

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1980 SONRASINDA TÜRK EKONOMİSİNDE SERMAYE TABANLI
KRİZLER VE SONUÇLARI

Yüksek Lisans Tezi

İpek Cahide TOYDEMİR
(Y1312.040007)

İşletme Anabilim Dalı
İşletme Yönetimi Bilim Dalı

Yr.Doç Dr. Ramazan KURTOĞLU

Temmuz 2016

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı Y1312.040007 numaralı öğrencisi **İpek Cahide TOYDEMİR**'in "1980 SONRASI TÜRK EKONOMİSİNDE SERMAYE TABANLI KRİZLER VE SONUÇLARI" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 28.06.2016 tarih ve 2016/14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından *Orhan Doğan* ile Tezli Yüksek Lisans tezi olarak *Kabul* edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi :28/07/2016

1)Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ramazan KURTOĞLU

2) Jüri Üyesi : Prof. Dr. Güneri AKALIN

3) Jüri Üyesi : Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR

Not: Öğrencinin Tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **İmzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “1980 sonrası Türk Ekonomisinde Sermaye Tabanlı Krizler ve Sonuçlar” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (.../.../20..)

İpek Cahide TOYDEMİR

ÖNSÖZ

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde dünya ile bütünleşmek olarak tanımlanan köklü bir strateji değişikliğine gidilmiştir. Bu çalışma 1980 sonrası sermaye tabanlı krizler ve sonuçlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda 1980 sonrasında yaşanan ilk ciddi kriz 1994 krizidir. Daha sonra 1997-1998 Güneydoğu Asya krizinin etkileri ile 1998-1999 krizi , 2000-2001 krizleri ve 2008 küresel ekonomik krizleri; çıkış kaynakları açısından ülke ekonomisinden kaynaklanan ve dış şoklardan kaynaklanan krizler olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

Bu çalışma da kriz teorileri ile ilgili yapılan literatür taraması ve istatistiki veriler ışığında krizlerin oluşum nedenleri, etkileri, sonuçları üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında görüş ve tavsiyeleri ile katkıda bulunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ramazan Kurtoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca hayatım boyunca bana her türlü desteği sağlayan, sabır ve anlayışlarını eksik etmeye, haklarını ve emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, ciciannem Ülkü Erkan, anneannem Bilgi Karacan ve annem İnci Karacan'a sonsuz teşekkür eder sevgi ve saygılarımı sunarım.

Temmuz 2016

İpek Cahide TOYDEMİR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET	xvii
ABSTRACT.....	xix
1 GİRİŞ.....	1
2 KRİZ KAVRAMI VE TANIMLARI.....	5
2.1 Genel Kriz Kavramı ve Tanımı.....	5
2.2 Ekonomik Kriz Kavramı Ve Tanımı.....	6
2.3 Ekonomik Kriz Kavramının Önemi	7
2.3.1 Ekonomik kriz kavramının çalışanlar açısından önemi	8
2.3.2 Ekonomik kriz kavramının işletmeler açısından önemi.....	8
2.3.3 Ekonomik kriz kavramının ülke ekonomisi açısından önemi	10
2.4 Ekonomik Krizlerin Özellikleri.....	11
2.5 Ekonomik Krizlerin Nedenleri	12
2.6 Ekonomik Kriz Çeşitleri.....	14
2.6.1 Reel sektör tabanlı krizler	14
2.6.2 Sermaye tabanlı krizler	15
2.6.2.1 Finansal tabanlı krizler	15
2.6.2.2 Bankacılık tabanlı krizler	17
2.6.2.3 Döviz (Para) tabanlı krizler.....	20
2.6.2.4 Mali tabanlı krizler.....	22
2.7 Ekonomik Krizlerin Tarihçesi.....	24
2.8 Ekonomik Kriz Kavramında İleri Sürülen Modeller.....	29
2.8.1 Birinci nesil kriz modelleri.....	30
2.8.2 İkinci nesil kriz modelleri	32
2.8.3 Üçüncü nesil kriz modelleri	34
2.9 Ekonomik Krizlere Çözüm Yolları	36
2.9.1 Ekonomik istikrar kavramı.....	36
2.9.2 İstikrar programları	37
2.9.2.1 Ortodoks istikrar politikaları.....	38
2.9.2.2 Heteredoks istikrar politikaları.....	39
2.9.2.3 Monetarist istikrar politikaları	40
2.9.2.4 Yapısalcı istikrar politikası	41
2.9.2.5 IMF'nin önerdiği istikrar politikaları.....	42

3	1980 SONRASI DÜNYA EKONOMİSİNDE YAŞANAN BAZI EKONOMİK KRİZLER VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	45
3.1	1980’li Yıllarda Latin Amerika Ülkelerinde Yaşanan Krizler	47
3.2	Meksika Krizi	48
3.2.1	Meksika krizinin oluşumu	49
3.2.2	Meksika’da meydana gelen krizin Türkiye Ekonomisi’ne etkisi	52
3.3	Arjantin Yaşadığı Ekonomik Krizler	54
3.3.1	1995 Arjantin krizi	56
3.3.2	2002 Arjantin krizi	57
3.3.3	1995-2002 Arjantin krizinin Türkiye Ekonomisi’ne etkileri	62
3.4	Güneydoğu Asya Krizi	63
3.4.1	Güneydoğu Asya krizinin oluşumu	63
3.4.2	Güney Doğu Asya’da meydana gelen krizin Türkiye ekonomisine etkileri	65
3.5	Rusya Krizi	68
3.5.1	Rusya krizinin oluşumu	68
3.5.2	Rusya’da meydana gelen krizin Türkiye ekonomisine etkileri	69
4	1980 SONRASINDA TÜRKİYE’DE YAŞANAN SERMAYE TABANLI EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ VE SONUÇLARI	71
4.1	24 Ocak 1980 Kararları	71
4.2	1990-2002 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler	74
4.2.1	1994 krizi	76
4.2.1.1	1994 krizine neden olan gelişmeler	76
4.2.1.2	5 Nisan kararları	81
4.2.2	1998-1999 Ekonomik Krizi	82
4.2.2.1	1998-1999 krizine neden olan gelişmeler ve krizin etkileri	83
4.2.2.2	Krizin sonuçları ve alınan önlemler	84
4.2.2.3	Enflasyonla mücadele programı	86
4.2.3	2000 Kasım ekonomik krizi	87
4.2.3.1	2000 Kasım krizine neden olan gelişmeler ve krizin etkileri	87
4.2.3.2	2000 Kasım krizinin sonuçları ve alınan önlemler	91
4.2.4	2001 Şubat ekonomik krizi	93
4.2.4.1	2001 Şubat krizine neden olan gelişmeler ve krizin etkileri	94
4.2.4.2	Krizin sonuçları ve alınan önlemler	97
4.2.4.3	Güçlü ekonomiye geçiş programının hedefleri, uygulanması ve sonuçları	99
4.3	2008 Küresel Ekonomik Krizi	103
4.3.1	Küresel krize sebep olan gelişmeler	103
4.3.2	Krizi nedenleri ve dünya piyasalarına etkileri	105
4.3.3	Krizin Türkiye ekonomisine etkileri	108
4.3.4	Krizin sonuçları ve alınan önlemler	111
5	SONUÇ	113
	KAYNAKLAR	119
	ÖZGEÇMİŞ	125

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
FED	: Federal Reserve Bank
GEGP	: Türkiye’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Millî Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul menkul Kıymetler Borsası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
NİV	: Net İç Varlıklar
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
ÜFE	: Üretici Fiyatı Endeksi
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KOBİ:	: Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
TMSF	: Tasarruf mevduatı sigorta fonu
SSK (SGK)	: Sosyal Güvenlik Kurulu

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1: Ekonomik Krizlerin Özellikleri.....	12
Çizelge 2.2: Uygulanan İstikrar Programının Ülkelere Göre Nominal Çıpa Seçimine Göre Sınıflandırılması	43
Çizelge 3.1: Dünyada Yaşanan Bazı Ekonomik Krizler	46
Çizelge 3.2: Türkiye- Meksika Dış Ticareti	53
Çizelge 3.3: Arjanti'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	55
Çizelge 3.4: Türkiye-Arjantin Dış Ticareti.....	62
Çizelge 3.5: Türkiye Güneydoğu Asya Ülkeleri Dış Ticareti	66
Çizelge 3.6: Türkiye-Rusya Ticareti İlişkisi.....	69
Çizelge 3.7: 1989-1994 GSMH Büyüme ve İşsizlik Oranları	77
Çizelge 4.1: 1988-1999 döneminde GSMH ve Sektörel Büyüme Oranları	78
Çizelge 4.2: GSMH ile TEFE ve TÜFE Yıllık Artış Hızı.....	85
Çizelge 4.3: Faiz Hadleri, Reel Kur ve Sermaye Girişi / GSMH Oranı	86
Çizelge 4.4: 2000 Yılı Kasım Ayı TCMB Brüt Döviz Rezervi.....	90
Çizelge 4.5: İnterbank Gecelik Faiz Oranları	91
Çizelge 4.6: 1995-2001 GSMH Büyüme ve İşsizlik Oranları.....	94
Çizelge 4.7: Merkez Bankası Haftalık Rezerv Düzeyi.....	97
Çizelge 4.8: 2001-2008 Yıllarında Türkiye'de Banka Sayıları	99
Çizelge 4.9: GEGP'nin Çerçevesi	102
Çizelge 4.9: 2002-2007 GSMH Büyüme ve İşsizlik Oranları.....	108

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Ekonomik Krizlerin Nedenleri	13
Şekil 2.2: Ekonomik Kriz Çeşitleri.....	14
Şekil 2.3: Bankaların Fon Aktarma Mekanizması.....	18
Şekil 2.4: Bankacılık İle Döviz Krizleri Arasındaki Mekanizma.....	22
Şekil 2.5: Birinci Nesil Modeller: Para- Rezerv İlişkisi.....	31
Şekil 2.6: Üçüncü Nesil Modeller	35

1980 SONRASI TÜRK EKONOMİSİNDE SERMAYE TABANLI KRİZLER VE SONUÇLARI

ÖZET

Özellikle bir kaç on yılda finansal serbestleşme ile beraber finansal krizler ile karşı karşıya kalan dünya, 90'lı yıllarda artan sayıda oluşan bankacılık krizleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum krizlerle ilgili tartışmaların artmasına neden olmuş, krizler ortaya çıktıkça, açıklayıcı yeni modeller oluşturulmuştur. Bu çalışmada, yaşanan ekonomik krizlerin nasıl bir ortamda ortaya çıktığı, nedenleri ve etkileri araştırılmıştır.

Dünya'nın birçok yerinde de 1980 yılı ile birlikte yayılmaya başlayan finansal küreselleşme akımı kriz kavramını daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkarmış ve bu neden ile de krizlerin oluşum aşamaları, etkileri, nedenleri bir çok iktisatçının birincil ilgi alanı olmuştur.

Finansal karakterli ilk büyük kriz olma özelliğiyle Avrupa Döviz Kuru (Exchange Rate Mechanism; ERM) krizi, ülkelere uygun olmayan ekonomik programlar nedeniyle ortaya çıkan Latin Amerika krizi, ilk olarak Tayland'da başlayarak bölgedeki diğer ülkelere yayılan Güneydoğu Asya krizi ve bu krizin ortaya çıkardığı sonuçlardan etkilenen Rusya krizi dünyada deneyimlenen finansal krizlerden bazılarıdır. Ülkeler, bu krizler için çeşitli önlemler almakla birlikte bu önlemlerin bir bölümü işe yaramış bir bölümü ise mevcut durumu daha da kötüleştirmiştir.

Türkiye'de 1990 yılı sonrasında gelişen ekonomi politikaları ve yapısal dönüşüm uygulamaları incelenerek, yaşanan ekonomik krizler analiz edilmiştir. 1990 sonrası ilk ciddi kriz olma niteliği taşıyan 1994, 1998, 2000, 2001 ve 2008 yılı krizlerinin Türkiye'de ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksek olan kayıplara neden olduğu, uygulanan istikrar programlarının ise her seferinde yeniden başa dönülmesi gibi başarısız sonuçlar doğurduğu görülmüştür.

Küresel ekonomiler için finansal krizlerin önemli bir yeri vardır. Meydana gelen küresel krizler ulusal ekonomiler için ciddi sorunlar yaratabilmektedir. Aynı zamanda uluslararası finansal piyasalar küreselleşme etkisi ile bütünleşmekte ve bu neden ile kriz diğer ülkelere hızlı bir şekilde yayılmaktadır.

2008 küresel krizi 1929 yılında meydana gelen krize göre etkileri daha yıkıcı ve büyük olmuş ve hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeleri derinden etkisi altına almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Finansal krizler, ekonomik krizler, krizlerin sebepleri, krizlerin etkileri, krizlerin sonuçları, Türkiye'deki krizler, 2008 küresel krizi, dünya krizleri*

CAPITAL BASED CRISES AND THEIR IN POST 1980 TURKEY'S ECONOMY

ABSTRACT

Encountering financial crises particularly over the last few decades with onset of financial liberalization, the World had to combat with banking crises which appear to occurred more frequently in the 90's. This led to controversial debates related to crises and new explanatory models have been created as the crises happen to emerge. In this study, how the economic crisis has emerged in an environment, causes and effects have been investigated.

By 1980, financial globalization trend exposed in many parts of the world and that brought notion of the crises into focus. Therefore, stages, effects and causes of the crises became the primary interest of economists.

Exchange Rate Mechanism crisis, experienced in Europe as an important financial crisis, the financial crisis of Latin America realized as a consequence of unsuitable economic programs, Southeastern Asia Crises began in Thailand and spread to the region, Russian crises influenced by the Southeastern Asia Crisis are some of the crises experienced in the globalized world. While some precautions against the crisis worked, some of them failed by making conditions worse.

After 1990 developing economic policies and structural transformation applications are examined, the economic crisis has been analyzed for Turkey. After 1990, being the first serious crises that have the attributes 1994, 1998, 2000, 2001 and 2008 crises in Turkey, economic and social costs were very high and big losses caused by the application of the stabilization program in re-back to be unsuccessful as the consequences were observed.

Financial crises are so important for global economy. The crises may cause serious problems for national economies. Besides, international financial markets become integrated with the power of globalization and because of that crises quickly expand into other countries.

By comparing the 1929 crash, financial crisis of 2008 was more destructive and developing and developed countries were deeply affected by that.

Keywords: *economic crises, financial crises, causes of the crises, effects of financial crises, results of the financial crises in Turkey, The financial crash of 2008, Global Financial crises*

1 GİRİŞ

Günlük hayatta yaşamımızı kötü yönde etkileyen olumsuz gelişmeler kriz olarak adlandırılmaktadır. Kriz, beklenmedik ve ani bir şekilde ortaya çıkarak hem insan hayatları hem de ülke ekonomileri için olumsuz sonuçlar doğurduğundan dolayı bunalımlı bir dönemi ifade etmektedir.

Reel ekonomilerde finansal krizler büyük yıkıcı etkilere sahip piyasaların etkin ekonomik güçlerini bozan yıkıcı etkilere sahip piyasa çöküşleridir. Bankalar başta olmak üzere bir çok finansal kurumun ödeme zorluğu içine düşmesi, menkul kıymet ve borsalarda meydana gelen büyük ölçekli çöküşler, ulusal paradan meydana gelen kaçışlar ve ekonomik faaliyetlerdeki belirsizliklerin artması şeklinde ortaya çıkan sermaye tabanlı krizler istihdamı, üretimi, ulusal paranın değerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ekonomilerde meydana gelen kriz nedenleri iç faktörler olduğu kadar dış faktörlerde olabilmektedir. Krizler ekonominin herhangi bir alanında meydana gelse de kısa bir süre içinde diğer alanlarda da etkisini gösterebilmektedir. Bu bir alanda meydana gelip de diğer alanlara yayılma özelliği krizi daha da tehlikeli bir konuma getirmektedir. Kendi ekonomilerinde kriz meydana gelen ülkeler krizin bu özelliği nedeni ile kriz dönemleri uluslararası kriz boyutlarına ulaşabilmektedir.

Serbest piyasa ekonomilerinin ve gelişim süreci ve liberal yaklaşımların ağırlık kazandığı son dönemlerde daha çok finansal nitelikteki krizler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu krizler belirli bir coğrafyaya özgü olmamakla birlikte herhangi bir dünya ekonomisinde neredeyse periyodik ve sistematik şekilde ortaya çıkan ekonomik krizler serbest piyasa ekonomilerini ve küreselleşmeyi etkilemekte, istikrar ve reform programları önem kazanmaktadır. Her ekonomik krizin farklı doğası, dinamiği ve unsurları olması nedeni ile standart ve kalıplaşmış ekonomik politikalar, istikrar programları ve yapısal reform çabaları etkisiz hale gelebilmekte ve yeni politikalar, reformlar ortaya çıkarmak bu neden ile şart olmaktadır.

Kriz dönemi bir karmaşa dönemidir. Her karmaşada olduğu gibi kriz zamanlarında da bir kazanan bir de kaybeden taraf her zaman olmaktadır. Kriz dönemlerinde kazanan taraf olup, kriz şartlarını gelişme fırsatı olarak kullanmak, reel işletmeler başta olmak üzere atılan doğru adımlarla fırsatlara çevrilebilmektedir.

20.yy son çeyreğinde uluslararası finansal sistemin en belirgin özelliği finansal krizlerden kendisini kurtaramamış olmasıdır. Finansal sistemin en belirgin halkasını oluşturan bankalarda bu talihsiz durumdan nasibini almış ve yine 20.yy. döneminde bankacılık krizlerinde bir patlama meydana gelmiştir. İster gelişmiş ister gelişmekte olan büyük veya küçük, geçiş veya yükselen süreçte pek çok ülke ekonomisinde bankacılık krizleri meydana gelmiş ve bunlara bağlı olarak da finansal krizler meydana gelmiştir.

Türkiye’de de diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi özellik ile 1980’li yıllardan sonra liberalleşme ile beraber artan sermaye hareketleri ve serbest ortam bankacılık ve finansal sistemlerin hem hızlı bir şekilde büyümesi hem de kendini büyük bir sorun yumağı içerisinde kendisini bulmasına neden olmuştur. Özellikle 1980 yılından itibaren meydana gelen ekonomik krizler ya hep bankalardaki meydana gelen sıkıntılardan başlamış ya da özellikle bankacılık kesimine büyük zararlar vermiştir.

Türkiye’nin yaşadığı ilk önemli kriz 1929 yılında büyük buhran ile birlikte meydana gelmiştir. Her ne kadar devletçilik politikası ile kriz atlatılmaya çalışılsa da ülkeye büyük hasarlar vermiştir. 1970’lerdeki ekonomik krizler sebebi ile IMF patentli istikrar programları uygulamaya konmuştur. Bununla birlikte özellikle 24 Ocak kararları ile birlikte Türk ekonomisinde belli bir şekilde köklü değişimler yaşanmıştır.

1980’li yıllardan bu yana ekonomide liberal politikaların uygulanmaya başlandığı Türkiye ekonomisi bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönemlerde özellik ile dikkat çeken en önemli unsurlardan biri, kamu kesiminde açıkların önemli boyutlara ulaşması ve bu açıkların giderek artan bir iç borçlanma ile finanse edilmeye çalışılmasıdır. Bu yapı, mevcut sorunların geçici olarak ertelenmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorun 1990’larda da artmaya devam edince devlet kendi bankalarının üzerine borç yüklemeye başlamıştır. Bu dönemlerde giderek olumsuz gidişatlar sırası ile gelmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da

ortaya 1994 krizi ortaya çıkmıştır. 1994 krizi ile ortaya çıkan olumsuz durumlar bir başlangıç olmuş ve bunun devamında sıra ile 1998-1999 krizi meydana gelmiştir. Daha sonra ne kadar toplanmaya çalışılsa ne kadar istikrar programları ortaya atılsa da büyük kısmı ya kısa dönemli çözümler bulmuş ya da krize karşı çözüm olamamıştır. Bunu devamı olarak Türkiye Ekonomisi'nde sırası ile Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi ortaya çıkmıştır. Fakat en son ve en ağır olanı ABD'de başlayıp bir çığ gibi tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 Global ekonomik krizidir.

Türkiye'deki kriz kronolojisi bu şekilde iken, dünya ekonomisinde de 1980 yıllarında itibaren sermaye tabanlı bir takım krizler meydana gelmiştir. Bu krizler Latin Amerika'da meydana gelen krizler, 1994 Meksika (tekila) krizi, 1995 Arjantin krizi, 2002 Arjantin krizi, Güneydoğu Asya ve Rusya krizleridir. Bu krizler hem kendi ülkelerinde meydana geldiği ve olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığı gibi Türkiye ekonomisi üzerinde de olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Dünyayı etkileyen en önemli krizlerin başında kuşkusuz ABD'de başlayan hızlıca tüm dünyaya yayılan 2008 krizi gelmektedir. ABD'de 2007 yılında riskli konut kredilerinin geri ödemelerinden sorunlar çıkmış ve hızlıca mali piyasalarda bu sorunlar hızlıca büyümüştür. Tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Küresel krizin Türkiye'ye olumsuz etkileri öncelikle sermaye hareketleri ve finans sektörü üzerinde görülmüştür. Devam eden aylarda ise bu kriz iç piyasalara ve reel sektöre de hızlıca yayılmış ve 2008 sonu ile birlikte tüm dünyaya yayılmıştır.

Bu çalışma, kriz teorileri ile ilgili istatistiki veriler dâhilinde krizlerin meydana geliş nedenleri, dünya ve Türkiye ekonomisinde meydana getirdiği etkilerin benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı amaçlar. Aynı zamanda meydana gelen krizler için çözüm modelleri ortaya çıkararak kriz konusunda çeşitli önlemler alınması ve krizleri daha az hasar ile atlama konusunda öneriler üzerinde durmayı da amaçlamaktadır.

Çalışma, 1980 sonrası sermaye tabanlı krizler ve sonuçlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda 1980 sonrası yaşanan ilk ciddi kriz 1994 krizleri, 1997 Güneydoğu Asya krizleri, 1998 Rusya krizleri, 2000-2001 krizleri ve 2008 küresel kriz başta olmak üzere dünyada ve Türkiye'de meydana gelen ve ülkelere büyük hasarlar veren krizler incelenecektir.

Araştırmanın “Kriz Kavramları ve Tanımı” isimli bölümünde genel kriz tanımları, ekonomik kriz kavramı, ekonomik krizin özellikleri, çeşitleri, kriz nedenleri, krizlerin tarihçeleri, krizler ile ilgili ileri sürülen modeller ve ekonomik krize çözüm yolları konuları anlatılmaktadır.

Araştırmanın “ 1980 Sonrası Dünya Ekonomisinde Yaşanan Bazı Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri” isimli bölümünde, 1980 sonrası Latin Amerika Ülkelerinde yaşanan krizler, Meksika krizi, Arjantin krizi, Güneydoğu Asya krizi ve Rusya krizleri, kriz nedenleri, Türkiye ekonomisine etkileri konuları anlatılmaktadır.

Araştırmanın “ 1980 Sonrası Türkiye’de Yaşanan Sermaye Tabanlı Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Sonuçları ” isimli bölümünde ise , 24 Ocak Kararları, 1994 Ekonomik krizi, 2000 Kasım krizi, 2001 Şubat krizi ve tüm dünyayı derinden etkileyen 2008 küresel ekonomik kriz konuları anlatılmaktadır.

2 KRİZ KAVRAMI VE TANIMLARI

Bu bölümde genel olarak kriz kavramı ve tanımını yapıp, ekonomik kriz kavramı ve tanımının, özellikleri, çeşitleri, tarihçesi, ekonomik kriz ile ilgili ileri sürülen modeller ve ekonomik krize çözüm yolları gibi konuların ana hatlarını tanımlayacağız.

2.1 Genel Kriz Kavramı ve Tanımı

Kriz günlük hayatta ve çeşitli bilim dallarında yaygın olarak kullanılan kavramlardan biridir. Yunanca “krisis” kelimesinden türeyen kriz kelimesi karar verme anlamında kullanılmaktadır. Yalnızca kritik ve kriz, başka bir ifade ile çelişki ve farklılık manasında değil, bununla birlikte karar verme kavramını da içermektedir (Koç, 2010). Kriz, sadece bir tek alanı etkilemekle kalmayıp birçok alana hızlıca yayılmaktadır.

Kriz kavramından söz edilince günümüzde hemen akla belirsizlik, risk, bunalım, buhran, panik, korku, çatışma, iflas, kavramlarının yanında doğal afetler, nükleer tehlikeler yangınlar ve bunlar gibi birçok olay kriz olarak ifade edilmektedir (Güney, 2010). Krizin hep olumsuz yanlarını anlatsak da eğer iyi bir plan yapıp önlem alınır ise kriz hem en az zararla atlatılır hem de kriz fırsata çevrilir ve karlı yatırımlar yapılmış olur.

Kriz çok kapsamlı bir kavram olduğundan bu kavramla ilgili tanımlar bulunmaktadır.

Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir:

Kriz sosyal bilimler alanında “buhran” ve “bunalım” sözcükleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Eroğlu, 2012). Başka bir tanıma göre ise kriz, kontrol edilemeyen bir takım dış faktörlerin etkisi ile meydana gelen ve sisteme zarar veren olumsuzluklardır (Boztaş, 2013). Yani buradan da anlaşıldığı gibi kriz dediğimiz kavram sistemdeki aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Fakat sistem ne kadar sağlıklı oluşmuş ise krize yakalanma oranı o kadar azdır.

Krizin ne zaman meydana geleceği bilinmemektedir. Krizin ne zaman meydana geleceği bilinebilse bu konuda önlemler alınır ve zaten kriz meydana gelmezdi.

Fakat günümüz şartlarında çevrede meydana gelen çeşitli değişimlerden kriz durumlarını anlayabilmek mümkündür. Krize girme önlenemese de en azından krizin olumsuz etkileri en aza indirilebilmektedir (Birdal, 2014). Kriz dönemi yıkıcı etkisi azalır.

Kriz dönemleri olağandışı gelişmelerin meydana geldiği bir dönemdir. Bu yüzden kriz dönemlerinde olağan dönemler gibi bir yönetim politikası uygulaması hiçbir işe yaramamaktadır. Zaten bu uygulanan politikalar nedeni ile kriz meydana gelmiştir. Bu yüzden kriz dönemlerinde şartlara uygun yeni yönetim politikaları uygulanmalıdır.

Kısaca kriz dediğimiz kavram, çevresi ile devamlı etkileşim içinde olan kişi veya kurumların her an karşılaşabileceği sosyal bir gerçektir (Güney, 2010).

2.2 Ekonomik Kriz Kavramı Ve Tanımı

Ekonomik kriz kavramı; ülke ekonomisinde birden bire ortaya çıkan ekonomiyi sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Beklenmedik zamanda meydana gelen bu olaylar tüm ekonomiyi içine alan tahribatlara neden olur (Adanur, 2012). Ekonomik kriz ile ilgili bir başka tanım ise daha önceden öngörülemez ve bilinmeyen bir takım gelişmelerin mikro düzeyde firmalar makro düzeyde ise devleti etkileyebilecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Yalnızca beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırırız. Çünkü normal zamanlarda ortaya çıkan her olumsuz gelişme kriz demek değildir. Bu nedenle krizler beklenmedik bir zamanda meydana gelen 'ciddi bir sorun' olarak adlandırılır (Kaykaç, 2013).

İktisadi anlamda kriz tanımı ise ülkelerin mevcut istikrarlı durumlarından istikrarsız durumlarına, dengeli durumlardan dengesiz durumlara yani iyi durumlardan kötü durumlara geçmesidir. Kapsamlı bir şekilde açıklayacak olursa firmalar gibi en küçük birimden devlet gibi en büyük birimlere kadar işsizliğin arttığı, fiyatlar genel seviyesinin bir artış bir azaldığı, üretimin azaldığı, aynı şekilde iç ve dış borçların sürekli arttığı bir dönem olarak tanımlanır (Boztaş, 2013). Bu yaşananlarla birlikte

siyasi iktidara olan güven azalır kişiler işlerini kaybetme korkusu ile karşı karşıya kalırlar ve bazı tasarruf önlemleri alırlar.

Ekonomik krizler ilk olarak insanların güvenini olumsuz etkiler. Kişiler parasız kalma ve işsiz kalma durumları ile karşı karşıya kaldıklarında hayatlarının tehdit altında olduğunu düşüncesine kapılırlar. Çünkü ülkedeki olumsuz şartlar itibari ile iş bulma para kazanma umutları ya yok olmuştur ya da çok azalmıştır (Boztaş, 2013). Bu yüzden insanlar daha az harcayacak daha çok tasarruf yapacaklardır. Böylece talep azalacaktır. Zaten kötü giden ülke ekonomisi tüketicilerin tasarruf yapması ile daha da kötüye gidecektir. Çünkü çok üretime karşı az tüketim olacaktır. Böyle bir durumda ekonomik kriz kendini yüksek oranlı ve devamlı enflasyon olarak kendini gösterecektir.

Bu zamana kadar ortaya konulan kriz tanımlarından yola çıkacak olursak ekonomik krizler, finansal krizleri kapsadığı görülmektedir. Bu nedenle finansal krizlerin ekonomik krizleri tetiklemektedir. Bu konu ile ilgili birçok örnekler vardır. Bu örneklerden biri: Konut fiyatlarının olduğundan çok daha fazla şişirilmesi sonucunda meydana gelen krizler bu konuda verilecek en güzel örneklerdendir (Yılayaz, 2011). Krizler aniden ortaya çıkmakla beraber etkileri uzun süre devam etmektedir.

Kısaca özetleyecek olursak ekonomik kriz, belli zamanlarda ani dönüşüm noktası politika ve ekonomi alanlarında tehlikeli ve bununla birlikte istikrarsız bir dönemi kapsayan zor bir süreçtir (Erol, 2010). Bu olumsuz durumlardan birey, toplum işletmeler etkilenecektir.

2.3 Ekonomik Kriz Kavramının Önemi

Meydana gelen ekonomik krizler çalışanları, işletmeleri, ülke ekonomisini yakından etkilemektedir. Eğer meydana gelecek krize karşı önlem alınmadıysa bir panik hali ortaya çıkmaktadır. Gereken önlemler alınmış ise azda olsa bu kriz dönemi en az hasarla atlatılmış olacaktır. Bu yüzden işletmelere, yöneticilere ve çalışanlara büyük bir iş düşmektedir. Yapmaları gereken eylemlerin başında gelebilecek krize karşı gerekli önlem alıp panik halinin olmaması gerekir.

2.3.1 Ekonomik kriz kavramının çalışanlar açısından önemi

Ekonomik kriz dönemleri işgücü piyasalarını, çalışma ilişkilerini ve aynı zamanda çalışanların güvenlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. İşten çıkarmalar, işsizlikler, azalan veya tamamen yok olan gelirler krizlerin meydana getirdiği güvensizliklerdendir (Kapar, 2015). Bu yüzden çalışanlar kendilerine göre tasarruf yapma yollarını tercih ederler.

Krizlerin meydana geldiği dönemlerde iş kayıpları korkusu çalışanların sosyal ve psikolojik durumları üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Her dakika işten çıkarılma korkusu verimsizliği beraberinde getirmektedir (Kapar, 2015). Böylece çalışanlar işleri için ayıracakları verimli zamanlarını önemli ölçüde kaybederler.

Çalışanlar kriz dönemlerinde sorumluluk almaktan kaçmaktadırlar. Bir belirsizlik hali hakim olduğundan geleceğe endişeli bakmaktadırlar. İşe karşı olan motivasyonları zayıflayıp iş tatminleri azalmaktadır. Kişiler arasında işini kaybetmemek için bir rekabet oluşacaktır bu durum da ister istemez kişileri strese sokacaktır. Çalışanlar her gün işe gittiklerinde işten çıkma korkusu yaşayacaklardır. Bu durum kişinin hem ruhsal bakımdan etkileyecek hem de iş performansı üzerinde olumsuz etki bırakacaktır.

Bir kurumun çalışanları o kurumun geleceği için en önemli kaynaklardır (Küçük&Bayuk, 2015). Çünkü çalışanlar işletmelere için emeklerini, bilgi, tecrübe, deneyimlerini, yaratıcılık sorun çözme gibi yeteneklerini dürüstlük gibi kişilik özellikleri kurumun iyiliği için kullanırlar.

2.3.2 Ekonomik kriz kavramının işletmeler açısından önemi

İşletmeler açısından ekonomik krizi tanımlamak gerekir ise kontrol edilemeyen bazı dış faktörlerin etkisi ile meydana gelen ve sisteme zarar veren olumsuz etkilerdir. Bir başka açıdan da bakılırsa kriz ortamları bire fırsat olarak görülebilmektedir (Boztaş, 2013). Yani akıllı bir işletme krizden başarılı bir şekilde çıkarsa daha sonraki dönemlerde pazar avantajı elde edebilirler.

İşletmeler açısından hem teknolojik hem de çevresel yeniliklere yerinde ve zamanında uyum sağlamak büyük önem taşımaktadır. Kriz öncesi gerekli önlemleri almayan ve yeniliklere uyum sağlayamayan işletmelerin bilmesi gereken gerçeklerden biri eğer böyle devam ederlerse kriz her an kapılarını çalabilir ve

işletmeler amaçlarına ulaşamaz, panik olur ve sonunda ne yazık ki yok olma gerçeği ile karşı karşıya gelirler (Güney, 2010). Bu durumların yanında ayrıca işletmede büyüme azalır, müşteri kayıpları yaşanır, işletmeye olan güven azalır. Gerekli önlem alınmazsa işletme her geçen dakika kan kaybeder.

İşletmelerin kriz ortamına girmesinde hem işletenin dış hem de iç çevresinin etkileri vardır. Bunlar müşteriler, rakip işletmeler, çalışan nitelikleri, yönetici niteliği ve organizasyon yapısı, işletmenin finansman olanağı gibidir ve şöyle tanımlayabiliriz (Birdal, 2014):

- Müşteriler, işletmenin meydana gelmesinin sebebi müşterilerdir yani bunların ihtiyaçlarını karşılamak için oluşmuşlardır. İhtiyaçlar her geçen gün hızlıca farklılık göstermektedir. İşletmeler bu değişimlere ayak uydurup müşterilerin talep ettiği yönde ürün üretmezse müşteriler ihtiyaçları çerçevesinde farklı firmalara yönelirler. Böylede işletme bir kriz ortamı ile karşı karşıya kalır.
- Rakip işletmeler, işletmeler büyük bir rekabet ortamında varlıklarını sürdürmektedirler. Bu yüzden bu piyasadaki rakiplerini yakından tanıyıp o duruma göre bir politika izlemelidirler. Rakiplerin bilgi teknolojileri, rekabet yöntemleri, gelecek ile ilgili planlama vb konularda edindikleri bilgiler ile piyasa paylarını genişletebilir veya mevcut durumlarını koruyabilirler.
- İşletmeler tek rakipleri piyasadaki mevcut diğer işletmeler değildir. Aynı zamanda pazara yeni girecek işletmelerde potansiyel tehlikedir. Bu pazara yeni giren işletmeler hem ürün hem teknoloji bakımından geniş olanaklara sahiptir. İşletmeler gerekli önlemleri almaz şartlarını, olanaklarını geliştirmez ise kriz kapıdadır.
- Çalışanın niteliği, işletmelerin karşılaştığı sorunları çözme de üst düzey yöneticilere büyük roller düşmektedir. Fakat bu çalışmalar çalışan kişinin niteliği ile sınırlı kalmaktadır. Çalışan kişiler her zaman yeniliğe açık, üretken bir kişiliğe sahip olması gerekir. Fakat nitelikli bir personel çalıştırmak her zaman ücret politikasına bağlı bir konudur. Uygun ücret politikasını karşılayamayan işletmelerin nitelikli personel çalıştırması mümkün değildir böylece işletmenin başarılı olması mümkün olmayıp kriz kaçınılmaz olmaktadır.
- İşletmenin finansman olanağı, işletmelerin fırsatları değerlendirmek ve tehdit anlarında önlem alabilmek için önemli bir göstergedir. Eğer kriz anlarında

alınacak önlemler için gerekli finansal alt yapı yok ise işletmeler krize yenik düşer.

- Yöneticilerin niteliği ve organizasyon yapısı, özellikle üst düzey yöneticilerin yeniliğe açık olması, yeterli bilgi birikimine sahip olması, çevresinde meydana gelen değişimi algılama yeteneğine sahip olması gelecek tehditlere hazırlıklı olmalarını aynı zamanda bu durumları avantaja çevirmelerini sağlar. Bu yüzden işletmelerin krize girmelerini engelleyecek en büyük güçlerin başında yöneticiler gelmektedir.

Bu önlemleri işletmeler dikkate alırsa krizin negatif etkilerini aza indirmiş olacaktır. Çünkü İşletmenin hem iç hem dış çevresindeki gelişmeler işletmeyi etkilemektedir.

2.3.3 Ekonomik kriz kavramının ülke ekonomisi açısından önemi

Etkisi ne ölçüde olursa olsun bütün krizler ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Her ülkede meydana gelen kriz başta o ülke olmak üzere ticaret yaptığı diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu krizler dünya ekonomik pastasında fazla bir paya sahip ise etkileri daha da fazla olmaktadır (Dalgar, Dalgar&Kalkan, 2012). Öncelikle krizin yaşandığı ülkede ihracat hacminde daralmalar meydana gelir.

Ekonomide meydana gelen dar boğazlar sıcak paraların ülkeyi terk etmesi başlaması ile birlikte faiz oranlarında döviz kurlarında ve enflasyon oranlarında ani sıçramaları beraberinde getirir ve uluslararası finansal piyasalarda tedirginlik olağan kötü durumu daha olumsuz hale getirir (Koyuncu&Şenses, 2004). Bu neden ile eğitim, sağlık öncelikli olmak üzere işsizlik, yoksulluk gibi alanlarda derin izler bırakmıştır.

Ekonomide reel üretim hacminde meydana gelen genişleme ve daralmalar ekonomik konjonktür olarak adlandırılır. Bu teoriye göre daralma ve büyüme dönemleri dönüşümlü olarak yaşanmakta tepe, daralma, dip, genişleme olmak üzere 4 aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama olan tepe noktasında toplam talep mümkün olduğu kadar canlı, işsizlik ise en alt düzeydedir. İkinci aşama olan daralma döneminde ise toplam talep azalmaya başlayıp, reel üretim düşüp işsizlik giderek artar. 3. Aşama olan dip noktasında ise toplam talep en düşük seviyede olup işsizlik en yüksek seviyededir. Son aşama olan genişleme döneminde ise toplam talep yükselmeye, iş arayanların iş bulma oranının arttığı bir dönemdir (Yılayaz, 2011). Buradan da anlaşıldığı gibi

daralma ve durgunluk dönemleri 6 aydan uzun sürmesi kriz dönemi olarak adlandırılır.

2.4 Ekonomik Krizlerin Özellikleri

Kriz dönemi olağanüstü olayların yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzden hangi durumların kriz olarak adlandırıldıklarını bilmek için krizin genel özelliklerini bilmek gerekmektedir. Krizin başlıca özellikleri şu şekilde sıralamakta fayda vardır:

- Krizlerin en önemli özellikleri önceden tahmin edilememesi ve bir anda ortaya çıkmasıdır (Birdal, 2014).
- Krizin oluşum aşamasında büyük bir belirsizlik hakimdir. Bu yüzden işletmeler krizin yarattığı sorunlar ve nedenlerini tanımlamakta zorluk çekmektedirler (Koç, 2010).
- Kriz, kişiler ve organizasyonlar için hem bir tehdit ve tehlike oluşturmakla birlikte aynı zamanda yaratmaktadır. Bu nedenle kriz sanıldığı kadar negatif bir kavram değildir (Yılayaz, 2011).
- Krizler kısa veya uzun süreli olabilmektedir. Bu sürenin kısa veya uzun olması krize karşı alınan önlemlerin zamanında alınıp alınması alınmaması ve alınan bu tedbirlerin zamanında uygulanıp uygulanmamasına bağlıdır (Yılayaz, 2011).
- Krizler bulaşıcı hastalıklar gibi yayılma etkisi göstermektedirler. Bir işletmede yaşanan krizler bu işletme ile ilişki içinde olan diğer işletmeleri de etki altına alıp krize sürüklemektedir (Eroğlu, 2012).

Yukarı ki tanımlardan da anlaşıldığı gibi krizlerin hem olumlu hem olumsuz etkileri vardır.

Yaşanan kriz dönemlerinin sinyalleri alınmaz, gerekli önlemlere başvurulmazsa işletmenin kriz dönemine girme durumu kaçınılmaz olacaktır. Kriz dönemi özelliklerini sıralamak mümkündür (Demirtaş, 2000).

Çizelge 2.1: Ekonomik Krizlerin Özellikleri

YETKİNİN MERKEZİLEŞTİRMESİ	KORKU VE PANİK	KARAR SÜRECİNİN BOZULMASI
<p>Önemli Boyutlarda Denetimin Merkezileştirilmesi</p> <p>Standardizasyon Yetkilerin Merkezileşmesi denetimin kuvvetlendirilmesi yolu ile faaliyetlerin daha çok denetlenmesi</p> <p>Çevrenin meydana getirdiği işletme içi sınırlılıkları önder, denetim ve yapı derecelerini arttırarak gidermeye uğraşır.</p> <p>Birbirine sıkı sıkı bağlı, homojen kişilerden oluşan merkezi karar alma birimi güçlü bir önder tarafından yönlendirilir.</p> <p>Kriz sırasında, karar alma grubu küçülür.</p> <p>Kriz tehditleri karşısında yönetici ya tüm yetkileri elinde toplar ya da bu yetkilerden feragat eder</p> <p>Yetkiler merkezleşir.</p> <p>Bu kriz dönemlerinde otokratik davranışlar artar, karar alma grupları küçülür</p> <p>Kriz, etkini de merkezileşmesine yol açar.</p> <p>Krizler, şiddetini arttırdıkça ve hiyerarşinin üst düzeyinde yer alanlar daha çok karar alma sorumluluğunu üstlenir.</p>	<p>Kriz zamanlarında personel yönetici devri artar.</p> <p>Stres sebebi ile, saygı, güvenlik, kendini gerçekleştirme ihtiyacı tatmin edilemez durumlara gelmektedir.</p> <p>İstenilmeyen örgütsel iklim yaratılır.</p> <p>Kriz dönemlerinde örgüt üyeleri geri çekilme davranışları sergiler, üretim, miktarı azalır, işgören devri artıp, tatminsizlikler çoğalmaktadır.</p> <p>Kriz dönemleri, kriz öncesi çatışmaları arttırır.</p> <p>Kriz ile ilgilenen bireylerde zihinsel ve bedensel yorgunluk olur.</p> <p>Krizler, bireysel amaçları tehdit eder, verimsizlik, gerilim ve iç korku yaratmaktadır.</p> <p>Yöneticiler, kayıplar ile ilgilendirler, çıkmazdan kurtulma yollarını ararlar, basit mantıkla hareket eder, zorunlu olarak kısa vadeli çözümleri kararlaştırırlar ve panik içinde olurlar.</p>	<p>Kriz dönemlerinde yaratıcı politikalar çok önemlidir. Fakat oluşturulması pek olası değildir.</p> <p>Paranoid tepkiler kriz davranışının karakteristiğidir.</p> <p>Stres zamanlarında, kişilerin koşulun tüm yönlerini görebilme açısı daralır.</p> <p>Bilişsel süreçlerin sınırlandırılması, anlam bozulması, programlamada karar ve katılık için yeterli bilginin hazır bulunmaması krizin temel taşlarındandır.</p> <p>Yüksek stres anında hata oranı artar, sorunları çözme süreci zorlaşır, belirsizlikler ve hoşgörü azalır, kararın kalitesi düşer.</p> <p>Krizlerin süreci ve şiddeti arttıkça bilişsel performans düşer.</p> <p>Kriz, dönemlerinde işletmeler kendini yönetemez hale gelir.</p> <p>Kriz durumları, yönetsel karar alma sürecini zorlaştırır.</p>

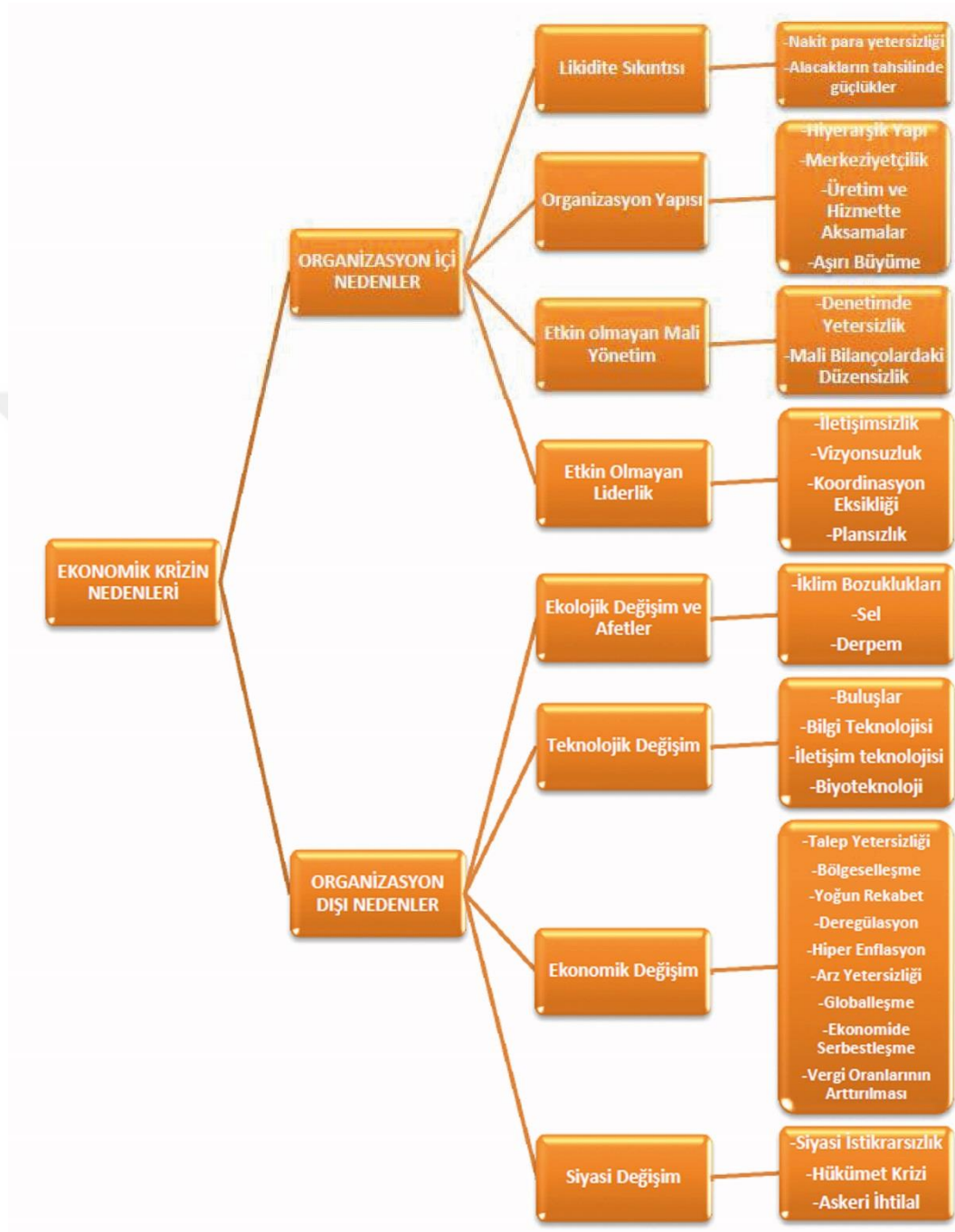
Kaynak: Hasan Demirtaş,2000

Kriz döneminde sergilenen davranışların bu şekilde olduğu gözlenmektedir.

2.5 Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Ekonomik krizler farklı şekillerde ortaya çıkar. Piyasadaki düşüşler, iflaslar, işsizlikteki ani düşüşler borsadaki meydana gelen düşüşler ekonomik krizin en önemli nedenlerindedir. Ekonomik kriz nedenleri 2 başlık altında toplanmıştır. Bunlar organizasyon içi nedenler ve organizasyon dışı nedenlerdir. Organizasyon içi nedenler arasında; likidite sıkıntıları, organizasyon yapısı, etkin olmayan mali

yönetim ve etkin olmayan liderlik gibi başlıklar ele alınır iken, organizasyon dışı nedenler ise, ekolojik değişim ve afetler, teknolojik değişimler, ekonomik değişimler ve siyasal değişimler olarak sıralayabiliriz.

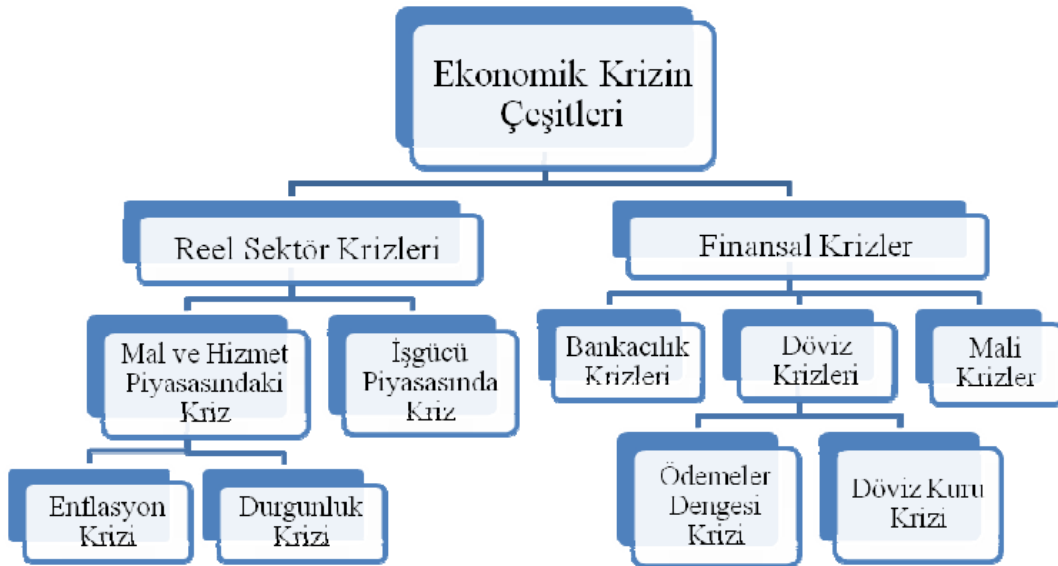

Şekil 2.1: Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Kaynak: Birgül Ceylan Eroğlu, 2012

2.6 Ekonomik Kriz Çeşitleri

Yaşanan ekonomik krizleri iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki reel sektör tabanlı krizlerdir. Bu krizler mal ve hizmet piyasasında meydana gelen durgunluk krizleri ve enflasyon krizleri olup işgücü piyasalarında işsizlik krizleri olarak adlandırılır. Yani reel sektör tabanlı krizler, istihdam daralması olarak işgücü piyasalarında üretim miktarlarında ciddi daralmalar olarak ta mal ve hizmet piyasalarında ortaya çıkar (Avcı, 2012). Bunlardan ikincisi ise para piyasasındaki sorunlar nedeni ile oluşan sermaye tabanlı krizlerdir. Sermaye tabanlı krizler kendi içinde 4 gruba ayrılmıştır. Bunlar finansal tabanlı krizler, bankacılık tabanlı krizler, döviz tabanlı krizler, mali tabanlı krizlerdir.

Şekil 2.2: Ekonomik Kriz Çeşitleri

Kaynak: Şermin Koç, 2010

2.6.1 Reel sektör tabanlı krizler

Reel sektör krizleri; mal, işgücü ve hizmet piyasasındaki miktarlarda, yani istihdam ve üretim seviyelerinde gözle görülebilecek kadar önemli ölçüde daralmalar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yaygın olarak kullanılan bir tanıma göre reel sektör tabanlı krizler, bir ülkenin büyüme oranı reel gayrisafi yurtiçi hasılası birbirlerini takip eden üç aylık dönemlerde olumsuz yani negatif bir seyir oluşmuş ise ekonomik durgunluk dönemine girmiş demektir (Gökalp, 2012). Yani işgücü piyasaları mal-hizmet

piyasalarında meydana gelen bu daralmalar ekonomide işsizlik ve durgunluk krizlerini meydana getirir.

Mal ve hizmet piyasalarında fiyatlarda devamlı artışın meydana gelmesi ve aynı zamanda fiyatların belli bir seviyenin üzerinde yer alması da enflasyonist baskılara neden olur (Avcı, 2012). Bu durumda enflasyon krizlerinin ortaya çıkarır. Devamlı olarak enflasyonist baskıyı ortaya çıkaran nedenler şu şekildedir (Gökalp, 2012):

- Devamlı ve yüksek oranda kamu kesimi açıkları,
- Devamlı döviz kurunda meydana gelen artışlar,
- Ekonomik birimlerin yüksek enflasyon beklentileri,
- Ülkede meydana gelen ve uzun süre devam eden ekonomik istikrarsızlık,
- Devlete karşı kamuoyunca yaşanan düşük kredibilite,

Yukarıda saydığımız sebepler enflasyonist baskıyı ortaya çıkarıp, ülkelerin enflasyon krizine girmesine neden olmaktadır.

2.6.2 Sermaye tabanlı krizler

Sermaye tabanlı krizler 4 kısma ayrılmaktadır. Bunlar finansal tabanlı krizler, bankacılık tabanlı krizler, döviz tabanlı krizler ve mali tabanlı krizlerdir.

2.6.2.1 Finansal tabanlı krizler

Finansal krizler, reel ekonomilerde büyük yıkıcı etkiler meydana getirebilen ve piyasaların etkin şekilde işleyişlerini bozan finansal piyasalarda meydana gelen çöküşlerdir. Banka dışı veya banka gibi finansal piyasadaki şirketlerin var olan borç problemlerini kapsamaktadır. Bazı zamanlarda banka kesimi tarafından bir ödeyemeden ortaya çıkabildiği gibi bazı zamanlarda da bir bankacılık krizine teşvik edebilmektedir. Daha çok piyasa fiyatlarındaki bir çöküş ile belirgin hale gelir (Yay, Yay&Yılmaz, 2001). Bu kriz dönemlerinde finansal piyasalar avantajlı yatırım olanaklarına sahip olamamaktadır.

Ekonominin temel yapısal özelliklerinde bozulmalar meydana gelirse finansal tabanlı krizlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Ekonomilerde cari işlemler, tasarruf ve kamu açığının artması ekonominin yapısını olumsuz olarak etkilemektedir. Ekonomilerde meydana gelen bu açıkların sebepleri genişletici maliye ve para politikalarının uygulanmasıdır. Tasarruf ve kamu açıklarının artması, faiz oranlarını arttırmakla birlikte yerli parayı değerlendirmektedir. Ekonomide açıklar arttıkça devalüasyon

beklentisi de artmaktadır. Bu beklentilerin artması ile birlikte döviz fiyatları ve talepleri artarak finansal tabanlı krizlere neden olmaktadır (Boztaş, 2013). Bir ülkenin finansal tabanlı bir kriz ile karşılaşmasında ülkedeki ekonomik durumun seyri çok önemlidir. Çünkü herhangi bir ekonomik durumun seyrinden çıkıp olumsuz bir gidişata hareket etmesi krizleri tetiklemektedir.

Bir finansal krizin iki temel ögesi bulunmaktadır; döviz kurlarında meydana gelen değişkenlikler ve finansal piyasaların farklı yapılara sahip olmalarıdır. Bu neden ile finansal piyasalar bazı özellikleri ile diğer piyasalardan ayrılmaktadır. Bu özellikler şöyle sıralanmaktadır (Avcı, 2012):

- Finansal piyasaların işlem maliyetleri daha küçük olup, ayarlanma hızları daha yüksektir.
- Finansal piyasalarda beklentiler, dedikodular, kredibilite fiyatlarını etkilemektedir.
- Finansal piyasalarda meydana gelen etik dışı davranışlar çoktur.
- Finansal piyasalarda hem ödünç alıp verenler bununla birlikte piyasa katılımcıları ile yetki sahibi olan kurumlar arasındaki bilgi asimetriği yaygındır.
- Finansal piyasalarda hiçbir şey finansal aracılığı ikame edememektedir.

Buradaki finansal piyasalar özelliklerinden de anlaşıldığı gibi finansal krizleri önlemek için asimetrik bilgiyi, diğer bir ifade ile bilgi eşitsizliğini sınırlamamız gerekmektedir. Eğer gereken önlemler alınır ise finansal krizlerin meydana gelme olasılığı tamamen ortadan kalmasa bile en azından azalma gösterir.

Teorik açıdan baktığımızda ise finansal krizlere yol açan dört ana etmen bulunmaktadır. Bunlar (Eyüp, 2005) :

- Artmaya başlayan belirsizlikler
- Faiz oranlarında meydana gelen artış
- Finansal sektör kuruluşlarının bilançolarında meydana gelen artışlar
- Varlıklar fiyatlarındaki düşüş kısmında meydana gelen finans sektörü dışındaki kurum veya kuruluşların bilançolarında meydana gelen olumsuzluklar

Finansal piyasalarda finansal işlemleri gerçekleştiren taraflar doğru karar verebilmek için işlem yaptıkları karşı tarafı pekiyi tanımamaktadırlar. Bu durum eksik

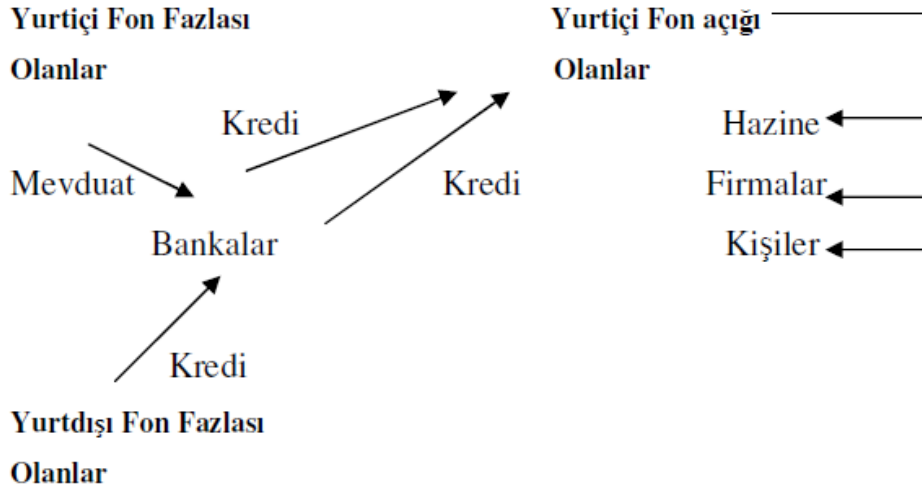
bilgilendirme olarak tanımlanmaktadır. Finansal işlemin gerçekleştirilmesinden önce eksik bilgilendirme sebebi ile ortaya çıkan sorunlar ters seçim olarak adlandırılır. Eksik bilgilendirme nedeni finansal işlemlerin gerçekleşmesinden sonra meydana gelen sorunlar ahlaki çöküntü olarak adlandırılır (Mışkın, 2000). Buradan da anlaşıldığı gibi eksik bilgilendirme sebebi ile ortaya çıkan ters seçim ve ahlaki çöküntü sorunları finansal piyasaların üstlendikleri fonksiyonları yerine getirememesi konusunda en büyük engellerdendir. Bununla birlikte finansal araçlar ise bu sorunun çözülmesinde önemli etkilere sahiptir.

Son olarak finansal krizleri özetlemek gerekir ise ters seçim ve ahlaki çöküntünün ortaya çıktığı bu sebep ile piyasaların, tasarrufları en etkin şekilde yatırıma dönüşmesi sürecinde etkisiz kaldığı durum olarak adlandırmak gerekir.

2.6.2.2 Bankacılık tabanlı krizler

Bankacılık krizleri, ticari bankaların vadesiz mevduatlarındaki ani para çekme talebini karşılayamaması veya borçlarının vadesinin uzatılamaması nedeni ile likidite sıkıntısına düşmesi ve bu sebeplerden dolayı iflas etmeleri ile sonuçlanan krizlerdir (Kaytaç, 2013). Yani bankalar mevduat konusunda sıkıntıya düşmesi bu krizleri tetikleyen sebeplerdendir.

Bankalar finansal piyasalar içinde önemli bir etkiye sahiptir. Daha çok finans piyasalarında fon aktarımları gerçekleşmekte ve bu aktarım mekanizmalarına aracı olan kurumlar vardır. Bankaların görevi ise fon arz fazlası olanlardan mevduatlar toplayıp, fon talebinde bulunanlara belli faizler karşısında bu fonları ihtiyacı olan kişilere aktarmaktır. Bu görev bankaların asıl görevidir. Bankalar finansal piyasalarda fon arz ve talebinin karşılandığı önemli bir finansal araçtır. Parasal işlemlere aracılık ettiklerinden dolayı çok fazla likit yükümlülük ve borçlara sahiptirler. Aşağıdaki şekilde bankaların fonksiyonu açıklanmaktadır (Üstün, 2007).

Şekil 2.3: Bankaların Fon Aktarma Mekanizması

Kaynak: Özgür Üstün, 2007

Yukarıdaki şekilde de gördüğümüz gibi finansal sistemler krediye dayalı ve menkul kıymete dayalı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bankalar birinci sistem içinde mevduat olarak topladıkları fonları kurumsal ya da bireysel krediye dönüştürmektedir. Fakat bankaların ikinci sistem içindeki bankacılık faaliyetleri daha çok sınırlıdır. Fon kullananlar birer finansal araç olan tahvil ve hisse senedi ihraç ederler.

Bankacılık krizleri, bankaların devlet yönetiminin altına girmesi, bankaların mevduatlarına yönelik çelişkili durumlar, bankaları birleşmeye veya kapamaya zorlaması gibi sonuçlara neden olur. Bankacılık sistemlerinde krizlerin gerçekleşmesi iki aşamada meydana gelir. İlk aşama bir veya birden fazla banka daha sonra ise tüm bankacılık sistemi etkilenmektedir. İkinci aşamada ise kriz artık hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Artan faiz oranları, kredi maliyetleri ve kredi maliyetlerinin karşılanmasındaki yetersizlik ekonominin başka birimlerine de yansımaktadır (Avcı, 2012). Yani bankacılık krizleri sadece içinde bulunduğu sektörü krize sokmakla kalmayıp hızlı bir şekilde ilgili sektörlerle de yansımaktadır.

Bankalarda temel sorunu daha fazla kar elde etmek amacı ile büyük risk maliyetlerine katlanmalarıdır. Bankacılık krizlerinin temel nedeni istikrarlı olmayan makroekonomik yapı, etkin bir bankacılık denetim ve gözetim mekanizmasının var olamaması, yasal düzenlemelerin yetersiz olması, derinleşmemiş bir finansal yapı nedeni ile meydana getirilen kuralsız bir bankacılık yapısı ve risk yönetimi

olgusunun gerçekleşmemesidir (Yörük, 2008). Bankalar hızlı bir şekilde kar etmek için gerekli altyapıları sağlamadan büyük riskler alır. Fakat yapılan işler altyapılar sağlanmadığı için büyük kayıplarla son bulur. Ülkedeki sıcak para ülkeyi terk eder. Bu meydana gelen olaylarda özellikle bankalar gibi güven duyulan kurumlara güveni azaltır.

Bankacılık krizlerine neden olan mikro ekonomik sebepler de vardır. Bu sebepler sektör içindeki dinamiklerden ortaya çıkan içsel sebepler olarak adlandırılmaktadır. Bu içsel sebepler şu şekilde sıralanabilmektedir (Avcı, 2012):

- Yüksek enflasyon meydana gelmesine rağmen bankaların yüksek enflasyona karşı enflasyon muhasebesi uygulamaması,
- Denetim ve düzenlemelerin yetersizliği.
- Muhasebe standartlarının zayıf olmaması nedeni ile şeffaflığı olmaması,
- Asimetrik bilgi; ahlaki tehlike ve ters seçim sorunlarının varlığı,
- Varlık ve yükümlülükleri arasında bankaların vade uyumsuzluğu,
- Risk yönetiminin yetersiz olması ve piyasanın kırılganlığı,
- Kalitesiz bir aktif yapı,
- Sermaye yetersizliği ve ölçeğin küçüklüğü,
- Yeterince kredi çeşitlendirmesine dikkat edilmemesi, yani yöneticiler, iştirakler vs yoğun kredi açılması,
- Ya çok düşük ya da tam tersi çok yüksek tutulan mevduat güvencesi,
- Kamunun sektördeki ağırlığı ve büyük oranda ki kamu açıkları.
- Sektörün varlıklarını ve fiyatlarını olumsuz etkileyen konjonktürel hareketler,

Yukarıda söz edilen sektör içi olaylardan meydana bankacılık krizleri konusunda gerekli önlemler alınmalıdır. Belirli bir denetim altına alınmalıdır. Bu konuda alınacak önlemlerden biride bankacılık düzenleme ve denetleme kurumunun bu konudaki sıkı takipleridir. Eğer BDDK bu sektör içinden kaynaklanan bankacılık krizleri konusunda gerekli önlemleri alırsa bankacılık sektörünün bu krize yakalanma olasılığı azalmış olur. Bununla birlikte alınacak önlemlerden bir başkası ise, bankacılık sektörünün sıkıntılı olduğu zor durumda kaldığı zamanlarda bu halkadan zayıf olan bankalar çıkarılmalıdır. Böylece bankacılık krizleri biraz daha kontrol altına alınmış olacaktır.

2.6.2.3 Döviz (Para) tabanlı krizler

Döviz tabanlı krizler hızlı serbestleşme sonucu finansal piyasaların en sık karşılaştığı kriz türlerinden biridir. Para otoritesi tarafından tutulan döviz rezervlerin de ortaya çıkan önemli değer kayıpları ve sermaye akımında keskin düşüşlerdir. Bir döviz krizi en basit şekilde, paranın önemli bir kısmında devalüasyon şeklinde tanımlanır. Başka bir tanıma göre ise ülke parasının devalüasyon oranının bir önceki dönem devalüasyon oranından daha yüksek olması şeklinde ifade edilmektedir. Sabit döviz kuru sistemlerinde döviz krizleri, ülkelerin dışsal dengesiz hallerinin ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olması ile ortaya çıktığı, bu krizlerin içinde bulunduğu ülke ile sermaye ve mal piyasaları kapsamında ticaret yaptığı veya yapmadığı diğer ülkelere yayıldığı gözlenmiştir (Yılayaz, 2012). Yani bir ülkede meydana gelen kriz diğer ülkelere ister ticaret yapılsın ister ticaret yapılmınsın bir virüs gibi yayılmaktadır ve bunun önüne geçilememektedir.

Sabit döviz kuru sistemlerinde, yatırımcıların yatırımlarını yerli paradan yabancı paraya aktarması sonucu Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin azalması veya tükenmesi de bu krizlere yol açmaktadır. Bu krizlerin meydana gelmesindeki en belirgin özellik ise sabit döviz kuru politikalarının uygulanmasıdır (Adanur, 2012). Bu politikanın uygulanması ile ülke ekonomisinin de kayıplara neden olmaktadır. Çünkü uygulanan döviz kuru politikası merkez bankasını zora sokmaktadır. Sabit döviz kuru krize neden olmaktadır. Bu yüzden dalgalı döviz kuru ülkenin istikrarı için en uygun kurdur.

Para krizleri açıklanırken ülkelerde uygulanan kur politikalarına göre farklı isimler almaktadır. Eğer ülkedeki Merkez Bankası sabit döviz kurunu ülkesinde uyguluyor ise o ülkede meydana gelen krize ödemeler dengesi krizi denmektedir. Fakat ülkedeki Merkez Bankası ülkede esnek döviz kuru politikasını uyguluyor ise bu ülkede meydana gelen krize para krizi denmektedir (Erdoğan, 2006). Yani ülkelerde uygulanan kur rejimleri nedeni ile ülkede meydana gelen kriz çeşitleri farklılaşmaktadır.

Para krizlerinin belirleyicileri 5 grup altında toplanabilmektedir. Bunlar şöyle ifade edilmektedir (Yılayaz, 2012) :

- Hatalı iktisat politikaları ve zayıf makroekonomik göstergeler,
- Finansal alt yapı yetersizlikleri,

- Asimetrik bilgi ve ahlaki tehlike,
- Beklenmedik tesadüf ve olaylar,
- Piyasaya fon arz edenlerin ya da uluslararası fon kuruluşlarının hatalı seçimleri,

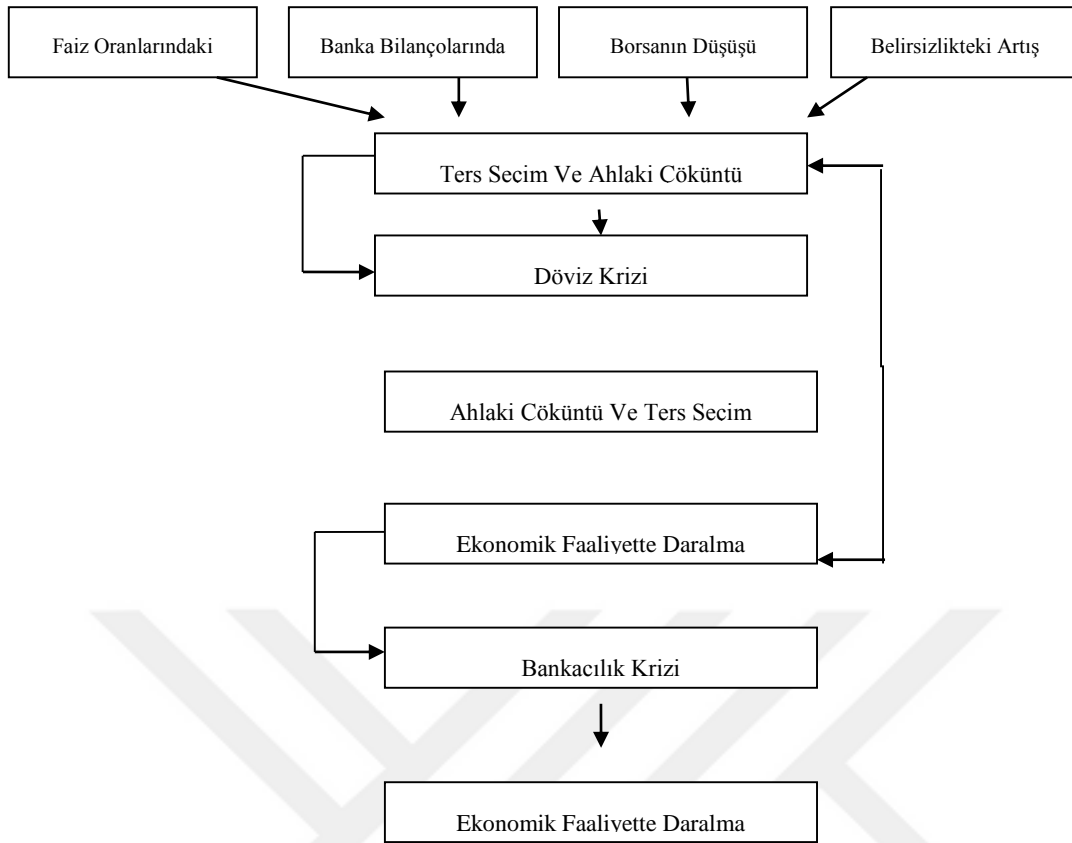
Yukarıda sayılan bu beş nedenden dolayı para krizleri meydana gelmektedir. Bu konularda gerekli önlemler alınır ise bu krizlerin yaşanma durumları azalır.

Ülkelerdeki para krizlerini azaltmak için alınabilecek çeşitli önlemler ise şu şekilde sıralanmaktadır (Yörük, 2008):

- Uygulanacak döviz kuru politikalarda dalgalı döviz kurunu belirleyerek aşırı değerlenmiş para birimlerinden kaçınmak,
- Uluslararası rezervleri ne az ne çok yeteri düzeyde kullanmak,
- Kısa vadeli döviz yükümlülükleri / uluslararası rezerv oranını düşük tutmak,
- Bankacılık aktif yapısını daha çok sağlamlaştırmak,
- Miktarı oldukça fazla olan yabancı para cinsinden borçları olabildiğince en aza indirmektir.

Yukarıda söz edilen önlemler alınır ise ülkelerin para krizine girme durumları azalabilecektir. Bu önlemlerin alınması ile hem ülke ekonomisi kriz ile karşılaşma ihtimali azalacak hem de merkez bankası bu konudan olumsuz etkilenmeyecektir.

Bankacılık krizleri ve döviz krizleri arasındaki mekanizma şu şekilde özetlenir (Erdoğan, 2006):

Şekil 2.4: Bankacılık İle Döviz Krizleri Arasındaki Mekanizma

Kaynak: Bülent Erdoğan, 2006

Şekilde de görüldüğü gibi faiz oranlarında meydana gelen artışlar, banka bilançolarında kötüleşme, borsada düşüşü, belirsizlik artışları gibi nedenler ters seçim ve ahlaki çöküntüye sebep olmaktadır, bu durum hem döviz krizine hem de ekonomik faaliyetlerde daralmaya neden olur. Ekonomik faaliyetlerde meydana gelen daralma sonucu ise bankacılık krizlerine neden olur.

2.6.2.4 Mali tabanlı krizler

Mali tabanlı krizler bir ülkenin özel veya kamu kesimine ait dış borçlarını ödeyememesi anlamına gelip daha çok hükümetlerin yeni dış kredi bulmasında, dış borçların çevrilmesi konusunda sıkıntı yaşaması nedeni ile mevcut dış borcun yeni ödeme planına bağlanması veya yükümlülüklerini ertelemesi şeklinde ortaya çıkan kriz türüdür (Kutluay, 2011). Yani ülkelerin hem kamu hem de özel sektör dış borçlarını ödeyememe durumlarına mali kriz denmektedir.

Para krizleri mali kriz kapsamında değerlendirilir. Bir paranın değişim değeri üzerinde meydana gelen spekülasyon saldırı, parada bir değer kaybına bu kaybı önlemek için büyük rezervlerin kaybedilmesine ve faizlerin yükselmesine neden olan

bir kriz olarak tanımlanmaktadır (Boztaş, 2013). Bu krizler belirttiğimiz gibi ülke ekonomisinde büyük hasarlara yol açmaktadır.

Bu krizlerin önemli bir özelliği krizlerin süreklilik değil geçici ve bir döneme ait olmasıdır. Bununla birlikte bir ülke de meydana gelen likidi de krizi bile tüm dünya finansal sistemini oldukça olumsuz etkilerken, mali krizlere düşen ülkenin olumsuz etkileri sadece alacaklı taraf ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum geciken ödemeler miktarı büyük veya küçük olsa da geçerlidir (Kaykaç, 2013). Yani likidi de krizleri bir virüs gibi ülke sınırlarını aşıp diğer ülkelere de zarar verse bile bu kriz sadece meydana geldiği ülkeyi etkiler.

Mali krizlerin oluşum nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Üstün, 2007):

- Kısa vadeli borçlarda meydana gelen hızlı artışlar,
- Verimli alanlara yönlendirmesi gereken yabancı yatırımlar,
- Zayıflayan kurumsal inceleme ve denetim mekanizması,
- Finansal sistem içerisinde özellikle bankaların borç yapılarının bozulması,
- Borçlanmayı teşvik edici finansal ve reel kesimlerde sabit kur rejiminin tercih edilmesi ve uzun süre bu rejime devam edilmesi,
- Faiz oranlarının yükseltilmesi ve yüksek faiz oranları içinde borç yükünde meydana gelen artış,
- Geçmiş dönem borçlarının ödenebilmesi için kısa vadeli ve yüksek faizle tekrar borçlanmasıdır.

Bu maddeler arasında özellikle son maddede belirtilen alınan borcun önemli bir kısmı eski borçların faizlerine ayrılmaktadır. Yani borcu borçla kapatma durumları nedeni ile ülkeler tam anlamı ile borçlarından kurtulamamaktadır.

Bir dış borç krizi ile karşılaştıkları zaman ülkelere sorulacak ilk soru meydana gelen krizin geçicimi yoksa kalıcımı olduğudur. Diğer bir ifade ile ülkenin çözümsüzlük ile mi yoksa likidite kısıtı ile mi karşılaştığının tespit edilmesidir. Borçlu taraf için cevap birinci seçenektir ve sorunun çözümü likidite sağlanmasıdır. Fakat alacaklar için ise verilecek cevap ekonominin şartlarına göre hareket edilmesidir. Alacaklarda meydana gelecek tepki kayıpları yok etmek için yeni borçları durdurmak şeklinde önlemler alacaklardır (Özçuban, 2011).

2.7 Ekonomik Krizlerin Tarihçesi

Ülkeler üretim sektörleri açısından birbirlerine göre farklılıklar göstermektedirler. Her ülkenin gelişmişlik yapıları aynı olmadığı için kimileri tarım- sanayi- hizmet sektörlerinin ilk aşamalarında olmalarına rağmen kimileri ise çoktan bu aşamaların sonlarında hızlı bir şekilde gelişme göstermekteydi. Bazıları ise ekonomik mücadelesine iki sektör arasında devam etmekteydi. Birinci grup en az gelişmiş ülkeler sınıfında, ikinci grup gelişmiş ülkeler sınıfında yer almaktaydı. Üçüncü grup ise gelişmekte olan ülkeler sınıfında idi. Türkiye ise arada kalan grup sınıfında yani gelişmekte olan sınıf konumundaydı.

Osmanlı hükümeti yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısı içinde idi. Bu durumun en belirgin özellikleri arasında dış borçlanmalar yer almakta idi. Bu durumu takip eden devamlı imtiyazlar arayarak ülkeye giren yabancı sermaye yatırımları ve giderek artan ve ağırlaşan kapitülasyonlar zinciri gibi olumsuz olaylar peş peşe yaşanmaktaydı (Boratav, 2015).

Geçmişe baktığımızda Osmanlı Türkiye'sinin Merkez Bankası görevini de aynı zamanda üstlenen Osmanlı Bankası, 18 Haziran 1856 yılındaki The Globe adlı Kanada gazetesinin haberine göre Alphonse Rothschild ve Isaac Pereire yönetimi tarafından kurulmuştur. Ve devamlı büyüyen dış borç macerası 20 yıl sonra Osmanlı Türkiye'sini iflasa götürmüştür (Kurtoğlu, 2015).

Türkiye'de meydana gelen krizlerin büyük kısmı iç yapıdan kaynaklansa da bir kısmı ise dış faktörlerden meydana gelmektedir. Diğer ülkelere olduğu gibi Türkiye'de 20. yüzyıl ile birlikte dış ülkeler ile yakın ilişki içinde olmuştur. Bu nedenle uluslararası krizlerin meydana getirdiği etkiler doğrudan veya dolaylı bir şekilde Türkiye'de de kendini göstermiştir.

Şimdiye kadar Türkiye'de toplam 16 kriz meydana gelmiştir. Bu krizlerin sebeplerine bakıldığında ekonomide meydana gelen aksaklıklar, ülkenin yanlış yönetilmesi, dış faktörlerin etkileri sayılabilmektedir.

Ekonomik krizlerin geçmişi oldukça eski olmak ile beraber bu konuda teoriler oluşturma ihtiyacı son 25- 30 yılda daha çok yoğunluk kazanmıştır. Bununla birlikte bir çok kriz modelleri geliştirilmeye başlamıştır (Delice, 2003).Ve meydana gelen bu krizlere karşı zaman zaman çeşitli önlemler alınmıştır.

Türkiye’de meydana gelen krizleri sıralamak gerekir ise ilk meydana gelen kriz 1929 büyük buhran krizi ile başlayıp 2008 küresel krize kadar devam eden uzun ve yıpratıcı bir seyir izlemektedir. Bu krizlerin bazıları sermaye tabanlı bazıları reel tabanlı bazıları ise Türkiye’de meydana bile gelmeyip Türkiye’nin ilişki içinde olduğu ülkelerde meydana gelip Türkiye’yi de etkilemiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren ekonomiyi en derininden zedeleyen ve büyük bir şekilde ekonomik değişimlere sebep olan yedi kriz, nispeten daha kısa süreli ve etkisi daha az olan dört kriz meydana gelmiştir. Etkisi daha uzun süren ve daha kalıcı hasarlar meydana getiren krizler 1929-1931, 1958-1961, 1978-1981, 1988-1989, 1994, 1998-2002 ve 2008 krizleridir. Etkisi daha az sürüp daha az hasar ile sonuçlanan krizler ise 1947, 1969, 1982, ve 1991 yıllarında meydana gelen krizlerdir. Bu krizler toplamda yirmi yılı cumhuriyet tarihinin de dörtte birini kapsamaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda Türkiye’de her 10 yılda bir şiddetli veya hafif krizler yaşanmaya başlamıştı (Kazgan, 2013). Bu krizler ülkede sarsıntılara güven kayıplarına paniklere neden olmuştur.

Başka bir kaynağa göre ise Türkiye’de 1923 -2008 tarihleri arasında 16 ekonomik kriz meydana gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik buhranı ile başlayıp, Türkiye’de her 5 yılda bir krizler meydana gelmiştir. Bu söz edilen krizler 1929, 1946, 1954, 1958, 1969, 1974 birinci petrol krizi, 1978 krizi, 1979-1980 ikinci petrol krizi, 1986, 1988-1989, 1991 finansal krizi, 1994 finansal krizi, 1998-1999, Kasım 2000, Şubat 2001 ve 2008 krizleri olarak sıralanmaktadır. (Erkekoğlu& Bilgili, 2005). Yaşanan bu krizler sonucunda ticaret ve yatırımlar da azalmalar yaşanmış, işsizlik oranları hızlı artmaya başlamış ve bu meydana gelen krizler hem ülke içine hem de ilişki içinde olduğu ülkeler bakımından zararlara neden olmuştur.

Zaman geçtikçe Cumhuriyet dönemi boyunca meydana gelen krizler farklılık göstermiştir. Türkiye’de 2000 yılı kasım krizine kadar meydana gelen krizlerde genel olarak karaborsalar, kıtlıklar ve yokluklar yaşanmıştır. 1950’li, 1960’lı ve 1970’li krizlerin temelinde döviz kıtlığı vardır. Döviz de meydana gelen kıtlık ithalata büyük darbe vurup, ağır fiyat kontrolleri nedeni ile mal kıtlığı oluşmuştur ve karaborsa durumları meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu krizlerde ekonomik büyüme bir hayli düşmüş ama ekonomik gerileme kendini daha fazla hissettirmiştir. Fakat 2001 yılından sonraki dönemlerde meydana gelen krizler baştan sona etkileyip,

ülkenin krizden kurtulmasını zorlaştırıp ülkenin iyileşme sürecini uzatmıştır. (Cebeci, 2001).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kez krizle tanışması 1929 yılında olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı borçlarından kendine düşen bölümlerini 1929 yılı ile birlikte ödemeye başlamıştır. Aynı zamanda bu yıllarda dünyada " büyük buhran" ortaya çıkmıştır. Buhranın olduğu o yıl ülke hem spekülâtif açıdan hem de reel açıdan ciddi bir şekilde döviz bunalımı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yaşanan Türkiye'de ilk kriz olmasından dolayı zorluklar çekilmiştir. Bu 1929 krizinde dış borçların ödenmesi zorluğu ile karşılaşmıştır (Kazgan, 2013). Dünyada meydana gelen bu büyük buhran Türkiye'de yıkıcı denebilecek kadar büyük etkilere neden oldu.

1929 yılında meydana gelen bu kriz Kuzey Amerika ve Avrupa' da ortaya çıkmasına rağmen tüm dünyayı hızlı ve yıkıcı bir şekilde ele geçirmiştir. Meydana gelen bu kriz yeni yatırımların durmasına aynı zamanda üretim kapasitesi kullanım oranlarının hızlı bir şekilde düşmesine neden olmuştur. İflas eden firma sayıları giderek artarken, işsizlikte aynı oranda artmaktaydı. Bu krizin Türkiye'ye ilk yansıması Türk Parasının değerinde meydana gelen hızlı bir düşüş ve İngiliz parası karşısında hızlı bir şekilde değer kaybetmeye başlaması ile bir panik havası şeklinde kendini gösterdim (Ezer, 2005). Türk halkı tarafından da büyük bir panik ile karşılanan bu duruma karşısında devlet gereken açıklamaları yapıp önlemler almaya çalışılmıştır.

Türk parasında meydana gelen istikrarsızlıkların sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır (Turan, 2011):

- Türk parasının değerinin düşmesinin en önemli nedeni krizin olduğu 1929 yılında ödemeler dengesi bilançosu açıklarının bir anda iki katına çıkıp 101 milyon liraya ulaşmasıdır. Hava koşullarının kötü gidişatı ve dünyada meydana gelen ekonomik krizler nedeni ile ihracat mallarının fiyatlarında meydana gelen düşüş ihracat değerlerimizin 155 milyon lira düşmesine neden olmuştur.
- Uygulamaya konacak olan 1499 sayılı yeni gümrük tarifesinin ithalatı çok arttıracığına inana spekülâtorler büyük oranda mal ithal ederek ithalat hacminin 286.2 milyon liraya ulaşmasına sebep olmuşlardır.
- O dönemde hükümetin bayındırlık programını yürütmeye hızla devam etmesi de ithalat oranlarını arttırmıştır.

- 1929 yılı ile birlikte Osmanlı döneminden kalan borçlar ödemeler bilançosunun borç kısmında yer almıştır.
- Ayrıca Haydarpaşa limanı ve Demiryolları ilgili taksit ödemelerinin ödemeler bilançomuzda olumsuz etkileri olmuştur.

Yukarıdaki olumsuz gelişmelerden de anlaşıldığı gibi Türkiye ekonomisi 1929 ekonomik krizi büyük kayıplarla atlattır ve en çok sanayi bölgesinde büyük kayıplar yaşanmıştır.

1929 yılının ardından Türkiye’de peş peşe üç büyük kriz yaşanmıştır. 1946, 1954 ve 1958 krizleri peş peşe gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı 1945 yılında bitmiştir. Savaş tüm dünyada ekonomik dengeleri sarstığı gibi Türkiye’de de ekonomik dengelerin olumsuz gitmesine neden olmuştur. Türkiye’ de ilk kez devalüasyon ile bu dönemde tanışmıştır. Bu dönemde ekonomi bütçe fazlası vermesine rağmen ihracatı arttırmak için devalüasyona gitmek zorunda kaldı ancak istenilen hedefe ulaşamadı. 1954 yılına gelindiğinde ise Kore savaşları bitmişti. Türkiye’de meydana gelen iklim şartları ise tarımı elverişsiz hale getiriyordu. Bir tarım ihracatçısı olan Türkiye’de olumsuz giden ilkem şartları nedeni ile ihracat oranlarında ciddi azalmalar meydana gelmiştir. 1946 yılında meydana gelen devalüasyondan sonra istenilen sonuçları elde edemediği için Türkiye daha çok istihdam alanında, döviz girdilerinde ağır bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. 1958 yılında ise bir sonraki devalüasyon yaşanmıştır. Kendini zaten tam toplayıp istenilen sonuçları 1946 devalüasyonunda elde edemeyen Türkiye için çok kısa bir süre sonra yaşanan ikinci devalüasyondan sonra ağır bir kriz yaşanmıştır. Türkiye bu krizi kısa bir sürede atlattığı için kriz sosyal alanlara da sıçramıştır. İkinci devalüasyon daha yüksek oranlarda da olsa pek istenilen sonuçları vermemiştir (Çelebi, 2001).

1958 döneminde ise ülkede ufak çaplı bir kriz yaşandı. Ülkede hem siyasi hem ekonomik sıkıntılar yaşandı. İhracat ve işçi döviz girişleri TL’nin aşırı değerli olması nedeni ile ülkeye giremiyordu. Bu da ayrı ekonomiyi dara sokuyordu. Bu nedenle ufakta olsa kısa süreli bir kriz yaşandı. 1974 yılında ise birinci petrol krizi patlak verince petrol fiyatları kısa sürede dört katına çıkmıştır. Bu da ülkede krize neden olmuştur.

1979-1980 döneminde ise Türkiye ağır bir darbe ile karşı karşıya gelmiştir. Bu da ekonomide olumsuzluklara kötü gidişatlara neden olup krizi ortaya çıkarmıştır. Bu konuda çeşitli istikrar programları hazırlansa da başarılı olamamıştır (Şahin, 2002). 1980 darbesinin etkileri diğer yıllarda da kendini göstermiştir. 1886 yıllarında 24 ocak önlemlerinin etkileri ekonomi kamu harcamalarında artışlara neden olup ekonomi üzerinde dengesizliklere sebep olmuş ve bu yüzden TL devalüe edilmiştir.

1988-1989 yıllarında meydana gelen krizler ekonomideki bütçe açıklarının devam etmesi karşısında meydana gelmiştir.

1991 krizini tetikleyen en büyük olaylardan biri Körfez krizidir. Bu durum ekonomik durgunluğa yol açmış ve ekonomik dengeler sarsılmıştır. TÜFE ve TEFE(ÜFE) bu durumdan etkilenmiş. Ayrıca ekonomik büyümede düşüşler yaşanmıştır.

Hazine, faiz oranlarında düşüşe gitmek için piyasalara değil de Merkez Bankası'na yönelmişlerdir. Ama Merkez Bankası'nın piyasaya sürdüğü TL'ler döviz talebinde bir artışa neden olmuştur. Böylece döviz rezervlerinin hızlıca erimesini beraberinde getirmiştir. Bu neden ile bankalar arası döviz piyasalarında kur artışları oldu. Merkez Bankası bu durumların sonunda TL'yi Dolara karşı devalüe etmek zorunda kaldı. Meydana gelen devalüasyon piyasalarda döviz fiyatlarını hızlıca arttırmıştır. Piyasalarda meydana gelen bu hareketlilik borsayı da etkilemiştir. aşırı derecede artmış hisse senetleri ile mücadele edemeyeceğini anlaşıncaya borsada endeksleri de düşmüştür (Ardıç, 2004). Böylece 1994 krizi patlak vermiştir.

1998-1999 krizlerini tetikleyen olaylardan biri de yüksek miktarda meydana gelen sıcak para çıkışıdır. Bu kriz ülkede enflasyonu düşürmek amacı ile harcamaların kısıldığı istikrar programlarının uygulandığı bir dönemde meydana gelmiştir (ATO, 2005). Sıcak para çıkışları ülkeyi büyük bir çıkmaza sürüklemiştir.

Faizler bir hayli yükselmişti. Kısa vadeli borç birikimleri 1999 yılı sonunda Hazine'yi artık içte meydana gelen borçları ödeyemeyecek duruma kadar geldi. Bu sonuçlar neticesinde hükümet ile IMF arasında Stand-by Anlaşması imzalandı. Ülke bu kötü gidişatı engellemek için bir dizi önlem almıştı. Bu alınan önlemler arasında IMF ile yapılan bu anlaşma yer almaktaydı. Ülke ekonomisinin kötüye gitmesi tekrardan toparlanmayı da zorlaştırıyordu. Alınan önlemler yetersiz kalıyordu.

2000 krizini büyük çöküş olarak adlandırmak yanlış olamayacaktır. Stand-by Anlaşması'ndan sonra yürürlüğe giren istikrar programları büyük çöküşün en önemli

karakterleri arasında yer almaktadır. Türkiye döviz kurunun çapaya bağlanması ile büyük bir çıkmaza girmiştir. Cari işlemler açığı önünü alamayacak kadar büyümüş. Yabancı bankalar Türkiye ekonomisindeki bu kötü gidişatı görerek vadesi gelmemiş kredilerini geri çağırmak sureti ile gecelik faiz oranlarını aşırı şekilde yükseltmiştir. Türkiye tarihine “ Kara Çarşamba” olarak geçen bir para krizi meydana gelmiştir (ATO, 2005). Bu büyük çöküş beraberinde 13 bankanın batmasına ve çok sayıda aracı kurumun faaliyetine son vermesine neden olmuştur.

Bu krizin daha şoku geçmeden 1 sene gibi kısa bir sürede Türkiye ‘de ikinci bir kriz vakası daha yaşanmıştır. Bu kriz Şubat 2001’de kamu sektöründen başlayarak mali sektöre hızlıca yayılıp ve reel sektör üzerinde büyük hasarlara neden olmuştur (Erdönmez, 2003). Kriz nedeni ile birçok işyeri kapanmış ve işsizlik oranları bir hayli artış göstermiştir.

Dünya ekonomisinde meydana gelip Türkiye’yi etkileyen en büyük kriz şüphesiz 2008 yılında meydana gelen küresel krizdir. Bu kriz ABD konut piyasasında başlayıp tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Türkiye’de meydana gelen 1929-2008 yılları arasındaki krizlere baktığımızda krizlerin oyuncularını ve senaryo yazarlarını değişse bile senaryolar hiç değişmemektedir(ATO, 2005).Önce tür kaparsının değeri aşırı değerlendiriliyor, ithalat ihracat dengeleri bozuluyor. Ekonomi de zincirin halkaları yavaş yavaş kopmaya başlayıp önlemleri alınmaz hasarlarla sonuçlanıyor. Her seferinde ekonominin bir halkası daha fazla güç kaybediyor.

3. Bölümde Türkiye’de meydana gelen 1980 sonrası ekonomik krizler üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapacağız.

2.8 Ekonomik Kriz Kavramında İleri Sürülen Modeller

1990 yıllarının başlarından itibaren çok sayıda krizler yaşanmış ve bu meydana gelen krizler, bu durumları açıklamaya çalışan modelleri arttırmıştır. Yeni olgular meydana gelip, krizler ortaya çıkınca yeni tip modeller ile en son krizler açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat en son ortaya konan modeller bir sonra oluşan krizleri açıklamada yetersiz kalmaktadır (Yavuz, 2006). Yani krizler birbiri ile ortak özellikleri taşısa da, hiçbir kriz birbirinin aynı olmadığından bu teorik modellerin açıklama gücü bu nedenle sınırlı olmaktadır. Bu kriz modelleri krizleri açıklamada ne kadar yetersiz olsa da

her bir model krizin farklı bir boyutuna dikkat çektiği için oluşacak krizlerin mümkün semptomlarının ne olacağı konusunda en azından yardımcı olabilecektir.

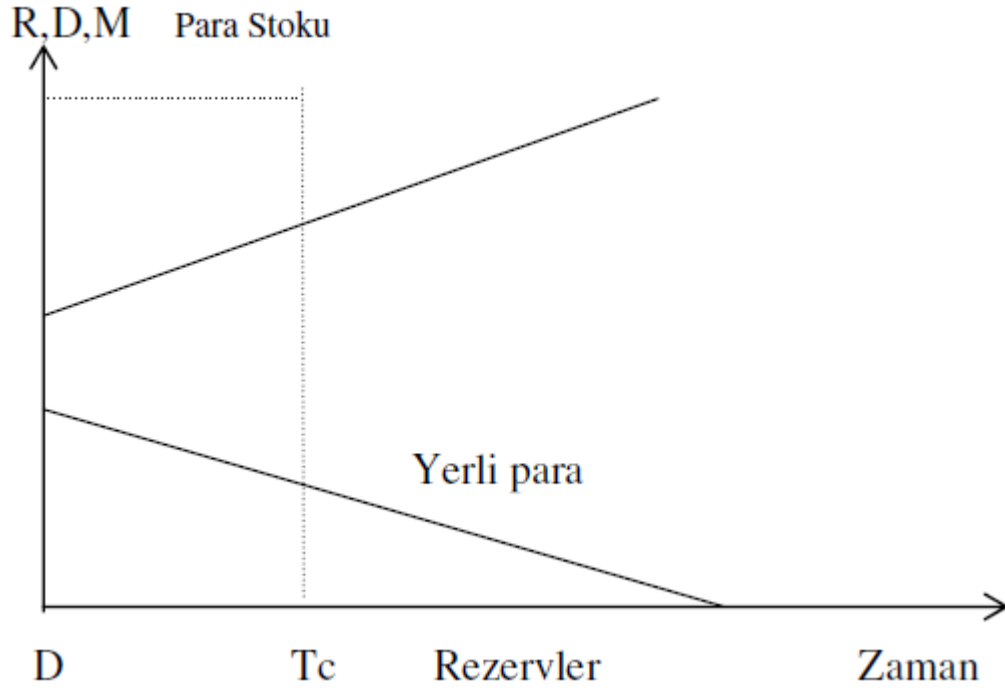
Ekonomik kriz kavramında ileri sürülen modelleri üç başlık altında toplamak mümkündür. Kanonik model olarak ifade edilen Krugman'ın genişlettiği Latin Amerika'da 1970 ve 1980 yıllarında meydana gelen krizleri açıklamak için ortaya çıkan Birinci Nesil Kriz Modelleri, 1990'lı yılların sonlarına kadar meydana gelen krizleri açıklamaya yönelik İkinci Nesil Kriz Modelleri ve son olarak ise Brezilya, Asya ve Rusya 'da meydana gelen krizleri açıklamaya yönelik olarak Üçüncü Nesil Kriz Modelleri olarak ifade edilen krizlerdir (Yılayaz,2011). Bu modeller krizleri açıklamada yetersiz kalsa bile en azından daha sonra oluşacak krizler için küçükte olsa bir önlem niteliği taşımaktadır.

2.8.1 Birinci nesil kriz modelleri

Krugman'ın 1979 yılında yazdığı makale ile başlayan ve Flood ve Garber'in ise 1984 yılında yazdıkları makale ile geliştirdikleri bu birinci nesil kriz modeli, krize sebep olan makroekonomik faktörlerin nedenlerinden söz etmektedir.

Krugman tarafından ileri sürülen bu birinci nesil kriz modellerine göre, devletler sabit döviz kuru ile birlikte mali ve parasal tutarlı olmayan politikalar yürütmekte bu durum ise ödemeler dengesinde problemlere neden olmaktadır. Bir yerden sonra döviz spekülörleri MB'nin döviz kurunun istikrarını sürdürmeyeceğini anlayıp dövize spekülatif bir atak gerçekleştirecektir (Yılayaz,2011). Yani bu kriz türünde önce genişletici bir mali politika izlenip daha sonra ise döviz kuruna yapılan spekülatif ataklar ile kriz ortaya çıkar.

Birinci nesil kriz modellerinde (kanonik kriz modeli) para arzları para talep seviyelerinin üzerine çıkararak spekülörlerin döviz taleplerini arttırmaktadır. Sabit kur değil de esnek kur uygulanan ülkelerde bu durum döviz kurlarının yükselmesi ile sonuçlanacaktır. Fakat sabit döviz kur politikası uygulayan ülkelerdeki durum ise Merkez Bankası'nın talebi karşılamak için döviz satmasını gerektirmektedir. Bu durum da rezervlerin azalması sonucunu doğurur (Emir, 2004). Ülke ekonomisi büyük zararlara uğrar. Böylece sabit döviz kuru altında para arzında artmalar oldukça döviz rezervlerinin erimesine neden olmaktadır.

Şekil 2.5: Birinci Nesil Modeller: Para- Rezerv İlişkisi

Kaynak: Ferhat Emir,2004

Yukarıdaki şekilde para stoku ile rezervler arasındaki ilişki gösterilmektedir. Sabit döviz kuru uygulamalarında artan para arzı döviz rezervlerini eritmektedir. Bu sürekli artan paranın arzı sabit kur üzerinde baskı yapacağını bilen spekülörler, bu baskı sonunda kur politikasının uzun süre devam edemeyeceğini bilirler (Emir, 2004). Bu kriz modelinde cari işlemler ile döviz krizleri arasındaki ilişkiler kopuktur.

Uluslararası finans literatüründe Krugman-Flood-Garber Modeli olarak anılan bu kriz modeli, dışa açık ve küçük bir ekonomide sabit döviz kuru politikasının hangi koşullarda sonlanacağını üzerinde durmaktadır. Bu modele göre sabit döviz kuru politikası rezervler belli bir düzeye inene kadar sürdürülebileceği, minimum düzeye indikten sonra ise dalgalı döviz kuruna geçiş yapılabileceği varsayılmaktadır (Eyüp, 2005). Her modelde olduğu gibi bu kriz modelinin de eksik yanları bulunmaktadır.

Merkez Bankası'nın ekonomide meydana gelen gelişmelere bakmaksızın rezerv satarak döviz kurunu baskılaması ve hükümetlerin otomatik olarak tüm bütçe açıklarını monetize etmesidir. Uygulanacak her politika seçeneğinin bir maliyeti

olduğu gibi döviz koruyucu politika seçeneklerinin de belirli bir maliyeti bulunmaktadır. Fakat döviz kurunu korumak var olan bu sakıncalar arasında bir denge kurma meselesidir ve merkez bankalarının yaptığı rezervleri sonuna kadar satma işi gerçek dışı bir uygulamadır. Bununla birlikte birinci nesil kriz modellerinin iktisadi ajanlarının gelecek beklentilerinin, kredi politikalarının veya iktisadi faaliyetlerinin hiçbir şekilde mali dengesizlikler üzerinde etkisinin olmayacağı vurgulanmış bulunmaktadır (Eyüp, 2005). Bu kriz modeli ile ilgili gerekli düzenlemeler eksik yanlarının belirlenip bu konu üzerinde gerekli çalışmalar yapılarak giderilebilir.

2.8.2 İkinci nesil kriz modelleri

Birinci nesil kriz modelleri 90'lı yıllarda yaşanan krizleri açıklamada yetersiz kalınca 90'lı yıllarda meydana gelen krizleri açıklamak için ikinci nesil kriz modelleri ortaya çıkmıştır. İkinci nesil kriz modeline göre ekonomide meydana gelen herhangi bir dengesizlik olmasa bile krizler, yetkili organların herhangi bir önlem almamaları sebebi ile spekülasyon atakları sonucu meydana gelmektedir. İkinci nesil kriz modellerinde birinci nesil kriz modellerinin aksine beklentiler önemli bir yere sahiptir.

İkinci nesil kriz modellerini birinci nesil kriz modellerinden ayıran bazı özellikler vardır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilmektedir (Boran, 2006):

- Hükümetler sabit döviz kurunu birinci nesil kriz modellerinde yalnızca döviz rezervlerine sahip olduğu sürece devam ettirebilmektedir. Rezervlerin tükendiği spekülasyon saldırıları sonucunda otoritelerin sabit kuru bitirmekten başka şansları bulunmamaktadır. Bu nedenle sistemin çöküşü teknik bir nedenle sona ermektedir. Ancak ikinci nesil kriz modellerinde sistemlerin çöküşleri teknik bir nedene bağlı olmamaktadır. Merkez Bankası'nın dış borçlanma veya rezerv düzeyi özelliklerine herhangi bir rol vermemiştir. Hükümet politik ve ekonomik düşünceleri ile sabit kurdan vazgeçme kararını alabilmektedir.
- Uluslararası rezervler gibi temel yapı değişimleri ile birinci nesil kriz modelleri açıklanırken, ikinci nesil kriz modellerinde ise temel yapıda meydana gelen herhangi bir kayda değer değişim olmaksızın kendi kendini tetikleyen beklentiler nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

- Birinci nesil kriz modellerde kriz, aşırı genişletici politikalar ile rezervlerdeki politikaları izlemektedir. Sistemin çöküşünü öngörülebilir kılan spekülasyon saldırısının meydana geliş zamanının rezervlerdeki tükenme biçiminde teknik bir nedene bağlı olmasıdır. Ancak ikinci nesil kriz modellerinde sistemin çöküşü hükümetlerin kararlarına bağlıdır ve bu kararlara etkili olan faktörlerin bir kısmını ölçmek kolay değildir. Bu neden ile kendi kendini besleyen temel yapıda önemli bir değişim olmaksızın ortaya çıkan krizlerin öngörülmesi oldukça zordur.
- Birinci nesil kriz modellerinde spekülasyon saldırılar yalnızca kaçınılmazı ön almaktadır. Çünkü saldırı meydana gelse de gelmeseyse de tutarsız politikalar nedeni ile eninde sonunda devalüasyon meydana gelecek kaçınılmaz bir sonudur. Ancak ikinci nesil kriz modellerinde devalüasyonu spekülasyon saldırısının kendisi hızlandırırsa da spekülasyon saldırısının olmadığı durumlarda sabit kur belirsiz olarak sürdürülebilir bu neden ile de devalüasyon kaçınılmaz son olmaktan çıkabilir.

Yukarıda birinci nesil kriz modelleri ile ikinci nesil kriz modelleri ne kadar birbirine alternatif olarak gösterilse de bu iki yaklaşımın uzlaştırılması mümkündür. İkinci nesil kriz modeli çoklu denge üzerinde kurulmuştur. Beklentilerine göre karar alıcılar hangilerinin gerçekleşeceğine karar verirler. Kurdan vazgeçmek veya onu korumak kararını veren hükümetler aldıkları bu kararlar yatırımların işleyişlerini kolaylaştırmak ve uluslararası ticaret ve enflasyonla mücadelede kredibilite elde etmek için kurları sabit tutmak isterler. Devalüasyonun meydana gelme olasılığı arttıkça sabit döviz kurunu sürdürmek için daha fazla maliyete katlanmak gerekecektir. Sabit döviz kuru politikasının en somut örneği ise reel faiz oranlarının yükselmesidir. Döviz kurlarını korumanın maliyeti, yükselen faiz oranları ve bunun sonucu olarak işsizlik artışı ile daha da artmaktadır. Meydana gelen bu maliyetler yatırımcıların döviz kurlarının sabit tutulamayacağı beklentisini arttırmaktadır. Sabit kuru korumanın faydası maliyetinden yüksek olduğu sürece hükümetler kuru sabit tutmaya devam edecektir. Bununla beraber maliyetler faydadan fazla olunca, karar alıcılar için kuru sabit tutmaktan vazgeçmek ise kaçınılmaz olacaktır (Danışoğlu, 2007). Karar alıcılar ekonominin durumunu önceden tayin edemedikleri için ekonominin gidişatına göre politika uygulamaktadırlar.

İkinci nesil kriz modelleri geliştirmekte olan ülkelerde gerçekleşmiş olan krizleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü ekonomik ve mali koşullar bu ülkelerde, örneğin Avrupa Para Sistemine üye ülkelere göre farklılık göstermektedir (Danışoğlu, 2007). Her meydana gelen kriz bir öncekinden farklı olduğu için krizlerle ilgili ileri sürülen modelden sonra başka bir krizi çıktığı için modeller krizleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Her meydana gelen krizden sonra yeni bir model geliştirilmektedir.

2.8.3 Üçüncü nesil kriz modelleri

Birinci ve ikinci nesil kriz modelleri meydana gelen bazı krizleri açıklamakta yardımcı olsa da Asya krizini açıklamada pek faydalı olamamıştır. Bu neden ile Krugman üçüncü tip, daha fazla modele ihtiyaç duyulabilen yeni bir nesil kriz modeline ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır (Yavuz, 2006). Bu neden ile üçüncü nesil kriz modelleri ortaya çıkmıştır.

Bankacılık ve para krizlerinin ortak bazı olgu ve faktörler tarafından meydana getirildiğini vurgulayan bu problemlerin kaynağının finans ve banka sektörü olduğunu belirten modeller meydana getirilmiştir. Meydana getirilen modellerden bir kısmı krizlerin temelinde finans ve bankacılık kesiminin sorunlarının, daha çok bilanço sorunundan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu modele göre krizlerin büyük kısmının bilançolarının kredi verilebilirliğine veya döviz kuruna karşı duyulan şüpheden kaynaklanmaktadır. Bu iki sorunu da birbiri ile ilişki haline getiren sermaye akımlarıdır (Eyüp, 2005). Daha önceden ileri sürülen kriz modelleri Türkiye’de meydana gelen 2001 krizini açıklamada yetersiz kalmıştır.

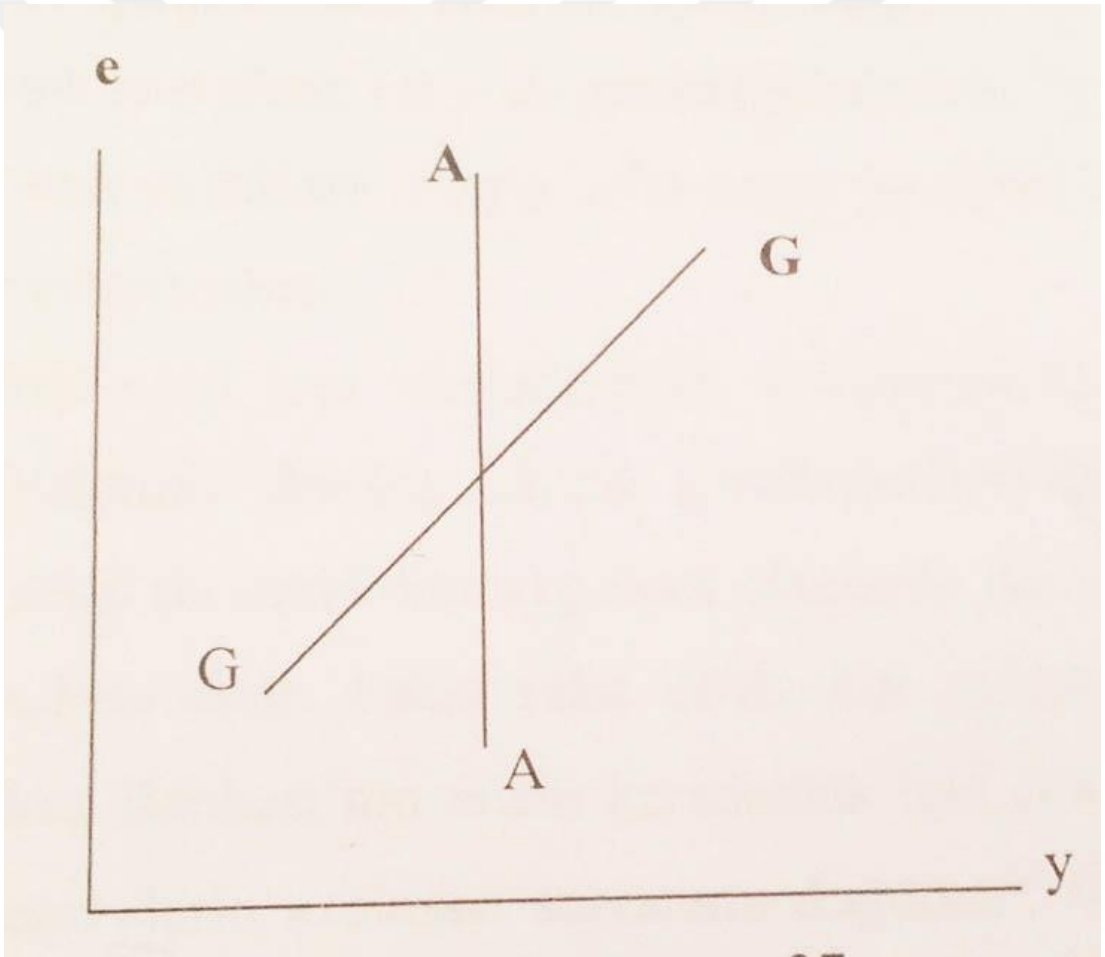
Üçüncü nesil kriz modellerinin en önemli özelliklerinden biri de aşırı borçlanma üzerine gidilmesidir. Mevduat sigortaları gibi zımni ve açık kurtarma garantileri de aşırı borçlanmada önemli bir role sahiptir. Başka bir deyiş ile iç piyasada artan kredi talebini karşılamak için bankalar, bu garantilere de güvenip dış borçlanma yoluna gidip iç piyasalarda artan borçluluğu desteklemektedirler, borçlanmak arttıkça ise aynı zamanda ahlaki riskte artmaktadır. Çünkü kredi talebine meydana gelen hızlı artış, faiz oranlarında da artışa neden olmaktadır. Bankalar döviz yönünden kur garantileme yöntemini kullanmadan hızla borçlanarak, mevduat sigortası veya zımni kurtarma garantisi yolu ile sahip oldukları riski devlet bütçesine aktarırlar (Emir, 2004). Yani ekonomik sorunları bir yandan gidermeye çalışıp tam olarak

sorun giderilmeyip geçici çözümler bulanmayan çalışıldığı için bir yandan onarıp bir yandan bozma durumları söz konusu olmaktadır.

Üçüncü nesil kriz modellerinde iki tür tehlike söz konusudur. Bunlardan biri ahlaki tehlike diğeri ise finansal ataktır. Finansal araçların meydana getirmiş oldukları yükümlülüklerin açık veya zımni şekilde hükümet garantisi altına alınması “ahlaki tehlike” sorununa neden olmaktadır. İkincisi ise iç piyasada meydana gelen faiz ve borçluluk oranı ile yükselen finansal ataktır (Boran, 2006).

Krugman’ın 1999 yılındaki çalışmaları üçüncü nesil kriz modellerinin önemli çalışmalarındandır.

Bu çalışmaların örnekleri aşağıdaki grafiklerdeki gibidir:

Şekil 2.6: Üçüncü Nesil Modeller

Kaynak:Ferhan Emir, 2004

Grafikte yer alan AA eğrisi para arzının sabit kaldığı zamanlarda iç ve dış faizlerin eşit olduğu noktaları belirtmektedir. GG eğrisi de döviz kuru karşısında gelirin nasıl

değiştirdiğini göstermektedir. Kurda meydana gelen artışlar, ihracat yolu ile geliri arttırdığı için GG eğrisi de pozitif eğimlidir (Emir, 2004). Yani kurda meydana gelen her olumlu veya olumsuz değişiklik gelir üzerinde doğrudan etkisini göstermektedir.

Döviz kurlarının yükselmesi öncelikle ihracatta meydana gelen artış yolu ile gelirleri artırsa da, kurun artmaya devam etmesi bilanço etkisi yaratmaktadır. Aşırı döviz borcuna sahip bankalar aracılık işlemini yerine getiremez hale gelirler. Reel gelirler hızlı şekilde düşer, düşük gelir yüksek kurda yeni bir dengeye ulaşır, bu denge ise kriz dengesidir. Bu noktadan sonra kur hala artmaya devam ederse, finansal yapı bakımından güçlü olan işletme ve bankalar yolu ile gelir artmaya tekrardan başlar. Krugman, bu durumda uygulanacak en doğru politikanın para politikası olduğunu savunmaktadır. Para arzında meydana gelecek bir daralma ile dengeler normale dönebilecektir. IMF'nin gerek 2001 Türkiye gerekse de Asya krizlerinde önerdikleri kriz dönemlerinde bu şekilde para arzında meydana gelen daraltıcı politikalar geliri kriz dengesinden de daha aşağıya çekmesi dikkat çekici bir politika olmuştur. Bu politikaya alternatif olarak sunulan işsizlik sorununun çözümü için uygulanan genişletici politikalar ise bir yandan kuru çok yüksek düzeylere taşıırken bir yandan ise enflasyonu arttırdığı görülmektedir (Emir, 2004). Uygulanacak her politika karşısında çok dikkatli olunmalıdır. Bir tarafı onarıp diğer bir tarafta sorunlar meydana getirilmeden ortak alternatif kriz politikaları üretilmelidir.

2.9 Ekonomik Krizlere Çözüm Yolları

Ülkelerde meydana gelen ekonomik krizlerin ülke ekonomilerinde olumsuz etkilerini azaltmak için bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu nedenle bazı istikrar programları oluşturulmuştur. Bu başlık altında ekonomik istikrar ve uygulanan istikrar programları hakkında bilgi verilecektir.

2.9.1 Ekonomik istikrar kavramı

Ekonomik istikrar, ekonomide mevcut olan denge durumunun korunması, devresel dalgalardan dolayı meydana gelen olumsuzlukların ortadan kalkması ve bu olumsuz dalgalardan hafifletilmesi şeklinde açıklanır. Bu tanımla birlikte ekonomik istikrar, temel finansa ve ekonomik göstergelerin (faiz oranları, döviz kuru, iç ve dış denge, ekonomik büyüme oranı, işsizlik gibi) toplumsal imkan ve kaynakların verimli ve etkin kullanılması için olanak sağlanması aynı zamanda da böyle bir ortamın

oluşmasına olanak sağlanması anlamındadır. Ekonomik istikrarsızlık ise, bir ekonomide toplam talep ile toplam arz, ihracat ile ithalat, yatırımlar ile tasarruflar gibi makroekonomilerin dengede olmadığı durumları anlatmaktadır (Karagöz&Ergül, 2010). Ülkelerde meydana gelen ekonomik istikrarsızlık ekonomik göstergelerin birbirlerine birer zincir gibi bağlı olması ile anlatılabilir. Herhangi bir göstergede meydana gelen olumsuz bir durum tüm ekonomi de istikrarsızlığa neden olabilmektedir.

Ekonomik istikrarın sağlanması için her ülke istikrar programları oluşturmaktadırlar. Bu programların bazıları başarılı olup ülkeleri içinde buldukları olumsuz hallerden kurtarsalar da bazıları ise ülkenin olumsuz durumuna katkıda bulunamamışlardır veya geçici çözüm olarak ekonomilerde yerlerini almışlardır.

2.9.2 İstikrar programları

Yüksek enflasyonla mücadele için uygulanan politikalar bazen başarısız sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu uygulanan politikalar aşırı şekilde resesyona iflaslara ve bununla birlikte eksik istihdama neden olmaktadır. Bazen ise enflasyonu geçici olarak ortadan kaldırırsa da bazı durumlarda uygulanan politikalar ekonomiler üzerinde hiç etkili olmamaktadır (Parasız, 2002). Ekonomistler çeşitli istikrar programları ortaya koymuşlardır.

Ekonomistler biri heteredoks diğeri ise ortodoks olmak üzere iki istikrar programı üzerinde durmaktadırlar. Ve ekonominin gidiş yönüne göre bu programlardan uygun olanı kullanarak ekonomideki kötü gidişatları engelleme yönünde adımlar atmaktadırlar.

Ortodoks, Yunancada orthos(doğru) ve doxa (inanç ve öğreti) kelimelerinden oluşan doğru inanç anlamında kullanılan bir söz olup, ekonomide ise genel kabul görmüş görüşlere ve geleneklere bağlı olan uygulamalara verilen isimdir. Genel kabul görmüş uygulamalardan meydana gelen ekonomik istikrar programlarına Ortodoks istikrar programları denmektedir. Heterodoks kelimesi yunanca heteros (farklı) ve doxa kelimelerinden türetilip farklı inanç anlamında kullanılmaktadır. Ekonomide ise geleneksel yaklaşım ve görüşlerin dışında meydana gelen uygulamalar olarak adlandırılmıştır. Az gelişmiş ülkelerde uygulana istikrar politikaları hem heteredoks hem de ortodoks öğeler içermektedir (Üçgöz,2005). Bu iki istikrar programı birbirinden çok farklı programlardır. Bir tanesi alışılmıştır.

yöntemler ile sorunları çözmeye etkili olurken diğeri ise yeni ve farklı yollar ile ekonomide yerini almıştır.

2.9.2.1 Ortodoks istikrar politikaları

Gelişmiş ülkelerin bürokratları, IMF uluslararası bankerler ve yerleşik düşüncedeki akademisyenler Ortodoks istikrar programını desteklemekte olup, Ortodoks olmayan istikrar programlarını desteklememektedir. Bu istikrar programı daha yüksek faiz oranları, kamu sektörü harcamalarının kısıtlanmasını, para arzı büyümesinin kısıtlanmalarını ve vergi arttırılmaları üzerinde dururken, Ortodoks olmayan istikrar programları bu konulara ek olarak ücret ve fiyat kontrollerini ve sözleşmelerini yeniden ele almayı eklemiştir (Parasız, 2002).

Ortodoks istikrar politikaları temelinde makroekonominin temellerinin yattığı bir istikrar programıdır. Makro dengelerin kurulması ise parasal ve reel dengelerin sağlanması ile gerçekleşir. Parasal denge genel fiyat istikrarını da içinde bulundurduğu için, reel denge ile birlikte fiyat dengesinin de kurulması gerekmektedir. Ekonomide temel değişkenlerin dengeye gelmesi, fiyatlar genel seviyesinin olağan dengesine gelmesi yani enflasyonun düşürülmesi açısından Ortodoks programlarda sıkı para, maliye politikalarının yanında ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit döviz kuru politikası uygulanmalıdır. Sıkı para ve maliye politikaları uygulanarak ekonomide bir daralma meydana getirerek fazla talebin bu sayede de enflasyonun düşürülmesi beklenmektedir. Bu uygulanan daraltıcı politika ekonomik bütçe konusunda başarılı olsa da ekonomide durgunluğu da beraberinde getirmiştir. Ortodoks istikrar programları enflasyonu düşürmek ve ödemeler dengesini düzeltmek için; sıkı para politikası kamu açıklarının azaltılması, döviz kurunun devalüasyonu, fiyatların serbest bırakılması, sübvansiyonların kaldırılması şeklindeki bu araçları kullanmaktadır (Üçgöz,2005).

Ortodoks istikrar programları Maliye Politikaları Para Politikaları ve Dış Ticaret Politikaları olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır. Maliye politikaları vergi, harcama, borçlanma ve diğer alt (teşvik, destekleme) politikalarını içermektedir. Dış ticaret politikaları ithalat, ihracat politikaları üzerinde dururken, para politikası ise dolaysız politika araçları dolaylı politika araçları ve kur politikaları üzerinde durmaktadır. Bu politikalar daha çok sert politikalar olarak adlandırılır

(Parasız, 2002). Ortodoks programlar sıkı politikalar oldukları için disiplin edici programlar olarak da algılanmaktadır.

Ortodoks programlar ekonomilerde yurtdışından ve yurtiçinden kaynaklanan faktörler nedeni ile bozulan arz-talep dengesini yeniden kurmayı amaçladığından dolayı içerdiği politika konuları talep yönlü ve arz yönlü olarak iki başlık altında incelenebilmektedir. Bu demek oluyor ki uygulanan politikalarda ya talep kısıllacak ya arz artacak ya da hem arz hem de talep yönlü uygulanacaktır (Parasız, 2002). Bu uygulamalar ülkelerin içlerinde bulunduğu durumlara göre farklılıklar göstermektedirler.

2.9.2.2 Heteredoks istikrar politikaları

Ücret ve fiyatların kısa süreli kontrol ve hatta dondurulmasını içeren gelirler politikası temeline dayanmaktadır. Geçici bir süre için uygulanmaktadır. Belirli süreliğine toplumsal uzlaşma yolu ile döviz kurları, ücretler, faiz oranları artışları dondurulup, gelirler politikası uygulamaya başlanmaktadır. Ülkelerde kronik enflasyonun meydana geldiği durumlarda uygulanması daha başarılı sonuçlar doğurmuştur. Bu politikanın üzerinde durduğu ilk konu mali disiplin, ücret ve fiyat kontrolleridir. Bu sayede toplumda meydana gelen enflasyon beklentisinin önüne geçmeye amaçlanmaktadır. Bu politikanın başarılı olabilmesi için sıkı bir para ve maliye politikası ile desteklenmesi gerekmektedir. Zaman geçtikçe para arzının yavaş yavaş genişlemesine izin verilmektedir. Bu politikaya göre işsizliğin azalması, iç talebin yavaş yavaş canlanması bu sayede büyüme oranı yükselterek mümkün olacaktır. Aynı zamanda bu program gelirler politikası unsurlarını içermesi ve istikrara ulaşmada şok tedavi yöntemleri belirlediğinden dolayı bu istikrar programına ‘heteredoks şok’ta denilmektedir (Ay, Erdoğan & Uysal, 2016). Bu istikrar programında sabit döviz kurunda uygulanmaktadır. Bu politikada istihdam ve üretim düzeyine zarar vermeden enflasyon ile mücadele edilmesi amaçlanmaktadır.

Heteredoks istikrar programlarını gelirler politikaları ve dış ticarete genel kabul görmüşün dışındaki politikalar olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Gelirler politikası başlığı altında ücretlerin sabitleştirilmesi, gelirlerin sabitleştirilmesi ve diğer sabitlemeler incelenirken dış ticarete genel kabulün dışındaki uygulamalar başlığı altında ise damping (pazarı ele geçirmek amacı ile maliyetin altındaki satışlar) ve tarife dışı engeller (kota, gümrük vergisi gibi önlemler

dışındaki uygulamalar ile ithalatın zorlanması gibi konular üzerinde durulmaktadır. Heteredoks istikrar politikalarını Ortodoks politikalardan ayıran en önemli özellik, gelirler politikalarının belirli bir süre için geçici olarak uygulanmasıdır. Bu politikada fiyatlar sabit olduğundan dolayı önceleri enflasyon oranları hızla düşmektedir. Asıl sorun fiyat kontrolleri ortadan kalktığında fiyat düzeyinin ne olacağıdır. Bu neden ile bu istikrar programında daha programın başında iken programın başarısı konusuna önyargıda bulunmak çok zordur. (Parasız, 2002). Heteredoks programlarda mevcut uygulamaların dışına çıkmaya çalışılıp yeni politikalar üretilmesi üzerinde daha çok durulmuştur.

2.9.2.3 Monetarist istikrar politikaları

Bu politika İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Milton Friedman ve öğrencileri tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde, 1929 ekonomik bunalımından sonra maliye politikası araçları ile yönlendirilen, talep yanlı iktisat politikaları uygulanmaya başlamıştır. Bu dönemlerde para politikaları uygulamaları, yalnızca faiz oranlarının yeterli bir ekonomik büyüme trendinin devamını kolaylaştıracak düzeyde tutmak için sınırlı tutulmuştur. Bu politika daha çok para arzı üzerinde yoğunluk göstermektedir (Osman& Erdoğan, 2012).

Fridman bu politikada para arzının sabit bir kurala göre esas almıştır. Daha çok para arzı artışının yavaş yavaş yapılması gerektiğini, ani ve sert ayarlamalardan kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. Bu politikaya göre yeniden ayarlanan miktar teorilerine göre, genel ekonomik istikrarsızlığın temel nedeni olarak parasal faktörler gösterilmektedir. Bu neden ile ekonomik istikrarı sağlamanın temel yolu parasal istikrardan geçmektedir. Bu neden ile devlet merkez bankasının görevini yerine getirmesi için olanak vermesi gerekmektedir. Bu politika, para otoritesine uygulama koşulları kesin ve çok sınırlı yetkiler verilmesini öngörmüştür. Ancak bu şekilde ekonomik durumda düzelmeler olacağını söylemektedir. Bunun içinde kurumsal yapılanma uygulanmanın doğru olacağını savunmaktadır. Bu konuda yapılacaklar arasında Merkez Bankası'nın bağımsız hareket etmesi gelmektedir. Buna ek olarak ise yasama gücünün denetime bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Friedman, fiyattaki genel darboğazın aşılması için uzun vadeli reformlar ortaya koymuştur (Ay,Erdoğan&Uysal, 2016).

Fredman'ın fiyat artışlarının sebebini dolaşımda para bulunmasına bağlamıştır. Bu sebep ile enflasyon parasal bir olgu olup, ekonomik birimlere gizli olarak kamu otoritesinin ödettiği vergi olarak adlandırmıştır. Para miktarlarında meydana gelen artışın direk fiyat yükselmelerine neden olmasından dolayı faiz oranlarında da bir ayarlamaya ihtiyaç vardır. Enflasyon ile mücadele dönemlerinde para politikalarının enflasyonu yükselttiğine göre dikkatli bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir (Ay, Erdoğan&Uysal, 2016). Bu neden ile alınan politika kararlarında dikkatli olunması gerekmektedir.

Ortodoks istikrar programlarını benimseyen monetarist istikrar politikasına politika araçlarını sıralamak gerekir ise; para politikası kontrolleri, kamu araçlarının azaltılması, fiyatların serbest bırakılması ve döviz kurudur (Arıcan, 2002). Güney Amerika ülkelerinde 1950 ve 1960'lı yıllarda uygulanan bu politika, kısa süre için enflasyonu düşürmesine rağmen uzun vadede başarılı olamamıştır.

2.9.2.4 Yapısalcı istikrar politikası

Bu politika gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik istikrarsızlığın temel temek kaynağı olarak darboğaz ve yapısal bozuklukları görmektedir. Bu politika kavramına göre meydana gelen yapısal bozukluklar piyasaların parçalı olması, kaynakların yetersizliği, sektörel bazda arz ve talep arasında ortaya çıkan dengesizlikler nedeni ile ortaya çıkmıştır. Yapısalcı istikrar politikaları devlet müdahalelerini ve ithal ikameci sanayi stratejilerini ekonomik faaliyetlerin geniş bir alanına yayılması gerektiğini savunmaktadır (Arıcan, 2002). Bu şekilde ülkelerde istikrarın oluşacağını belirtmektedirler.

Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için mikro-bozucu etkileri ortadan kaldırmayı savunan bu politikanın önerileri şu şekildedir (Ay, ErdoğanUysal, 2016) :

- Vergi, harcama ve transfer sistemlerinde mali reformların yapılması,
- Emek piyasalarının liberalizasyonu veya deregülasyonu,
- Yabancı sermaye hesaplarının deregülasyonu,
- Mal ve hizmet piyasalarında tekelciliğin kaldırılarak özelleştirilmesi,
- Ulusal sermaye piyasalarının özellikle, finansal aracılık için ve sermaye piyasalarının deregülasyonu için yeni kurumların meydana getirilmesi,

Bu politika özellikle Latin Amerika ülkelerinde Şili ve Uruguay da 1960 ve 1970 yıllarda uygulanmıştır. Bu istikrar politikasının uygulanmasının sonucuna ekonomik istikrar oluşmuş, enflasyon oranları yıllık bazda %30 oranlarında kalmış ve çalışan kesimin milli gelirden aldığı pay bir miktarda olsa artmıştır (Alpago, 2002).

2.9.2.5 IMF'nin önerdiği istikrar politikaları

IMF'nin kurulmasındaki amaç, uluslararası ticarete meydana gelen aksaklıkları ortadan kaldırmak, üyelerinin beklenmedik likidite sorunlarını çözmek, ödemeler dengesizliği ile karşılaşan ülkelere bu sorunlarını çözmeleri için krediler vermektir (Demirkan&Ener.2003). Bu yönde çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bazı politikaları başarılı olup bazıları ise istenilen olumlu sonuçlar elde edememiştir.

IMF tipi istikrar programları olarak adlandırılan ve ülkelerdeki ekonomik dengesizliği gidermek için ortaya çıkan programlar; para, maliye ve kur politikası olarak üç başlık altında incelenmektedir. IMF tipi istikrar programları Ortodoks istikrar programlarına göre hazırlanmış istikrar politikalarıdır. IMF programının içeriğinde yer alan konular; paranın devalüasyonu, kamu harcaması gelirlerinin arttırılması, kamu sektörü harcamalarının azaltılması, sıkı para politikaları, piyasada faiz oranlarının yükseltilmesi, ücretlerin kontrolleri, ticaretin liberalleştirilmesi vs gibi konular üzerinde durulmuştur (Üçgöz, 2005). Ülke ekonomilerini düzeltmeye yönelik bu programlar ülke şartlarına ve içinde bulunduğu kriz dönemine göre farklılıklar göstermiştir.

IMF tipi istikrar programları üç önemli unsura dayanmıştır. Birincisi ödemeler bilançosundaki dengesizliği gidermeye yönelik meydana gelen meydana gelen kısa vadeli politika programları, bir diğeri büyümeyi ve etkinliği sağlayacak serbest piyasa için gerekli düzenlemeleri sağlayacak ortam meydana getirmek ve sonuncusu ise, IMF'den finansal destek alan ülkelerin borçlarını ödeyebilme güçlerini garanti altına almaktır (Cura, 2005). Bu üç başlık altında birçok çözüm önerisi geliştirilmiştir. Kimisi kısa vadeli sorunlar için çözüm kaynağı olmuş, kimisi ise uzun vadeli önlemler olmuştur. Kimisi uygulanan politika ile istenilen şekilde kötü sonuçları ortadan kaldırırken, bazısında ise uygulanan yanlış politika ile doğru sonuçlara ulaşamamıştır.

1970’li yıllarda daha çok gelişmekte olan ülkelerde özellikle Latin Amerika Ülkeri’nde uygulanan istikrar programları Ortodoks nitelik taşıırken, 1980’li yıllarda ise Heterodoks istikrar programları ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllarda meydana gelen uluslararası borç krizi, borcun meydana geldiği ülkelerde yüksek enflasyona sebep olmuştur. Bu yüksek enflasyon oranları Arjantin, Brezilya, Meksika gibi ülkelerde önemli boyutlara yükselmiştir. Bu meydana gelen çıkmaz sonucunda birçok ülkede makro ekonomik dengeler bozulmuş ve büyüme oranları hızlı bir düşüşe geçmiştir (Doğan, 1996).

Çizelge 2.2: Uygulanan İstikrar Programının Ükelere Göreve Nominal Çıpa Seçimine Göre Sınıflandırılması

ÜLKELER	ORTODOKS		HETEREDOKS		ÇİPA SEÇİMİ
	Başarılı	Başarısız	Başarılı	Başarısız	
Şili (1982)	X				Kura Dayalı
Meksika (1988)			X		Kura ve Fiyat-Ücrete Dayalı
Meksika (1994)	X				Kura Dayalı
Arjantin (1985)		X		X	Kura ve Fiyat-Ücrete Dayalı
Arjantin (1991)	X				Paraya Dayalı
İsrail (1985)					Kura ve Fiyat-Ücrete Dayalı

Kaynak: Ay, Erdoğan& Uysal ,2016

Bu ülkelerde uygulamaya konan IMF destekli Ortodoks politikaları enflasyonun hızlı artışını engelleyememiştir. Büyüme hızını düşürerek işsizliği arttırmıştır. Meksika ve Arjantin’inde içinde bulunduğu on gelişmiş ülkede yapılan mali politika araştırmalarına göre yabancı sermayenin gelmesi ve iç sermayenin dışarı çıkmasını engellemek için iyi bir mali yönetimin yanında büyümenin de düşüş ve durağan mali açıkları gidermede en iyi yol olacağı açıktır (Ay, Erdoğan& Uysal, 2016).

3 1980 SONRASI DÜNYA EKONOMİSİNDE YAŞANAN BAZI EKONOMİK KRİZLER VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Bu bölümde 1980 sonrası dünya ekonomisinde meydana gelen bazı sermaye tabanlı krizler ve Türkiye ekonomisine etkileri üzerinde durulacaktır. Ülkelerde meydana gelen krizler ülke içlerindeki ekonomik sorunlarından meydana geldiği gibi aynı zamanda ülke dışı nedenlerden de meydana gelebilmektedir. Ülkeler bu sorunları bazen kolaylıkla çözebildikleri halde bazı zamanlarda ise ülkeler bu sorunlara ne kadar uğraşsalar da çözümler bulamamaktadırlar. Ülkeden ülkeye hızlı bir şekilde yayılması sonucu büyük hasarlar ortaya çıkarabilmektedir.

Dünya ekonomilerine bakıldığında 1980 sonralarında meydana gelen çoğu kriz ülkelerdeki ekonomik yapılardan meydana gelip hızlı bir şekilde diğer ülkeleri de etkilemektedir. Ülkelerin dış kaynaklarından meydana gelen kriz dönemlerinde ülkeler krizin geleceğinden çoğu zaman habersiz olduklarından dolayı krizleri daha büyük hasarlarla atlattırlardır. Daha krizin hangi kaynaklardan meydana geldiğini anlamadan kendilerini krizin içinde bulabilmektedirler. Durum böylede olunca kriz döneminden kurtulmak için alınan önlemler bazen başarısızlık ile sonuçlanmış. Bazen ise alınan önlemler krizleri durdursalar da ülke ekonomileri bu dönemlerde ağır hasarlar almıştır.

Bu bölümde hem dünyada meydana gelen sermaye tabanlı bazı kriz çeşitleri üzerinde durulurken, bir taraftan da dünyada meydana gelen bu krizlerin Türkiye ekonomisine nasıl yansıdığı anlatılacaktır.

Öncelik ile dünya ekonomilerinde yaşanan bazı ekonomik krizler bir tablo halinde yer alır iken daha sonra ise dünyadaki sermaye tabanlı bazı krizler neden, sonuç ve Türkiye ekonomisine bu krizlerin olumlu veya olumsuz yansıyan etkileri anlatılacaktır.

Çizelge 3.1: Dünyada Yaşanan Bazı Ekonomik Krizler

Ülke Ve Yıl	Ekonomideki Kırılganlık	Krizi Ateşleyen Nedenler
Norveç (1988) Finlandiya (1991) İsveç (1991)	Emlak fiyatlarında meydana gelen şişme, kredilerde genişleme, banka sermayesinin yetersizliği ve denetim ve risk yönetimi eksikliği	Para politikalarında sıkıştırma, vergi reformu, yerli paraların yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi
Meksika (1994)	Devletin kısa süreli dış borçlarının yüksekliği	Siyasal şoklar, ABD'nin para politikasını sıkıştırması
Arjantin (1995)	Bankaların kısa dönemli yabancı para ve özellikle pezo yükümlülükleri	Meksika krizi
Japonya (1995)	Emlak ve kredi değerlerinde şişme, denetimi güçlendirmeden yapılan deregülasyonlar, zayıf yönetim	Emlak piyasalarında meydana gelen çöküşler
Tayland (1997)	Bankaların emlak sektörüne açtığı yüksek krediler, şirketlerin dış yükümlülüklerinin artması	Dış ticaret hadlerinde meydana gelen hızlı bozulma ve varlık fiyatlarında meydana gelen çöküşler
Kore (1997)	Mali sektörlerin uyumsuzluklar içeren dış yükümlülükleri, Chaebol'lara açılmış krediler	Dış ticaret hadlerinde meydana gelen bozulma, Chaebol karlarında düşüşler ve Tayland krizi
Endonezya (1997)	Bankaların emlak sektöründe açtıkları yüksek krediler ve şirketlerin dış yükümlülükleri	Tayland krizinin bulaşması ve bankacılık krizi
Rusya (1998)	Devletin kısa süreli finansman ihtiyacının yükselmesi	Bütçe açığı hedefinin tutturulamayıp, dış ticaret hadlerinin bozulması
Brezilya (1999)	Devletin kısa dönemli dış yükümlülüklerinin yüksekliği	Cari açık, bütçe kesintilerinin uygulanmaması, Rusya krizi

Çizelge3.1.:(devam) Dünyada Yaşanan Bazı Ekonomik Krizler

Türkiye (2000)	Devletin kısa dönemli yükümlülüklerinin yüksekliği, bankacılık sektörünün kur ve vade uyumsuzluğu	TL'nin değerlenmesi, büyüyen cari açık, dış ticaret şokları,mali sektör reformlarına olan inanç eksikliği
Arjantin (2002)	Kamu kesimi ve özel kesim dış ve yabancı para yükümlülüklerinin yüksekliği	Rusya krizi etkisi. Para politikası ve maliye politikası uyumsuzluğu
Uruguay (2002)	Bankacılık sektörünün kısa dönem yükümlülüklerinin yüksekliği	Arjantin'in mevduatlarını dondurması ve Uruguay bankalarından para çekilişi
ABD (2008)	Emlak ve piyasalarda meydana gelen şişkinlik ve mali sektör regülasyonunun zayıflığı	Subprimemortgage piyasasının çöküşü

Kaynak: Pelin Gökalp,2012

Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen krizler arasında en büyük ilgi görenler 1994 Meksika krizi, 1995 Arjantin krizi, 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 2002 Arjantin krizleri, 1994 ve 2001-2002 Türkiye krizleridir (Gökalp, 2012). Bu krizlerin nedenleri, kriz süresince ülke ekonomisi durumları üzerinde durulacaktır.

3.1 1980'li Yıllarda Latin Amerika Ülkelerinde Yaşanan Krizler

Finansal krizlerle karşılaşan ülkelerin başında Latin Amerika Ülkeleri gelmektedir. Bu ülkeler genel olarak yüksek enflasyon ve işsizlik ile karşı karşıya kalıp bu konularda çeşitli politikalar üretmişlerdir. Fakat uygulanan ekonomik politikalar ülkeleri kriz döneminden kurtaracağına finansal krizlere tekrardan neden olmuştur.

1980'li yılların başlarında Latin Amerika Ülkeleri'ndeki gelişmişlik düzeyleri ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Arjantin, Brezilya gibi bazı ülkelerde bankacılık sektöründe dengesizlikler göstermelerine rağmen daha gelişmiş durumda idiler. Peru, Bolivya gibi ülkelerde ise finans sektörleri tam bir baskı altında idi. Bu ülkelerde finansal baskılar kredi tahsisinin devlet tarafından yapılması, faiz oranlarının kontrol edilmeleri, menkul kıymetler borsalarının engellenmesi ve sermaye hareketlerine sınır getirilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan

finansal baskı politikaları finans sektöründe daralmalara neden olmuştur (Yürelki, 2004). Böylece krizler yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamışlardır.

Latin Amerika Ülkeleri'nde liberalizasyonla birlikte fiyat kontrollerini ortadan kaldırarak faiz oranlarında serbestleşme ile birlikte devlet müdahalelerini de en aza indirmeyi hedeflemişlerdir. Bununla birlikte bu ülkelerde ticaretin önündeki engelleri azaltıp, sermaye hareketlerini serbest hale getirmişlerdir. 1980'li yıllarla beraber alacakların sürekli artan bir oranla tahsis edilememesi ve çok miktarda iflasın meydana gelmesi, finansal sistemde var olan fakat açığa çıkmamış zayıflığı ortaya çıkarmıştır. Ülkenin dışa açılması ile birlikte borçlanma maliyetlerinin azalması ve faiz oranlarının da daha çok düşerek uluslararası düzeye ineceğine neden olan inanç borçlanmayı kolaylaştırarak kredilerde bir patlamaya neden olmuştur. Bununla birlikte artan kamu açıklarının finansmanı yurt içine yabancı sermaye akışı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Krizde en büyük etken yüksek miktarda sermaye girişi ile bunun etkisi olarak döviz kurunun değerlenmesi olmuştur. Borçların devam ettirilemeyecek kadar büyümesi, döviz kurunun aşırı miktarda yükselmesi, sermaye girişlerini tersine çevirerek hızlı bir şekilde sermaye kaçışına neden oldu. Bu nedenle yapılması gerekenlerin en başında büyük ölçüde bir devalüasyon kaçınılmaz bir sondu. 1980'li yıllarda zaten yüksek olan iç faiz oranlarını devalüasyon beklentisi daha da yükseltmiştir. Devalüasyon yabancı para cinsinden borçları daha da arttırarak durumları içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir (Yavuz, 2006). Ne kadar önlem alınmaya çalışılsa da krize engel olunamamıştır.

Krizin getirdiği olumsuz etkilerin başında birçok finansal kurumun bu ağır şartlarla mücadele edemeyip, birçok firma ya diğeri ile birleşmiş ya da kamuya devretmişlerdir. Böylece altı yıl gibi kısa bir sürede uygulanan liberalizasyon politikası ülkeleri büyük iflaslara sürükleyerek 1980'li yılların başlarında büyük bir krize neden olmuştur. Bu büyük kriz şartlarından kurtulmak için uygulanan serbestleşme politikasından vazgeçilmiştir (Yavuz, 2006). Yani bu vazgeçme ile birlikte devlet müdahalesi ile uygulanan politikalara geri dönülmüştür.

3.2 Meksika Krizi

Meksika 1970'li yılların sonlarına kadar ihtiyatlı politikalar izlemişlerdir. Meksika sanayisi iç piyasaların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde gelişmiştir. ABD sınırındaki dar bir bölgede ihracatla uğraşan sınırlı sayıdaki fabrikanın faaliyet göstermelerine

izin verilmiştir. Fakat 1970'li yılların sonlarına doğru ise geleneksel ihtiyat kaybedilmiştir. Yeni petrol yataklarının bulunması, bu petrolerin yüksek fiyatlardan satılmaları, yabancı yatırımcıların açtıkları kredilerle Meksika ekonomisi bir patlama dönemi ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak 1982 yılında meydana gelen borç krizi ile bu dönem sona ermiştir. 1982 yılında meydana gelen kriz diğer Latin Amerika Ülkelerine de yayılmıştır. Kriz karşısında birçok ülke Uluslararası Takas Bankası ve ABD hükümetinden kredi alarak taahhütlerini tümüyle yerine getirememekten kurtulmuşlardır (Prugman, 1999). Bu durum ekonomiyi biraz olsun rahatlatırsa da kesin bir çözüm olmamıştır.

Meksika 1980'li yıllar boyunca şiddetli bir durgunluk ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sebep ile 1986'lı yıllara gelindiğinde kişi başına düşen milli gelir 5 yıl önceki 1981'li yıllardaki milli gelirden %10 daha azdı yine bu dönemde reel ücretlerde krizden önceki düzeyin %30 altında seyir etmekteydi. Yaşanan şiddetli durgunluk nedeni ile yönetime gelenler; ülkenin içinde bulunduğu bu durumdan kurtarılması için sağlam bütçelerin yapılması, ticaretin olabildiğince serbestleşmesi, enflasyonun düşürülmesi gibi kararlar alarak bu zor dönemi atlarmaya çalışmışlardır. Alınan bu kararlar ile 1985 yıllarında Meksika ekonomisi radikal bir şekilde serbestleşme kararı almıştır. Yabancı mülk edinme ve kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi süreci başlayıp katı kurallar gevşetilmiştir (Krugman, 1999). Bu sayede ekonomide yeni atılımlar yapılmıştır. Katı kurallar gevşetilerek ekonomik durgunluk giderilmeye çalışılmıştır.

3.2.1 Meksika krizinin oluşumu

1994 yılının başından itibaren birlikte, Meksika'da bazı şeyler yolunda gitmemeye başlamıştır. 1994 yılının ikinci yarısında ülkeye giren döviz rezervleri azalmaya başlamıştır. Yabancı sermaye girişlerinde meydana gelen azalma devalüasyon riskini arttırmıştır. Döviz rezervlerinde meydana gelen sürekli erime ile Aralık 1994'te Meksika Merkez Bankası para arzını genişleterek %15 oranında devalüasyon yapmıştır. Ancak devalüasyonun sadece %15 oranında yapılması Meksika'da durumları daha da zora sokmuştur. Yapılan devalüasyonun yatırımcılar tarafından düşük oranda bulunması, yatırımcıların yeni devalüasyon beklentisine girmelerine neden olmuştur. Bu neden ile ülkeden sermaye kaçışları yaşanmaya başlanmış ve ülke hükümeti döviz kurlarını sabitlemeyi bırakmak zorunda kalmıştır (Basti, 2006).

Her şey daha iyiye gideceğine yapılan devalüasyon oranının düşük olması nedeni ile ülke daha da kötü duruma gelmiştir.

Devalüasyonun yapılacağından önceden Meksika iş adamlarına bildirildiğinin ortaya çıkması, hükümetin yatırımcılara güven vermemesi vb. olumsuz nedenlerden dolayı yabancı yatırımcılar her ne pahasına olurlarsa olsun ülkeden çıkmak istemişlerdir. Bu olumsuz gelişmeler nedeni ile ülkede önce bankacılık sisteminde ödeyememe sorunları ortaya çıkmış, bundan sonra ise bankacılık sistemi ve döviz kurları birlikte çökmüştür. Meksika Pesosunun değeri krizden önceki döneme göre yarı yarıya değer kaybetmiştir. Meksika hükümeti uzun vadeli borçlanmadığı için, çok kısa vadeli büyük miktarlarda ve yüksek maliyetle borçlanmak durumunda kalmıştır. Daha da kötüsü Meksikalı yatırımcıları bir daha devalüasyon olmayacağı fikrine inandırmak için, milyarlarca dolar kısa vadeli kamu borcunu dolara endeksli tahvile çevirmiş ve pezo düştükçe bu borçlar daha da çok büyümüştür. Meksika hükümeti borçlanamaz duruma gelmiş ve vadesi gelmiş döviz cinsinden borçlarını ödeyememiştir (Basti,2006). İyice kötüye giden durumlar başta Meksika ve Arjantin ekonomisi olmak üzere, diğer Latin Amerika Ülkelerine de hızlıca yayılmasıdır.

Meksika (tekila) Krizi'nin en önemli sebeplerinden biri de Meksika pesosunun değerlenmesi, bunun sonucu olarak da dış ticaret açığının meydana gelmesi ve cari açıda meydana gelen artış problemleridir. 1987 yılı ile birlikte, Meksika, enflasyonu düşürmek amacı ile yarı sabit döviz kuru uygulamasına başlamıştır. Diğer bir ifade ile de, enflasyonu düşürmek amacı ile döviz kurları planlanan enflasyon kadar arttırılmıştır. Uygulanan bu ekonomi politikası başarı ile sonuçlanmış, Meksika pesosu istikrara kavuşmuş ve enflasyon düşürülmüştür (Basti, 2006). Meksika pesosu reel olarak değerlendirilmiştir.

Meksika'da finansal kriz riskini arttıran önemli nedenlerden biri de, bankacılık sisteminde yaşanan sorunlar olmuştur. Meksika'da bankacılık sektöründe gerekli düzenlemeler yapılmadan, bankalarda hızlı bir özelleştirme meydana gelmiştir. Bununla birlikte sermaye hareketleri serbestleştirilerek, bankaların yurtdışından borçlanmasını sağlayacak engeller ortadan kalkmıştır. Bu neden ile 1990'lı yıllar başlarında Meksika'da kısa vadeli borçlar hızlı bir şekilde artmıştır. Politik yönlendirmeler ve gerekli önlemler gösterilmeden verilen krediler ile döviz cinsinden yükümlülükler ise birçok bankanın iflas etmesine ve bankaların bilançolarının

bozulmasına neden olmuştur (Basti, 2006). Bu kötü gidişatlar Meksika’da finansal kriz riskini arttırmıştır.

Paranın fazla değerlenmesine göz yumulması, cari açık ve dış ticaret açığının hızla artması, zaten yavaş olan ülke büyümesini iyice yavaşlaması, politik istikrarsızlık, bankacılık sisteminde bilançoların bozulması, döviz rezervlerinin azalması gibi olumsuz gelişmelerin yaşanması ile birlikte Meksika spekülâtorlerin saldırısına maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Paul Krugman’a göre ise Meksika krizlerinin asıl sebebi önemsiz ekonomik politika hatalarının önemli ekonomik felakete dönüştüren mekanizmadır (Krugman, 1999). Yani krizlerle ilgili ne kadar gerekli önlem alınsa da eğer gerekli alt yapı sağlanamıyorsa her alınan önlem başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

Meksika krizinden çıkarılacak dersleri sıralamak gerekir ise (Parasız, 2002):

- Kuru sabitlemek ve bu durumu ilan etmek ekonomik politikaları tek başına güvenilir kılmamaktadır. Aynı zamanda bu durumda savunulması gerekmektedir.
- Kuru sabitlemek, yüksek oranlı enflasyon oranlarını düşürmede etkili olacaktır. Ancak enflasyon oranlarının düşürüldükten sonra da kur sisteminin esnetilmesi faydalı olacaktır.
- Bir ülkenin GSYH oranlarının küçük olması durumu her zaman çözüm değildir.
- Bir ülkenin kısa dönem yükümlülükleri arasında banklardaki kısa vadeli mevduatlarda vardır. Ticari bankaların ödeme güçlüğüne düşmesi durumunda bu mevduatların devlet tarafından ödenmesi gerekmektedir.

Meksika’da meydana gelen bu krizi açıklamaya yönelik çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımları şu şekilde ele alabiliriz (Parasız, 2002):

- i. Birinci Yaklaşım: Ülkede 1994 yıllarında kamu borcunun ulaştığı sonuçlar nedeni ile finansal bir paniğinde sonucu olarak Meksika’da devalüasyon beklentisi yüksekti. Meydana gelen bu koşullar nedeni ile ülkenin döviz rezervleri, yüksek iç kredi genişlemesi nedeni ile döviz rezervlerinin yavaş yavaş azalması ve sonuçta stok uyumu nedeni ile kalan rezervleri bir spekülâtif saldırı ile karşı karşıya bırakmıştır.

- ii. Meksika’da aslında büyük düzeylerde kriz beklentisi yoktu. Devalüasyon ve onu takip eden kriz birbiri ile ilişki içinde değil birbirlerinden ayrı olaylardı. Bu yaklaşıma göre Meksika hükümeti kriz meydana gelmeden önce yüksek maliyetler ile borçlanabilecek iken bu maliyet karşısında devalüasyonu tercih etmiştir. Bu kararda hükümetin sabit kuru devam etmesinin pahalıya mal olacağı düşüncesinin payı büyüktür. Meydana gelen devalüasyon ülkede meydana gelen yabancı yatırım sahiplerini paniğe sokarak bu kişilerin ellerindeki malları satarak ülkeyi terk etmelerine sebep olmuş ve ülkeden sıcak para çıkışı yaşanmıştır. Bunda, yabancı yatırımcıların tekrardan borç vermeleri durumunda ülkenin borçlarını geri ödeme gücünde olmadıkları belirleyici olmuştur.

3.2.2 Meksika’da meydana gelen krizin Türkiye Ekonomisine etkisi

1995 yılında Meksika’da başlayan kriz ABD’nin sağladığı çok büyük finansal destek ile birlikte tüm dünyayı etkileyecek kadar büyük bir kriz haline gelmemiştir. Meksika’da yaşanan krizin Türkiye’ye yansımalarının engellenmesinin sebepleri arasında iki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin iki ülkenin de nüfus, üretim dış ticaret rakamları dikkate alındığında zayıf olmasından kaynaklıdır (Yavuz, 2006). İki ülke arasındaki ticaretin sık olmaması nedeni ile Türkiye bu krizden az etki ile kurtulmuştur. Türkiye ile Meksika arasındaki ithalat rakamları tablodaki gibi özetlenebilecektir.

Çizelge 3.2: Türkiye- Meksika Dış Ticareti (bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi	Ticaret Hacmi
1990	3.308	22,204	-18,896	25,512
1991	13,025	23,967	-10,942	36,992
1992	11.130	14,667	-3,537	25,797
1993	9.832	25,474	-15,642	35,306
1994	17,654	22,020	-4,366	39,674
1995	7,924	84,506	-76,582	92,430
1996	18,957	130,674	-111,717	149,31
1997	22,374	48,490	-26,116	70,864
1998	35,324	61,777	-26,453	97,101

Kaynak: Senem Yılmaz Yavuz, 2006

Meksika’da yapılan ihracat ürünleri içerisinde kara taşıtlarının parçaları, bisiklet, traktör, demir ve çelik ürünleri, baharat, tekstil, hazır giyim ürünleri ilk sıralarda yer almaktadır. Meksika’dan ithalatımızı da demir çelik ürünleri, ilaçlar, petrol ürünleri,yapı malzemeleri, gıda ürünleri, çeşitli makinlar ve pamuk ve sentetik iplik ürünleri oluşturmaktadır (Yavuz, 2000). Yukarıdaki tablodada belirtildiği gibi 1990-1998 Türkiye-Meksika arasındaki dış ticaret rakamları gösterilmiştir.

3.3 Arjantin Yaşadığı Ekonomik Krizler

Arjantin ekonomisi 1920'li yıllarda kişi başına milli gelir sıralamasında dünya ekonomileri içinde ilk 10 ülke içerisinde yer alırken devam eden 60 yıl içerisinde sürekli gerileyen bir performans sergilemiştir. 1940'li yıllarda uygulanan politikalar enflasyon artışları, büyük kamu açıkları, ekonomik durgunluk gibi olumsuz gidişata neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın devamında ise Arjantin'de kronik enflasyon etkisi altında kalmıştır. Enflasyonu dünya ekonomileri seviyesine çekmek amacı ile birçok kez döviz kurunun nominal çapa olarak kabul edildiği istikrar programları uygulamaya çalışılsa da bu programların hepsi para krizi ile sonuçlanmıştır. 1970'li yıllarda ülkedeki büyüme oranının bir hayli düştüğü ve 1980'li yıllar ortasında da ülkenin süregelen bir durgunluk içine girdiği söylenebilmektedir. Tasarruf ve yatırım oranları ise de 1970-1989 yılları arasında ciddi bir şekilde düşmüştür. (Engin, 2007). Ülke ekonomisi 1989'dan sonra iyice gerilemeye başlamıştır.

Çizelge 3.3: Arjantin'in Temel Ekonomik Göstergeleri

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Reel büyüme GSMH	10,5	10,3	6,3	5,8	-2,8	5,5	8,1	3,8	-3,14	-0,8	-4,4	-11,0
Tüfe yıllık % değişim	84,0	17,5	7,4	3,9	1,6	0,1	0,3	0,7	-1,8	-0,7	-1,5	41
Nominal Döviz Kuru Yıl sonu pezo/dolar	0,998	0,990	0,998	0,999	1,000	0,998	0,9995	0,999	0,999	0,999	0,999	3,320
Ortalama Reel Efektif Döviz Kuru endeksi	140,5	165,3	178,0	169,5	163,2	163,7	176,3	171,2	178,2	185,6	185,7	72,0
Cari işlemler Dengesi	0,4	-6,5	-8,0	-11,0	-5,2	-6,8	-12,2	-14,5	-11,9	-8,8	-4,4	8,6
Uluslar arası rezervler	6,0	10,0	13,8	14,3	14,3	18,1	22,3	24,8	26,3	25,1	14,6	10,5
İhracat artışı	-2,1	3,4	8,5	17,8	28,9	13,6	9,0	0,7	-10,5	11,58	-0,6	-8,2
İthalat artışı	68,3	58,8	30,3	11,3	-4,6	15,8	24,1	3,4	-15,3	0,4	-16,6	-51,8
Faiz dışı bütçe dengesi	-483	1,04	3,68	2,89	1,156	-1,42	-1,58	2,38	1,41	-2,67	1,70	-2,84
Genel Denge	-1,19	-1,46	710	-151	-2,60	-6,22	-7,21	-4,39	-6,41	-12,3	-9,78	15,4
Dış borç/Gsmh	32,9	27,4	30,5	33,3	38,2	40,3	42,7	47,3	51,0	51,5	52,2	132,6

Kaynak: Burçin Hacıhasanoğlu,2005

1990-1997 yılları arasında Arjantin önemli bir büyüme performansı göstermiştir. Bu 1991 ve 2002 yılları içinde bu olumlu gidişatı bozan durum 1995 yılında meydana

gelen tekila krizidir. 1995 yılı dışında gerçekleşen olumlu seyrinde, sözü edilen dönem boyunca olumlu yurtdışı şartlarının da etkili olduğu gözlenmiştir (Hacıhasanoğlu,2005). 1995 yılı dışında ülkede olumlu seyir devam etmiştir.

3.3.1 1995 Arjantin krizi

1980'lı yıllar boyunca Arjantin'de enflasyonu düşürmek için, para reformları, fiyat kontrolleri vb araçlar içeren programlar uygulanmıştır. Asıl sorun olan bütçe açığı sorununu çözemedikleri için uygulanan her program kısa bir süre sonra başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Yerli finansal kurumları da bu yaygın ekonomik istikrarsızlık etkilemiş, bunun sonucu olarak ta bu kurumlar sermaye kaçışlarına maruz kalıp iflas etmişlerdir. Birbiri ardına olumsuz ekonomik istikrar programları sonucu Arjantin hiper-enflasyon ile karşı karşıya kalmıştır. 1989 yılı eylül ayına bakıldığında aylık enflasyon oranı %197 olarak hızlı bir artış göstermiştir (Basti, 2006). Bu hızlı artış ülkeyi zor duruma sokmuştur. Bu konuda hükümet duruma el koymuştur.

Arjantin hükümeti bu olumsuz gidişata karşı önlem için 1991 yılında, Harvard Üniversitesi mezunu Domingo Cavallo'yu ekonomi bakanı olarak ülkenin başına getirmiştir. İlk olarak bir istikrar programı hazırlanmıştır. Bu programın en cesur adımı olarak Konvertibilite Kanunu çıkarılıp bunun bir uzantısı olarak da Para Kurulu uygulamaya başlanmıştır. Bu kanun ile Arjantin pezosu tam konvertibil hale getirilmiş ve pezonun ABD doları karşısındaki değişim kuru sabit hale getirilmiştir. Para kurulu sayesinde de sadece altın ve dolar karşılığında para arzının arttırılacağı hükmü yürürlüğe girmiştir. Bu sayede Merkez Bankası'nın para basarak kamu açıklarını finanse etme durumu ortadan kalkmıştır (Basti,2006). Uygulanan bu istikrar programı ile uluslararası yatırımcıların Arjantin ekonomisine olan güvenleri artması amaçlanmıştır.

Domingo Cavallo döneminde gümrük vergileri kaldırılmıştır. Kamuya ait büyük şirketler özelleştirilmiş, hükümet harcamaları azaltılmış ve vergi reformları ile birlikte devletin gelirleri arttırılmıştır. Enflasyon oranı 1990'da %800 iken, 1995 yılında hızlıca gerileyerek %5 oranlarına düşmüştür. Bununla birlikte savaş sonrası gerçekleşen yavaş büyüme ve 1980'lerdeki meydana gelen durgunluktan sonra,1990'larda hızlı bir büyüme yaşanmıştır (Öniş, 2006). Ülke kendini alinan önlemler ile yavaş yavaş içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmaya çalışmıştır. Bir süre ülkede her şey seyrinde devam etmiştir.

1994 yılı sonu 1995 yılları başında ortaya çıkan Meksika krizi, diğer Latin Amerika ülkeleri ile beraber, Arjantin'e de yayılmıştır. Bu krizler nedeni ile spekülâtorler Arjantin parasına da saldırıya geçmiş bu neden ile faiz oranları bir hayli yükselmiştir. Aşırı borçlanma maliyetleri, Arjantin bankalarının da yoğun baskı altında kalmasına neden olmuştur. Para kurulu sisteminin ne kadar Arjantin pezosunu koruyacağı varsayılmış olursa da kriz meydana geldiğinde bu sistemin çalışmadığı ortaya çıkmıştır. Hatta bu sistem Arjantin ekonomisini çökme noktasına getirmiştir. Spekülatif saldırılar sırasında finans sisteminden 8 milyar dolar tutarında pezo çekilip dolara çevrilmiştir. Bu sebepten dolayı para arzı aşırı şekilde daralmıştır. Para arzının daralması nedeni ile kredilerin azalması işletmeleri, dolayısıyla ile Arjantin ekonomisinde çok zor bir duruma sokmuştur. Merkez Bankası ise Konvertilibite Kanunu veya sistemi güve krizine karşı korumak amacı ile uygulanan kurallar nedeni ile krize çok az şekilde müdahale edebilmiştir. Çünkü yürürlüğe konulan bu kanun da Merkez Bankası'nın bankalara kredi vererek, son kredi kurumu işlevini yerine getirmesi engellenmiştir (Krugman, 1999). Oluşan bu kanunlar önceden işe yarasada sistemde çıkan yeni problemler nedeni ile etkisini kaybetmiş ve eksikler ortaya çıkmıştır.

Pezoya saldırıya rağmen hiper-enflasyon dönemine geri dönüleceği endişesi ile ülkede Para Kurulu sisteminin uygulanmasına devam edilmiştir. Ülkedeki bankaları destekleyerek bu sistemin sürdürülmesi amacı ile Dünya Bankası 12 milyar dolar kredi sağlamıştır. Bunun karşılığında da Merkez Bankası pezo basarak bankalara vermiştir ama alınan önlemlerle Arjantin'in kurtarılması büyük boyutlara ulaşan ekonomik daralmayı önleyememiştir. 1996 yılına gelindiğinde üretim hızlıca düşerek işsizlikte aynı hızla artmıştır. 1997 yılına gelindiğinde ülke ekonomisi tekrardan büyümeye başlasa da Asya krizi nedeni ile büyüme yavaşlamıştır (Basti, 2006). Ülke tam kendini topladığı sırada asyada meydana gelen kriz Arjantin'de de kendini hissettirmiş ülkenin büyüme hızını yavaşlatmıştır.

3.3.2 2002 Arjantin krizi

Arjantin ekonomisinde meydana gelen ekonomik kırımların ilki 1998'de meydana gelmiş ve bunu takip eden ikinci kırılma ise 1999 yılında meydana gelen iki dışsal ok 2002 krizinin altında yatan önemli nedenlerdendir (Hacıhasanoğlu, 2005).

Arjantin’de üst üste meydana gelen ekonomik durgunluklar ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Aralık 1999’dan Nisan 2002’ye kadar uygulanan politikalar ve politik şokları kronolojik sıra ile özetlemek mümkündür.

Arjantin’de meydana gelen “Önemli Gelişmeler Kronolojisi” şu şekildedir: (Aralık 1999-Nisan 2002) (Hacıhasanoğlu, 2005):

10 Aralık 1999: De la Rúa bakan olarak görev alır. Ekonomi durgunlukta, kamu borcu yüksek seviyelerde ve ülke risk primi yüzde 6.10’dur.

1 Ocak 2000: Impuestazo” adlı vergi paketi yürürlüğe girer. Paket sağlık sigortası ile ulaşım KDV uygulaması yanında tüketim malları vergisinde ve gelir vergisi matrahında artış öngörmektedir. Mali tedbirler büyümede hedeflenen canlanmayı getirmez. Tam tersi durgunluk derinleşir ve borcun sürdürülebilirliği şüphe konusu olur.

Mart 2000: IMF ile 3 yıllık 7.2 milyar A.B.D. dolarlık bir Stand-by Anlaşması konusunda anlamaya varılır. Anlaşma sıkı bir mali disiplin sağlanmasını şart koşmakta ve 2000 yılı için yüzde 3.5’luk bir büyüme kriteri koymaktadır. (2000 yılı büyümesi yüzde 0.5 olarak gerçekleşir.)

Ekim 2000: Bakan yardımcısı Carlos Alvarez istifa eder.

18 Aralık 2000: Arjantin IMF öncülüğünde 40 milyar A.B.D. doları yardım paketi alır. (Katılımcılar Inter-American Development Bank, Dünya Bankası, İspanya ve özel yatırımcılardan oluşmaktadır.)

12 Ocak 2001: 12 Ocak 2001 Mart 2000’de üzerinde anlaşılan 7 milyar A..B.D. doları kredi 40 milyar A.B.D. doları yardım paketi ile birleştirilir (Bu anlaşma 2001 yılı için yüzde 2.5’luk büyüme öngörmektedir ancak gerçekleştirme yüzde 5 olur).

2-19 Mart 2001: 2 Mart’ta ekonomi bakanı Machinea istifa eder. 4 Mart’ta yerine atanan Murphy de kongreye gönderdiği tasarruf paketinin karşılaştığı güçlü muhalefet nedeniyle 19 Mart’ta görevinden ayrılır.

20-21 Mart 2001: 20 Mart’ta ekonomi bakanı olarak özel yetkilerle göreve gelen Cavallo, 21 Mart’ta finansal işlemler vergisi uygulamasını ve gümrük tarifelerinde artışı içeren paketi açıklar.

16 Nisan 2001: Cavallo, Konvertibilite Kanunu'nda, A.B.D. doları-euro paritesinin 1:1'e ulaşması halinde pezonun eşit ağırlıkta A.B.D. doları ve eurodan oluşan kur sepetine bağlanmasını öngören değişikliği kongreye sunar. Haziran'da yürürlüğe giren bu değişiklikle pezo ile ticaret ortaklarının para birimleri arasında uyum sağlanması amaçlanmaktadır

25 Nisan 2001: BCRA Bakanı Pedro Pou, Cavallo ve diğer Hükümet üyeleri ile anlaşmazlıklar nedeniyle görevinden istifa eder. Merkez Bankası Bakanı MacCarone olur

3 Haziran 2001: 29.5 milyar A.B.D. dolarlık borç takası (Takas uluslararası piyasalarda ihraç edilen ancak çoğunluğu yurtiçi yerleşiklerin portföyünde bulunan kıymetleri konu almaktaydı. Vadenin uzaması ve 36 ay içinde yapılması gereken borç servisi miktarının azalması ile hükümetin likidite pozisyonu iyileşmiş ancak takası yapılan borcun faizi yükselmiş ve geri ödememe riski artmıştır.)

15 Haziran 2001: Cavallo ikili döviz kuru uygulamasını duyurur. 19 Haziran'dan itibaren geçerli olan uygulama dış ticaret işlemlerinde 50/50 A.B.D. doları- euro döviz kuru sepetinin kullanımını getirirken, finansal işlemler için geçerli olan döviz kurunda değişiklik yapmamıştır. (Temelde Arjantin'in uluslararası rekabet gücünü artırmayı amaçlayan bu uygulama dış ticarete uygulanan kurda %7'lik bir devalüasyon anlamına gelmektedir ve konvertibilite rejiminin kredibilitesini olumsuz etkiler.

10 Temmuz 2001: Hükümet borçlanma maliyetlerinin aşırı yükselmesi sonucu "sıfır bütçe açığı" planının uygulanacağını açıklar. Sıfır açık kanunu 30 Temmuz'da kabul edilir. Arjantin programı uygulamaya geçirmek için IMF destekli program talebinde bulunur ancak A.B.D. Hazine Bakanı Taylor'dan 2001 4.çeyrek itibariyle sıfır-açık hedefi tutturuluncaya kadar dış yardım sağlanmayacağı açıklaması gelir.

19 Temmuz 2001: Sendikalar yeni bütçe planını protesto etmek amacıyla ulusal greve giderler

21 Ağustos-7 Eylül 2001: IMF 14 milyar A.B.D. dolarlık stand-by kredisinin 22 milyar A.B.D. dolarına çıkartıldığını açıklar.

26 Ekim 2001: Vergi gelirlerinin bölge bazında dağıtımını sağlamaya yönelik anlaşma bir kez daha sağlanamaz.

28 Ekim 2001: Bakan Cavallo 100 milyar A.B.D. doları tutarındaki iç ve dış borç karşılığında ihraç edilecek yeni tahvillerin teminatının satın alınabilmesi için IMF ve A.B.D. Hazinesi ile kaynak sağlama konusunda müzakerelere başlamıştır.

29 Ekim-1 Kasım 2001: 132 milyar A.B.D. dolarlık kamu borcu için borç takası (Yıllık yüzde 7 faizli tahvillerle vergi gelirleri garanti gösterilerek değişim). IMF ve A.B.D. Hazinesi finansal destek için sıfır-açık hedefine bağlı kalınmasını ve vergi paylaşımı konusunda bölgelerle anlaşmaya varılmasını şart koşar. Uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından bu takas fiili olarak borcunu ödeyememe “effectivedefault” olarak değerlendirilir.

19 Kasım 2001: IMF daha önce tanımlanan hedeflerin tutturulması kesinleşmedikçe, Arjantin’e yeni bir ödemede bulunmayacağını açıklar.

30 Kasım 2001-14 Aralık 2001: 3 Aralık’ta geçerli olmak üzere mevduat çekilişine (theCorralito) ve yurtdışına kaynak transferine kısıtlama getirilir. Bir hafta içinde bir hesaptan çekilecek miktar 250 Arjantin pezosu/A.B.D. dolarıyla sınırlı olacaktır. 5 Aralık’ta IMF Arjantin’e yapacağı 1.3 milyar A.B.D. dolarlık yardımı (mali hedeflerin tutturulmaması nedeniyle) aralık ayı içinde gerçekleştirmeyeceğini duyurur. Ülke risk primi 40 puanı aşar. 7 Aralık’ta Merkez Bankası, mevduatların sistem içinde kayışını önlemek için yeni mevduata uygulanan zorunlu karılık oranlarını yükseltir. İşsizlik yüzde 18’e ulaşır. 13 Aralık’ta genel grev, 14 Aralık’ta yağmalamalar başlar.

19 Aralık 2001: Olağanüstü durum ilan edilir. Cavallo da dahil olmak üzere bütün bakanlar istifa eder.

20 Aralık 2001: Bakan De la Rua istifa eder. 20 Aralık-1 Ocak tarihleri arasında sırasıyla Puerta, Saa ve Camano geçici bakan olarak görev alırlar.

23 Aralık 2001: Saa göreve geldiği gün, dış borç ödemelerinin en azından 60 gün için (seçim tarihi olan 3 Mart 2002’ye kadar) durdurulduğunu açıklar.

24 Aralık 2001: Hükümet “argentino” adlı (basımı döviz karşılığı olmayıp sadece hükümet kararına bağlı olan) yeni para biriminin Ocak 2002 itibariyle dolaşıma çıkacağını duyurur.

30 Aralık 2001: Saa istifa eder. Bakanlık görevini devralmak isteyen aday bulunamaz.,

2 Ocak 2002: Duhalde Kongre tarafından seçilerek göreve gelir ve para kurulunu resmi olarak fesh ederek pezonun dalgalanmaya bırakıldığını duyurur.

Duhalde Kongre tarafından seçilerek göreve gelir ve para kurulunu resmi olarak fesh ederek pezonun dalgalanmaya bırakıldığını duyurur.

6-9 Ocak 2002: Kamu Olağanüstü Durum Kanunu ve Döviz Kuru Rejimi Reformu kabul edilir. Pezonun belli işlemler için A.B.D. doları karşısında 1.40'a devalüe edilmesi, diğer işlemler için dalgalanmasına karar verilir. A.B.D. doları cinsinden banka mevduatları 1 A.B.D. doları=1.40 pezodan, krediler ise 1 A.B.D. doları=1 pezodan pezoya çevrilir.

11 Şubat 2002: Döviz piyasaları yeniden işleme başlar. Pezo A.B.D. doları karşısında değer kaybeder (1 A.B.D. doları = 2 pezo)

25 Mart 2002: 1 A.B.D. doları = 4 pezo (Perakende satış fiyatı)

22-25 Nisan 2002: Banka tatili. Ekonomi Bakanı Lenicov 23 Nisan'da istifa eder. 25 Nisan itibariyle mevduatların dondurulmasını mümkün kılacak kanun kongreden geçer.

1999-2002 yılları arasında Arjantin'de bir çok ekonomik olay meydana gelmiştir. Bu ekonomik gelişmelerin bir kısmı ülkeyi başarı ile içinde bulunduğu kötü senaryodan kurtarmış gibi gözükse de daha çok ülkeyi kriz dönemine sürükleyen başarısız bir sonla karşı karşıya getirmiştir.

Arjantin krizinin başlıca faktörleri incelediğimizde 3 önemli faktör rol oynamaktadır. Bunların ilki dış borçlar, ikincisi moratoryum, üçüncüsü ise para kuruludur. Arjantin'i krize sürükleyen nedenlerin başında dış borçlar yer almaktadır. Hükümet kamu borçlarının yeniden yapılandırılması ve borçları ödemek için gerekli kaynakların sağlanması konusunda başarısız olmuştur. Arjantin'in dış borcu 2002 yılı sonunda 154 milyar dolar olmuştur. IMF desteğini kaybetmesi sonucu Arjantin'in borçlarını geçici olarak ödeyemeyeceğini açıklaması yani moratoryum ilan etmesi, uluslar arası piyasalarda beklenen bir sonuç olarak karşılanmıştır. Arjantin'in almış olduğu bu karar onu uluslararası sermaye piyasasından dışlamıştır. Yüksek enflasyondan kurtulmak amacı ile 1991 yılında 1 dolar ile 1 pezoyu eşitlemek amacı ile para kurulu oluşturulmuştur. Para kurulunun bir yararı enflasyonu kontrol altına almak ve döviz kurunu istikrara kavuşturmadır. Fakat IMF 2001'in ikinci yarısından sonra Arjantin'den dalgalı döviz kuruna geçmesini

istemiştir. Fakat Cavallo bu isteği reddetmiştir. Para kurulunun kaldırılmaması sebebi ile IMF vereceği kredi diliminden vazgeçmiştir. Dolara sabitlenen pezo, para kurulu nedeni ile aşırı değerlenmiştir, yüksek faiz oranları, piyasanın dolarize olması ve petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar nedenleri ile ticaret hadlerinde meydana gelen sapmalar nedeni ile ülke resesyona sürüklenmiştir (Evirgen, 2004). Para kurulu ne kadar yararlı olsa da bir süre sonra Arjantin'i krize götüren önemli sebeplerden biri olmuştur.

3.3.3 1995-2002 Arjantin krizinin Türkiye Ekonomisine etkileri

Arjantin ile Türkiye arasında yapılan ithalat, dış ticaret hacimleri tabloda anlatılmaktadır. Arjantin ile Türkiye arasındaki ticaret hacimleri incelendiğinde 1991-1995 yılları arasında ihracatımız 10 katı kadar artmıştır. Bu yıllardaki ihracat artışının sebebi 3000 adet oto satışıdır (Yavuz, 2006).

Çizelge 3.4: Türkiye-Arjantin Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret hacmi
1991	108,709	2,495	-106,214	111,204
1992	116,148	3,077	-113,071	119,225
1993	146,165	5,067	-141,098	152,222
1994	45,090	23,542	-21,448	68,632
1995	208,617	5,257	-203,360	213,874
1996	152,600	5,129	-147,471	157,729
1997	247,971	21,410	-226,561	269,381
1998	158,272	17,879	-140,392	176,151
1999	99,245	28,575	-70,667	127,820
2001	86,049	23,399	-62,752	109,551
2002	70,049	22,800	-47,249	92,849

Kaynak: Senem Yılmaz Yavuz, 2006

1995 krizinin yaşandığı dönemde Arjantin’de rakamlar incelendiğinde ihracatın ortalama bir değer izlediği gözlenmektedir. İthalatın ise Arjantin’in yaptığı devalüasyon etkisi ile dört kat arttığı görülmektedir. Ülkemizin Arjantin’e olan ihracatının büyük bir bölümünü tarım ürünleri oluşturur. Yağlı tohumlar ve hububat gibi ürünler ise Arjantin’den yaptığımız ithalatın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. İthalatımız 1996-2001 yılları arasında dalgalı bir seyir izlemek ile birlikte yarı yarıya azaldığı görülmektedir. Bu dönemde Arjantin’e yaptığımız ihracat ise dört kat arttığı görülmüştür. 2001 yılında Arjantin krizinin yaşandığı dönemde ise hem ihracat hem ithalat oranlarında azalmalara rastlanmıştır (Yavuz, 2006). Meydana gelen bu kriz Türkiye Ekonomisi’ni de etkilemiştir.

3.4 Güneydoğu Asya Krizi

Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri 1970’li yıllar itibari ile hızlı bir büyüme süreci ile karşı karşıya gelmişlerdir. Ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen başarılar sebebi ile bu durum “mucize” olarak adlandırılarak diğer ülkelere örnek olarak gösterilmiştir (Turan, 2011). Daha sonra bu olumlu gidişat bazı ülkelerde meydana gelen ekonomik olumsuzluklar nedeni ile bozulmuştur.

3.4.1 Güneydoğu Asya krizinin oluşumu

Temmuz 1997 yılında Tayland’da meydana gelen kriz, bölgedeki var olan diğer ülkeleri de etkilemiştir. Hızlı bir şekilde Endonezya, Malezya, Güney Kore, Hong Kong, Filipinler ve Singapur gibi ülkelere yayılmıştır. Başlarda hızlı bir şekilde borsa da çöküşler meydana gelmiş ve ülke paraları döviz karşılığında önemli seviyelerde değer kaybetmişlerdir. Bir iki ay içinde çoğu ülke yıllarca ekonomik bakımdan geriye gitmiştir. Dünya ekonomisi ise global kriz tehdidi ile karşı karşıya gelmiştir. Ülkelerde ekonomik istikrarsızlıklar ile birlikte politik istikrarsızlıklarda meydana gelmiştir (Turan, 2011). Bir ülkede patlak veren kriz kısa sürede çevre ülkelere yayılıp hatta global kriz olma durumunda hızlıca ilerlemiştir.

Güneydoğu Asya krizinin gelişimi kronolojik sıra ile şu şekilde gösterilmektedir (Boran, 2006):

5 Şubat 1997: Dış borcunu zamanında ödemeyen ilk Tayland şirketi Somprasong Land olmuştur.

10 Mart 1997: 3.9. milyar dolarlık takipteki finansal borcunu finansal kuruluşlardan alacağını açıklayan Tayland hükümeti daha sonra bu kararından vazgeçmiştir.

14-15 Mayıs 1997: Spekülatörlerin, Tayland'ın ekonomisindeki meydana gelen yavaşlama ve politik istikrarsızlık gerekçesi ile Tayland'ın para birimi Baht, satışa geçmesi ile birlikte değer kaybetmeye başlamıştır. Bu gidişata engel olmak için Singapur ve Tayland Baht'ı ortak karar ile koruma altına aldılar. Krizin etkileri Filipinler'de görülmeye başlandı.

23 Mayıs 1997:Tayland'daki en büyük finansal kurum olan Finance One'ı kurtarma çabaları başarısızlık ile sonuçlandı.

19 Haziran 1997: Tayland Ekonomi Bakanı AmmurayViravan istifa etmiş, bu istifa üzerine ise Filipinler finans piyasalarında gecelik faiz oranlarının %15 yükselmesine neden olmuştur.

30 Haziran 1997: Tayland para birimi olan Baht'ı, Tayland başkanı ChavalitYonchaiyudh devalüe etmeyeceğini açıklamıştır.

2 Temmuz 1997: IMF'ye başvurarak Tayland, Baht'ın aşırı şekilde değerle olduklarını düşünen yabancı spekülatörler Baht'ı satışlarından sonra Baht'ı devalüe etmişlerdir.

3 Temmuz 1997:Merkez Bankası gecelik faiz oranları Filipinler de %15'ten %24'e yükselmiştir.

8 Temmuz 1997:Malezya Merkez Bankası, para birimi olan Ringit'i korumak amacı ile piyasaya müdahalede bulunmuştur.

14 Temmuz 1997:1995 Meksika krizinden sonra uygulamaya konulan acil yardım fonunda IMF Filipinlere destek oldu.

18 Temmuz 1997:Spekülatörlerin baskısı ile Asya'daki tüm para birimleri hızlı bir şekilde düşmeye başladı.

11 Ağustos 1997:IMF, Tayland hükümetine bir istikrar kazandırmak amacı ile 17 milyar dolarlık bir kurtarma paketi oluşturmuştur.

22 Ekim 1997:Ülkenin en büyük holdinglerinden biri olan Kia Grubun, Güney Kore hükümetine yardım amacı ile müdahalede bulunmuştur.

31 Ekim 1997:Endonezya için otuz üç milyar dolarlık bir paket sözü veren IMF, ertesi gün faaliyet gerçekleştirilemez durumda olan on altı bankayı kapatmıştır.

3 Kasım 1997: Tayland başkanı istifa etmiştir.

24-25 Kasım 1997: Ticaret grubu Asya ekonomilerini istikrara kavuşturmak amacı ile APEC'in yıllık toplantısında, bir ticari liberalizasyon anlaşması imzalamıştır. Burada IMF'nin bölgeye yardımına vurgu yapılmıştır.

14-16 Aralık: ASEAN'ın liderleri ASEAN'ın bir toplantısında bölgede meydana gelen ekonomik krizin çözümü için daha fazla yardım isteyerek uluslararası çaba çağrısında bulunmuştur.

18 Aralık 1997: Beş yıldır devam eden tek parti iktidarını, Güney Kore de muhalefetteki Kim DaeJung sona erdirip başkan olmuştur.

Güneydoğu Asya krizi sonrasında hisse senetlerinde değer kayıpları yaşanmıştır. Üst üste ülkede devalüasyonlar gerçekleşmiştir. Genel olarak bir değerlendirme yapmak gerekir ise Güneydoğu Asya krizinin maliyeti bir hayli yüksek olmuştur.

3.4.2 Güney Doğu Asya'da meydana gelen krizin Türkiye ekonomisine etkileri

Güneydoğu Asya krizinden Türkiye iki açıdan zedelenmiştir. Bu konular rekabet ve büyüme oranlarıdır. Güneydoğu Asya ülkeleri ile hemen hemen aynı malları üretmektedir. Kriz döneminden dolayı Güneydoğu Asya ülkeleri mallarını ucuza satmaları ve kriz sonrası dönemde de %20 oranında devalüasyon gerçekleşmesi Türkiye'yi rekabet açısından bir hayli etkilemiştir. Dünyada kriz nedeni ile büyüme yavaşladığı için Türkiye'nin bu ülkelerde yaptığı ticaretinde dolaylı olarak azalmasına neden olmuştur. Güneydoğu Asya ülkelerinde meydana gelen kriz nedeni ile krizden etkilenen ülkelerin paralarında bir hayli değer kaybı yaşanmıştır. Bu durum bu ülkelerin dış ticaretlerinde ithal mallarının aleyhine, ihracat mallarını ise lehine önemli şekilde avantajlar sağlamıştır (Yavuz, 2006). Meydana gelen bu kriz Türk Ekonomisi'ni olumlu olduğu kadar olumsuz da etkilemiştir.

Çizelge 3.5: Türkiye Güneydoğu Asya Ülkeleri Dış Ticareti(Bin Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2001
Kore					
İthalat	719,401	1,085,383	1.153,96	1.070,10	1.100,89
İhracat	101,839	54,27	52,8	50,222	62,756
Fark	-617,562	-1,031,16	1101,162	1019,88	1038,14
Tic.hac	821,240	1,139,600	1206,762	1120,32	1163,65
Endonezya					
İthalat	154,451	143,921	155,843	142,111	153,736
İhracat	57,307	47,381	49,928	45,714	56,324
Fark	-97,142	-96,539	105,915	96,397	97,412
Tic. Hacmi	211,760	191,302	205,771	187,825	210,06
Tayland					
İthalat	87,249	132,501	137,48	120,521	132,534
İhracat	75,733	65,664	68,543	42,826	59,535
Fark	-11,516	-66,837	68,937	77,695	72,999
Tic. Hacmi	162,082	198,165	206,023	163,347	192,06
Tayvan					
İthalat	452,037	510,718	515,538	501,654	512,634
İhracat	39,627	50,005	52,954	47,524	54,544
Fark	-412,410	-460,723	462,584	454,13	458,09
Tic. Hacmi	491,664	560,723	568,492	549,178	567,178
Filipinler					
İthalat	17,183	27,233	28,633	19,534	28,534

Çizelge 3.5: (devam) Türkiye Güneydoğu Asya Ülkeleri Dış Ticareti(Bin Dolar)

İhracat	46,130	27,331	39,537	30,535	39,534
Fark	28,947	97	-10,904	-11,001	-11
Tic. Hacmi	63,313	54,564	68,17	50,069	68,068
Hong					
İthalat	202,069	162,891	167,836	170,653	190,433
İhracat	219,349	243,007	268,626	243,543	270,769
Fark	17,280	80,116	-100,79	-72,89	-80,336
Tic. Hacmi	421,418	405,898	436,462	414,196	461,202
Çin					
İthalat	556,492	787,457	789,625	750,534	
İhracat	65,115	44,375	68,422	64,323	
Fark	-491,377	-743,082	721,203	686,211	0
Tic. Hacmi	621,607	831,607	858,047	814,857	0

Kaynak: Senem Yılmaz Yavuz,2006

Türkiye'nin Güneydoğu Asya ile yaptığı ithalat, ihracat rakamları ve ticaret hacimleri tabloda belirtilmiştir. Ülkemizin Güneydoğu Asya ile ihracatına konu olan ürünler, tütün ve benzeri işlenmiş maddeler, demir çelik ürünleri, elektrikli makine cihazları, pamuk, pamuk iplikleri gibi ürünler sayılabilmektedir. Bu bölgeye yapılan toplam ihracatımızın %60'ını demir çelik oluşturmaktaydı. Bu sektör hem krizden olumsuz etkilenmiş hem de Çin'in de kendi üretimine başlaması ile daha da gerilemiş, büyük alt yapı projeleri meydana gelen kriz nedeni ile durdurulmuştur. Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ithalat ürünlerine bakıldığında ham ve ara madde olarak kabul edilen kauçuk, soya yağları, kimyasal maddeler, sentetik ve bazı dokuma ürünleri yer almaktadır (Yavuz, 2006). Kriz sonucunda bu sektörler biraz zarar görmüştür. Kriz hem ihracatı hem de ithalatı olumsuz şekilde de etkilemiştir.

3.5 Rusya Krizi

Rusya'nın mali yapısı Güneydoğu Asya ülkelerin mali yapısı ile benzerlik göstermektedir. Bu ülkeler gibi ekonomik reformları yapabilmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacı ile yabancı sermayelere gereksinim duymaktadır. Güneydoğu Asya krizi nedeni ile ortaya çıkan kaynak bulma sorunundan Rusya önemli şekilde etkilenmiştir. Bu neden ile Güneydoğu Asya krizi ile Rusya krizi arasında doğrudan bir etki bulunmaktadır (Boran, 2006). Yani Rusya krizini tetikleyen nedenler arasında Güneydoğu Asya krizini göstermek hiç de yanlış olmayacaktır.

3.5.1 Rusya krizinin oluşumu

Dünya ekonomisinde daha Güneydoğu Asya krizinin şokları devam ederken, Ağustos 1998 yılında Rusya'da Ruble'nin devalüe edilmesi ve aynı zamanda da moratoryumun ilan edilmesi ile birlikte yeni bir kriz dönemine girilmiştir (Yavuz, 2006). Bu krizin hem ülke içinden kaynaklanan hem de dış etkenlerin tetiklediği birçok sebebi vardır.

Rusya'da kriz meydana gelmesinin sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Boran, 2006):

- Merkez bankası tarafından uygulanan sıkı para politikası sebebi ile Rublede meydana gelen aşırı değerlenme
- Kronikleşen bütçe açığı ve bu sebep ile iç ve dış borç stokunun giderek azalması
- Gerektiği gibi işlemeyen ve yeterince gelişmemiş bankacılık sektörü
- Ülkede meydana gelen ekonomik faaliyetlerin yarıdan fazlasının kayıt dışı yapılması ve bu neden ile de devletin vergi toplayamaması
- Devlet başkanı ve parlamento arasındaki siyasi gerginlik nedeni ile ülkenin bu durumdan olumsuz etkilenip, bu durumunda reform çabalarının önünü kesmesi
- Asya krizi nedeni ile dünyada düşen hammadde fiyatlarının çoğunluğu hammaddeye dayanan Rusya ihracatını olumsuz etkilemesi çünkü Rusya ihracatının büyük bir kısmı hammaddeden oluşmaktaydı

- Yine aynı sebep nedeni ile yani Asya krizi nedeni ile uluslar arası yatırımcıların yatırımı Rusya'dan çekmesi sebebi ile ülkedeki döviz rezervlerinin hızla erimesi ve bu meydana gelen gelişmelerin hazineyi yüksek faiz politikalarına zorlaması

Yukarıda sıralanan sebepler nedeni ile Rusya krizi meydana gelmiştir. Bu sebepler arasında ülkedeki ekonomik politikadaki yetersizlikler de sayılabilir. Aynı zamanda ülke dışında meydana gelip de ülkeyi etkileyen sebeplerde önemli bir şekilde ülkeyi krize sürüklemiştir.

3.5.2 Rusya'da meydana gelen krizin Türkiye ekonomisine etkileri

Rusya'da meydana gelen krizin Türkiye ekonomisine ilk etkisi kısa vadeli sermaye çıkışları şeklindedir. Merkez bankasının döviz rezervlerinde 6-7 milyar dolarlık sermaye çıkışları karşılanmıştır. Meydana gelen bu kriz Türkiye ekonomisinde daha fazla reel sektörde etkisini göstermiştir (Yavuz, 2000). Türkiye ekonomisi de yaşanan bu krizden olumsuz etkilenmiştir.

Çizelge 3.6: Türkiye-Rusya Ticareti İlişkisi (Bin Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge	Ticaret Hacmi
1992	1,040,816	441,886	-598,930	1,482,702
1993	1,542,330	504,665	-1,037,667	2,482,72
1994	1,045,389	820,250	-225,139	1,865,639
1995	2,082,376	1,238,225	-844,151	3,320,601
1996	1,921,139	1,510,005	-411,134	3,431,144
1997	2,174,258	2,056,547	-117,711	4,230,805
1998	2,155,006	1,348,002	-807,004	4,230,805

Kaynak: Senem Yılmaz Yavuz,2006

1988 yılında meydana gelen Rusya krizi Güneydoğu Asya krizinden sonra Türkiye ekonomisinin dış ticaretini olumsuz yönde etkisi altına olan ikinci olumsuz olay olmuştur. Almanya'dan sonra Rusya 1997 yıllarında en çok ticaret yaptığımız ülke konumundaydı..Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte iki ülke arasındaki ticari ilişkiler hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Tabloda da görüldüğü üzere Rusya ile

yapılan ithalatın yıllar geçtikçe arttığı gözlenmiştir. Rusya'da meydana gelen ekonomik kriz Türkiye'nin bavul ticaretini etkilemiştir. Rusya'da meydana gelen devalüasyon nedeni ile halkın gelir düzeyinde meydana gelen düşüşler alım gücünün de düşmesi ile birlikte tüketimde daha ucuz mallara kaymıştır. Bu neden ile 1998 yılında bavul ticaretinde bir hayli düşüş gözlenmiştir (Yavuz, 2006). Bu olumsuz gelişmeler nedeni ile Türkiye ekonomisi hem dış hem yerel ticarete sekteye uğramıştır. Rusya ile olan ticareti olumsuz etkilenmiştir. Bu olumsuz gidişat nedeni ile ülke içinde de ekonomi olumsuz etkilenmiştir.

4 1980 SONRASINDA TÜRKİYE’DE YAŞANAN SERMAYE TABANLI EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

1980 yılları itibari ile Türkiye’de uzun yıllar birçok kriz yaşanmıştır. Bu krizlerin bir çoğu birbirine çok yakın zamanlarda meydana gelmiştir. Bu bölümde Türkiye yaşanan bazı krizler üzerinde durulacaktır. Bu krizleri meydana getiren nedenler, kriz ortamları, bu krizlerde çıkış yolları ve kriz sonuçları anlatılacaktır.

4.1 24 Ocak 1980 Kararları

Türkiye’de 1980’li yıllardan önce ağırlıklı olarak ithal ikameye dayalı bir sanayi planı ile korumacı yönde bir dış ticaret politikası izlenmekteydi. Aynı zamanda sabit döviz kuru sistemine dayalı bir kur rejimi ile birlikte denetimli bir fiyat mekanizmasının yanında daha çok negatif faize yönelik bir politika izlenmekteydi. Türkiye’nin 1980’li yıllarda içinde bulunduğu yüksek enflasyon oranları, kısa vadeli dış borçlar, yüksek orandaki işsizlik, ihracat durgunlukları ve aynı zamanda ise ithalat tıkanıklıkları şeklinde zor bir dönem içindeydi. 1980’li yıllar öncesinde uygulanan Latin Amerika Ülkelerine benzer şekilde Türkiye’de de uygulanan finansal baskılar nedeni ile piyasalar gelişmemiş ve bu durumda tasarruf oranlarının düşmesine sebep olmuştur.

1980’li yıllarda Turgut Özal 24 Ocak kararları diye anılacak istikrar programının esaslarını ve gerçeklerini ortaya koymakta ve savunmaktaydı. O dönemlerde Türkiye’nin bu derece yüksek ücretler ile ihracat yapamayacağı ve bu neden ile ayakta duramayıp batacağı yönünde görüşlerini bildirerek bu programı savunmuştu (Boratav, 2015). Ülkede meydana gelen kötü gidişatı engellemek için bu karar ile bir dizi önlem alınmıştı.

Bütün bu olaylar nedeni ile Türkiye içinde bulunduğu bu kriz ortamından kurtulmak amacı ile 24 Ocak 1980 yılında IMF ile yaptığı anlaşma sonucunda yürürlüğe bir

istikrar programı koymuştur (Kutluay, 2011). Bu tarih itibari ile ülkede istikrarı sağlamak amacı ile birçok alanda iyileştirme yapılması amaçlanmıştır.

24 Ocak programının stratejileri ve hedefleri şu şekildedir (Şahin, 2002):

1. 24 Ocak kararlarının temel yapısında ekonomik hayatta devlet müdahalelerini en aza indirerek mevcut ekonomiye işlerlik kazandırmaktı. Ekonomi alanında devlet müdahalesinin yerini özel sektörün alması, ekonomide makro ve mikro dengelerin belirlenmesinde idari kararlar yerine fiyat mekanizmasının uygulanmasını amaç edinmiştir. Bu amaçların gerçekleşmesi içinde mal ve faktör piyasalarında devlet müdahalelerinin ortadan kalması gerekiyordu.
2. Gelenekselleştirilmiş bir sanayi politikası olan ithal ikame politikasından ihracata yönelik bir sanayileşme politikasına 24 Ocak Kararları ile geçilmesi amaçlanmıştır.
3. Ekonominin içinde bulunduğu bunalımdan kurtulması için 24 Ocak Kararları yürürlüğe konmuştur. Bir diğer deyiş ile uzun vadeli planlardan önce kısa vadeli planlar yürürlüğe konmuştur. Bu kısa vadeli planlarda şu şekilde sıralanabilecektir:
 - Bu planın en önce kısa vadeli planı dış borçlara acil çözüm bulmaktır. Bu amaçlar; taze kredi bulunması, vadesi gelen borçların ertelenmesi şeklinde sağlanacaktı. Türkiye bu planın daha hazırlık aşamasında IMF'nin temsil ettiği uluslararası mali kuruluşlarla anlaşmak durumunda idi ve yönde bir iş birliği gerçekleştirilmiştir.
 - Bu programının diğer bir önemli amacı ise enflasyonu düşürmek ve enflasyon sarmalının kırılmasını sağlamaktır.
 - Büyüme hızının artırılması ve atıl kapasitenin harekete geçmesi diğer bir amaçtı.

Bu amaçlar doğrultusunda önce kısa vadeli olacak şekilde ekonomi planları hazırlanmıştır. Ekonomide devlet müdahalesinin önüne geçilmeye çalışılan bir plan olarak amaçlanmıştır.

24 Ocak Kararları ana hatları ile şu şekilde sıralanabilmektedir (Yavuz,2006):

- Devalüasyon %46,6 oranında yapılarak TL'nin değeri 1 Dolar: 47,80 TL'den 71,40 TL'ye düşürülmüştür. Günlük kur uygulaması ise 1 Mayıs 1981 yılı itibari ile başlamıştır.
- Devletin ekonomideki müdahalelerini azaltan önlemler alınmıştır. KİT özelleştirilme çalışmalarına başlanmış, sigara tekeli kaldırılmış, Fiyat Tespit ve Kontrol Komitesi'nin çalışmalarına son verilmiş, KİT'lerin ürettiği malların fiyatlarının kendileri tarafından belirlenmesi sağlanmıştır.
- Enerji, ulaştırma, gübre dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.
- Dış ticaret serbestleşmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanıp, yabancı sermaye yatırımlarına teşvik edilmiştir. İthalat kademeli olarak serbestleştirilmiştir. Sektörlere ihracat vergi iadeleri, düşük faizli krediler gibi sektöre göre farklılaşan teşvik sistemleri uygulanmaya başlanmıştır.
- Döviz piyasaları üzerlerindeki kontroller kaldırılmıştır. Döviz alım ve satımı serbestleştirilmiştir.
- Faiz oranları serbestleştirilmiştir. 1983 Temmuz ayında bankalar denetim altına alınmıştır. Uygulanacak taban faiz oranları ve mevzuat faiz oranlarının denetimi için 1983 Aralık ayında Merkez Bankası bu konuda görevlendirilmiştir.

Yukarıda sözü edilen kararlarla birlikte ülkenin hem ekonomisi hem yönetimi yeni baştan düzenlenmiştir. Hem ekonomi alanındaki hem de yönetim alanındaki bu yeni düzenlemeler ile birlikte ülkedeki düzen yeni baştan sağlanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca 24 Ocak Kararlarının daha önceden uygulanan istikrar programlarından büyük şekilde farkları bulunmaktadır. Bu farkların en önemlisi ise uygulanan bu kararlar kısa vadeli planların ötesinde uzun vadeli hedefler içermektedir. Yani 24 Ocak Kararları Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren 57 yıl doğru kabul edilen iktisat politikalarını reddederek tamamen yeniden bir program çizen neo-liberal kararlar topluluğudur (Kurtoğlu, 2012). Bu bakımdan 24 Ocak kararları Türkiye Cumhuriyeti açısından çok önemli kararlardır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ilk defa bu karar köklü değişim için kararlar alınmıştır.

Son olarak 24 Ocak Kararlarını özetlemek gerekir ise bu kararlar ile Türkiye'de piyasa ekonomisine geçilerek yeni bir döneme girilmiştir. Bu 24 Ocak Kararları kısa dönemde istikrarı sağlayacak önlem ve hedeflerin yanı sıra uzun dönemde

uygulanması gerekli dışa açık bir kalkınma stratejisi ortaya koymuştur. Yeni ekonomi modeline göre serbest piyasalar ekonomisi doğrultusunda piyasaya devletin müdahalesini azaltmak, dış ticaret alanlarında engelleri kaldırmak, ihracatı arttırmak yolu ile dış ödemeler dengesini sağlamak, kambiyo rejiminin düzenlenmesi, günlük kur ayarlarına geçilmesi rekabet ortamlarının artırılması döviz işlemlerinin serbestliğinin sağlanması şeklinde birçok önlem alınmıştır (Başol, 2012). Bu anlamda ülkede köklü değişimler meydana gelmiştir.

4.2 1990-2002 Yılları Arasında Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizler

1980’li yıllara kadar Türkiye’de daha çok ithal ikameye dayanan bir sanayileşme modeli ile birlikte buna ek olarak korumacı bir dış ticaret rejimi, sıkı denetime tabi bir döviz kuru rejimi, fiyat denetimi mekanizması ve çoğu defa negatif faiz uygulamasına tabi bir piyasa modeli içerisinde yer almaktaydı. Türkiye ekonomisi 1980 yıllarından önce çeşitli boyutlarda farklı kriz modelleri yaşamıştır. Bunlardan bir kısmı kendi dışında meydana gelen gelişmelerden (1929 büyük dünya Krizi, II. Dünya Savaşı, Asya-Rusya krizi gibi) ortaya çıkarken, bir kısmı ise kendi ekonomik politika hatalarından (1958 krizi ve devalüasyonu,1994 krizi ve devalüasyonu 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri ve Türk Lirasının Değer Kaybı gibi) meydana gelmiştir. Türkiye’nin kendi başına yaşadığı hemen hemen tüm krizler Türk lirasının önemli oranlarda değer kaybetmeleri ile sonuçlanmıştır. Bir diğer ifade ile de Türkiye’de döviz rezervlerinde bir sorun meydana geldiğinde ekonomik krizler ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Türkiye’nin yakın tarihine bakıldığında ekonomik istikrarın sağlanmasına ilişkin programlar hazırlanıp uygulanması ile geçtiğini söylemek doğru olacaktır (Eğilmez,2015). 1990’dan 2008’e kadar bir çok önemli krize sahne olan Türkiye bu krizlerden bazen az zarar alarak çıksa da bazen büyük kayıplar vermiştir.

1990 ile 2002 arasındaki Türkiye’de yaşanan önemli krizlerin başında 1994 krizi, 1999 krizi, 2000 krizi ve 2001 krizi gelmektedir. Bu krizler incelendiğinde bir kısmı ülke ekonomisinin kendi dinamik yapısından kaynaklanan krizler olduğu gibi bir kısmı ise dış faktörlerden kaynaklanarak ülkeyi etkileyen krizlerdir (Kutluay, 2011). Bu ekonomik krizler ülke ekonomilerini olumsuz etkilemişlerdir. Bu krizlerin bir kısmının geleceği önceden ortam koşullarınca belli iken bir kısmı da ülke dışından kaynaklandığı için ülkenin krize yakalanması aniden olup bu konuda önlem

alamayacak kadar kısa sürede ortaya çıktığı için krizi anlamak, çözüm bulmak ve bu kriz ortamından çıkmak bir hayli zor olmuştur.

Bu krizlerin meydana geliş sebepleri arasında da 1980 öncesi dönemlerde içe dönük bir politika izleyen ülkemiz, 1980 sonrası ile birlikte dışa dönük bir ekonomi politikası izlemeye başlamıştır. Bu dönemlerde önemli ekonomik krizler yaşanmıştır. Bu farklı ortamlarda yaşana ekonomik krizlerinde nedenleri farklılık göstermektedir. Bu krizlerin nedenlerine bakıldığında farklı gibi görünseler de ekonomik krizlerin temellerine bakıldığında ortak neden olarak piyasayı yönlendiren fiyatlardaki denge bozuklukları gösterilebilmektedir (Boztaş, 2013). 1980 sonrası itibari ile ithalat ve ihracat serbestleşmiştir. Piyasalar serbest ekonomik sisteme geçmiş, dışa açık devlet müdahalesinin azaldığı bir sisteme geçilmesi ile birlikte bu hızlı değişimden piyasalar, ülke ekonomileri bir hayli etkilenmiştir. Piyasalarda bu yeni durum için denge bozuklukları aslında kaçınılmaz bir son olmuştur.

1990 yılı itibari ile 1994, 1999, 2000 ve 2001 krizlerini anlatacağım bu bölümde hem dış hem de iç nedenler üzerinde durulup ülkeyi krize götüren sebepler incelenip kriz sırasındaki ülke durumu üzerinde durulup en sonda ise kriz sonrası alınan önlemler incelenecektir.

Türkiye’de 1990 yılları sonrasında uygulanan bir takım istikrar programları vardır. Bu programları kısa bir şekilde özetlemek gerekir ise (Ay, Erdoğan&Uysal, 2016):

- 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı (Nisan 1994-1995)
- Yakın İzleme Anlaşması (1998-1999)
- Enflasyon İle Mücadele Programı (2000-2002)
- Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (Nisan 2001-2004)

Bu programlara bakıldığında hepsi Türkiye’de bir kriz meydana geldikten sonra krizlerden çıkış yolu için hazırlanmıştır. Bir kısmı başarılı olmuş, bir kısmı ise kısa vadede ülkeyi içinde bulunduğu zor durumdan çıkarda da uzun vadede başarılı bir plan olmamıştır.

Bu program kapsamları 5 Nisan Kararları kapsam olarak hem makro hem de mikro ekonomi alanında önlemleri içermektedir. Yakın izleme programı kapsam olarak yeni bir Stand-by Anlaşması öncesi ekonomiye belli bir istikrar

kazandırmayı amaçlamıştır. Enflasyonla mücadele programı kapsamında kredibilitesi yüksek bir enflasyon programı oluşturmak amaçlanmıştır.

4.2.1 1994 krizi

Türkiye'nin 1980 öncesi dönemlerdeki ekonomik durumları Latin Amerika Ülkeleri ile benzerlik göstermekteydi. Latin Amerika Ülkeleri'nin birçoğunda olduğu gibi Türkiye'de de yüksek enflasyon oranları, dış borçlar, ithalat tıkanıklıkları, ihracat durgunlukları, yüksek işsizlik oranları ile karşı karşıya idi. 1980 öncesinde uygulanan Latin Amerika Ülkeleri'ndeki finansal baskı politikaları, Türk ekonomilerini de olumsuz yönde etkilemişlerdir. Aynı zamanda bu durum tasarruf oranlarının da düşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda ülkede de büyük oranda siyasal istikrarsızlık mevcuttu (Akın, 2009). Bu neden ile Türkiye içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak amacı ile 24 Ocak Kararlarını almış ve bir istikrar programı ortaya koymuştur.

Türkiye'de 1980 krizinden kurtulmak amacı ile köklü bir değişime gitmiştir. Yeni uygulanmaya konulan bu program ile serbest ekonomi stratejisi ile dünya ile bütünleşmeyi amaçlamışlardır. 1989 yılı itibari ile sermaye hareketlerinde meydana gelen serbestleşme ile birlikte ekonomik göstergelerde meydana gelen olumsuzluklara ek olarak 1990 yılı ile birlikte uygulanmaya başlanan kurula bağlı olmayacak şekilde uygulanan maliye politikaları, 1994 krizinin temellerinin atılmasına neden olmuştur (Koç, 2010). Alt yapı hazırlanmadan uygulanan politikalar nedeni ile Türkiye yeni uygulanmaya başlanan ekonomik politikalara önceleri ayak uydurmuş gibi gözükse de zaman geçtikçe kurallara uymayacak şekilde uygulanan politikalar nedeni ile kriz ortamına sürüklenmiştir.

4.2.1.1 1994 krizine neden olan gelişmeler

Türkiye 1988 yılı ile birlikte yoğunluğu düşükte olsa bir kriz dönemine girmiştir. 24 Ocak Kararları ile birlikte özellikle mali piyasalarda köklü bir değişime gidilse de ekonomik istikrarsızlığı köklü gerekçeleri ortadan kalkmamıştır. Kamu kesimi finansal dengesi sağlanamadığı gibi devletin gelir ve gideri arasındaki finansal dengesizlikte giderek artmaya başlamıştır. Kamu kesimi harcamaları gün geçtikçe artmasına rağmen kamu gelirlerinin aynı oranda artmaması nedeni ile çok yoğun bir şekilde iç ve dış borçlanma oranları artmıştır. Eskisine oranla daha çok TCMB

kredilerine ihtiyaç artmıştır (Kurtoğlu, 2012). Ülke ekonomisi giderek daha da kötü durumlara sürüklemiştir.

1994 yılında meydana gelen krizin asıl nedeni kamu finans dengesizliğinin neden olduğu gerçeği kamuoyu tarafından genel kabul görmüş bir gerçektir. Kamu tasarruf-yatırım dengesizliği ve kamu borçlanma gereği gibi veriler incelendiğinde 1987 yılı itibari ile sürdürülemez bir boyutta sarsıldığı ve bu neden ile bir finansal kriz durumunun kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. 1988-1993 yılları arasında kamu sektörü borçlanma gereği (KSBG) sürekli artmıştır. 1990'lı yıllarda KSBG'nin GSMH'ye oranı %8 iken, 1993 yılında bu oran % 12'ye yükselmiştir. Aynı şekilde 1990 yıllarında iç borç stokunun GSMH'ye oranı %6.2'lerden 1993 yılında %13.3'lere yükselmiştir. Bu durumların benzeri dış borç stokunda da yaşanmış ve 1985 yılındaki dış borç stokunun GSMH'ye oranı %14.7 iken 1993 yılına gelindiğinde %18.7'ye yükselmiştir. (Danışoğlu, 2007). Bu dönemde çoğu makroekonomik oranlarda sapmalar yaşanmıştır.

Çizelge 3.7: 1989-1994 GSMH Büyüme ve işsizlik Oranları

	Büyüme %	İşsizlik
1989	1.6	8.7
1990	9.4	7.4
1991	0.3	8.5
1992	6.4	8.4
1993	8.1	9.2
1994	-6.1	8.3

Kaynak:2.ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008

1989-1994 yıllarında büyüme oranları %3.2 iken işsizlik oranları ise % 8.4 civarında seyretmiştir. Bu dönemlerde büyüme oranlarında yüksek sapmalar yaşanırken işsizlik oranlarındaki değişim daha az sapma göstermiştir. Büyüme döneminin yüksek olduğu 1990, 1992 ve 1993 yıllarında işsizlik oranları 7.4, 8.4 ve 9.2 civarında seyretmiştir. Büyüme oranlarının çok düşük yaşandığı 1989 ve 1991 yıllarında ve aynı zamanda Türkiye ekonomisinin bir kriz ile daraldığı ve büyüme oranlarının

negatif yönde seyrettiği 1994 yıllarında işsizlik oranları diğer yıllara nazaran çok fazla değişiklik göstermemiştir. Bu döneme bakıldığında istihdam ile ekonomik büyüme arasındaki bağıın koptuğu bir dönem olarak hafızalara kazınmıştır. 1994 yılında meydana gelen kriz yine sonuç olarak işgücü piyasasını etkilemiştir. 1989 yılında bir derece yükselen reel ücret oranları tekrar baskı altına alınmıştır (Yeldan, 2013).

1994 yılı Ocak ayında döviz kurları 19000 TL/\$ iken bu rakamlar Nisan 1994'e gelindiğinde hızlı bir şekilde artarak tam iki katına çıkarak 38000 TL/\$'a ulaşmıştır. Aynı zamanda uluslararası rezervler 3 milyar dolara düşmüştür. Bu durum sonrasında ise sabit kur ile uyumlu olmayan para politikası, krizin çıkmasına neden olmuştur.

Çizelge 4.1: 1988-1999 döneminde GSMH ve Sektörel Büyüme Oranları

Yıllar	GSMH (Milyar Dolar)	Kişi Başı Milli Gelir (Dolar)	GSMH Büyüme Oranları (%)	Tarım Büyüme Oranları (%)	Sanayi Büyüme Oranları (%)	Hizmet Büyüme Oranları (%)
1888	90.1	1694	1.5	7.8	1.8	2.0
1989	108.7	1979	1.6	-7.6	4.6	4.3
1990	152.4	2712	9.4	6.8	8.6	8.6
1991	152.3	2657	0.3	-0.9	2.7	0.3
1992	160.7	2752	6.4	4.3	5.9	6.3
1993	182.0	3056	8.1	-1.3	8.2	9.5
1994	131.1	2159	-6.1	-0.7	-5.7	-4.2
1995	172.0	2784	8.0	2.0	12.1	6.4
1996	184.7	2936	7.1	4.4	7.1	7.5
1997	194.4	3032	8.3	-2.3	10.4	8.3
1998	206.0	3159	3.9	8.4	2.0	2.4

1999	187.7	2827	-6.1	-5.0	-5.0	-5.2
------	-------	------	------	------	------	------

Kaynak:Ramazan Kurtoğlu,2012

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere, 1988-1999 yılları arasında Türkiye yetersiz, istikrarsız, düzensiz bir büyüme dönemi yaşamıştır. En çok da tarım kesiminde ihmal yaşandığı görülmektedir. Aynı zamanda tarımdaki ihmale karşılık sanayi sektöründe ise tatminkar bir büyüme yaşanmadığı tabloda görülmektedir (Kurtoğlu, 2012). Ne yazık ki bu dönemde alınan tedbirlere rağmen durgunluk dönemi ne yazık ki aşılammıştır.

1988-1993 dönemleri 24 ocak kararlarının tam tersi olacak şekilde uygulanan kararlar ile iç talep gelişmelerine dayalı, büyümenin istikrara tercih edildiği bir döneme sahne olmuştur. Bu dönemlerde maaşlar ve ücretler ile tarımsal destekleme oranları 1984-1987 yıllarına göre daha yüksek oranlarda artmıştır. Bu dönemlerde (1988-1993) GSMH yılda ortalama olarak %6.1 oranlarında büyürken enflasyon oranları ise ortalama %60 'ların üzerine seyretmiştir. Bu dönemde GSMH oranlarında istikrarlı ve düzenli bir büyümeye erişilemediği gibi aynı zamanda da makroekonomik dengelerdeki istikrarsızlık oranları da artmaya başlamıştır (Şahin,2002). Ülke ekonomisi gün geçtikçe daha da zor bir durum içerisine girmektedir.

1994 krizine neden olan gelişmeleri sıralamak gerekir ise şu şekilde özetleyebiliriz (Koç, 2010):

- Yanlış Politika Uygulayan Ekonomi Yönetimi
- Türkiye’de uygulanan iktisat politikaları, hedeflenen politikaların gerçekleşmesi bir yana daha çok tam tersi sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye’de 1989 yılına kadar ekonomik istikrarı sağlamak amacı ile mevcut duruma uygun para ve maliye politikaları uygulanıyordu. 1989 yılı ile birlikte ise kurula bağlı iktisat politikasına, TCMB’nin ilan ettiği iktisat programına geçilmiştir. Bu yeni uygulanan iktisat politikasının başarısı, ülke ekonomisi ile ilgili karar alıcıların bilgilerinin mükemmel olmalarına bağlıdır. TCMB program amaçlarının çerçevesinde iç varlık gelişmelerini kontrol altına alarak başarılı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Fakat 1991 yılı Körfez Savaşı nedeni ile

bu politikadan vazgeçerek mevcut duruma göre politika uygulamasına geri dönmüştür.

- Yurtiçi Tasarruf Oranının Düşmesi

1994 yılı ile birlikte, tasarrufların GSMH içindeki paylarında hızlı düşüşler yaşanmıştır. Bireysel bankacılık faaliyetleri, tüketim teşvikine ve tüketici kredilerinin artmasına neden olmuştur.

- Para İkame Olgusu

Halkı portföyünde hem yerli hem de yabancı para tutmasına para ikamesi denmektedir. Döviz tutma serbestliği Türk halkına verilmeye başlandıktan sonra, para ikamesi olgusu ortaya çıkmıştır. Sermaye ve döviz piyasalarında liberalleşme sağlanması amaçlanmıştır (Ertürk, 1991). Halkı yabancı yatırımlara teşvik için yapılan uygulamalardandır.

- Borç Yönetim Politikasının Benimsenmesi

İhracata dönük sanayileşme ile şirketleşme olgusunu teşvik etmek amacı ile güçlü bir özel sektör amacı ile gelir vergisini kaldırmıştır. Kurumlar vergisi ise çeşitli istisna ve muafiyetler ile düşürülmüştür. Hem yurt içi hem de yurt dışı piyasalardan kamu sektörü vergi kayıpları karşılanmaya çalışılmıştır. Borç yönetimi sistemleri ülkemizde ilk sıralarda yer almaktadır. Hazine bonoları ve devlet tahvilleri gibi finansal araçların yüksek getiri getirmesinden dolayı, yabancı fonların Türkiye'ye gelmesi sağlanmıştır.

- Aşırı Değerlenmiş TL Politikası Uygulanması

1989 yılı ile birlikte Türkiye'deki kamu otoriteleri, TL'nin döviz karşısındaki değer kaybını enflasyon oranı altında tutarak yeni bir ekonomik politika denesi ortaya koymuştur. Ama bu uygulama başarılı olamamıştır. 1991 yılı ile birlikte TL'nin değer kayıpları enflasyona yaklaşması ile birlikte kısa vadeli dış fonlar için faiz cazibesi kalmamıştır ve bu neden ile yabancı yatırımlar yavaş yavaş ülkeden çekilmeye başlamıştır.

- İç Borç Artması

5 Nisan Kararları'nda kamu gelirlerini arttırıcı, kalıcı önlemler alınmamasından dolayı kamu finansal borç ihtiyacını iç ve dış borçlanma olgusuna neden olmuştur. Yavaş yavaş kamunun iç borçlanma faiz oranları,

enflasyon oranlarının üzerine çıkması nedeni ile 1994 krizin temelleri atılmıştır. 1994 krizini tetikleyen neden Merkez Bankası kaynaklarına kamu kesimi açıkları finansmanı için başvurulmuştur. Krizden sonraki dönemde ise Merkez Bankasının kaynaklarından vazgeçilerek ve dış borçlanmada sınırlı olması nedeni ile finansmanın büyük kısmı yurtiçi para piyasalarından temin edilmiştir. Fakat yurt içi borçların hızlı artması nedeni ile 1990'lı yılların sonunda ülke ekonomisine büyük zararlar vermiştir.

- Uluslar Arası Piyasa Etkiler

Peşi sıra bir çok savaşın meydana gelmesi Türkiye'nin ekonomi alanında önemli pazarlar kaybetmesine neden olmuştur. Önce Wall Steet'te yaşanan kriz, daha sonra İran-Irak savaşı, Körfez krizi ve İran'a gelen ekonomik ambargo nedeni ile ticari ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. Fakat daha sonra Türkiye'ye çeşitli pazar yolları açılrsa da beklenen etkiler gerçekleşmemiştir (Koç, 2010). Üst üste gelen olumsuz olaylar nedeni ile ülke ekonomisi bir hayli zedelenmiştir.

4.2.1.2 5 Nisan kararları

Türkiye 1994 yılında krize girmesi sebebi ile 5 Nisan 1994'te alınan istikrara kararları ile birlikte iki temel strateji belirlemiştir. Birinci amacı kısa sürede bozulan makroekonomik dengeyi yeniden istikrara kavuşturmak, bu çerçevede Türk lirasına yeniden istikrar kazandırmak, enflasyonu düşürmek, ihracatı arttırmak ve bozulan kamu dengelerinin yeniden sağlanmasını amaçlamaktadır (Görsoy, 2009). 5 Nisan Kararları her ne kadar kısa vadede çok başarılı olsa da, uzun vadede yapısal dönüşümü gerçekleştirmede yeterli ve karalı adımlar atılmadığından dolayı başarılı olamamıştır.

5 Nisan Kararları şu şekilde özetlenebilir (Yavuz,2006):

- Tahvil, repo, hazine bonusu gibi gelirlerden alınan %5 vergiler kaldırılmıştır.
- Bankaların topladıkları paralar üzerinden devlete verdikleri munzam karşılıkları sıfırlanmıştır.
- Faiz oranlarındaki değişiklikleri iki gün önceden bildirme zorunlulukları bankalar için kaldırılmıştır.
- Merkez Bankası'nın kur belirleme sistemi değiştirilmiş, döviz kurları serbest bırakılmış, kur oranları on bankanın verilerine göre belirlenmeye başlamıştır.

- Bir seferlik olmak koşulu ile ek vergiler alınarak, 70 trilyonluk gelir hedeflenmiş, vergi iade sistemi yıllığa dönüştürülmüştür.
- Kit ve tekel ürünlerine büyük oranlarda zamlar yapılmıştır.
- Akaryakıt ile ilgili kesintiler %10'dan %25'e yükseltilmiştir.
- Döviz tevdiat hesaplarının ve TL cinsinden tasarruf mevduatlarının sigorta kapsamları 50 milyondan 150 milyon liraya çıkartılmış daha sonra da mevduata sınırsız güvence getirilmiştir.
- Merkez Bankası ve Ziraat Bankaları dışında hiçbir bankada kamu kuruluşlarının paralarının tutulmaması kararı alınmıştır.
- Akaryakıt Tüketim Vergisini 300 puana kadar artırılması yetkisi hükümete bırakılmıştır.
- Merkez Bankası'ndan alacağı avansa hazinenin sınır getirilmiştir.
- 1994 yılında Sümerbank ve Etibank özelleştirilmiş, Emlakbank ise halka açılmıştır.
- Kamuda personel alımları durdurularak, personel ihtiyacının kurumlar arası nakil yolu ile karşılanması kararı alınmıştır.
- Eximbank'a kaynak sağlamak amacı ile ek 1 milyon dolar tahsis edilmiştir. Ditas tamamen veya kısmen özelleştirilmiş olacak, bununla birlikte 1994 yılında TEK ve PTT'de özelleştirilecektir.

Yukarıdaki alınan önlem ve kararlara da bakıldığında 5 Nisan kararları kısa vadeli hedeflere bakıldığında bir hayli başarılı olmuş bir programdır. Bu program piyasalardaki yangını durdurmuştur. Ancak yapısal hedefleri gerçekleştirmede istenen başarıyı sağlayamamıştır. Kısaca özetlemek gerekir ise de 5 Nisan kararları orta ve uzun vade tedbirleri uygulanamamış, yapısal reformları gerçekleştirememiştir (Şahin, 2002). 5 nisan kararlarının orta ve uzun vadede başarısız olmasının bir diğer sebebi ise amaçların hedeflere göre eksik uygulanıp kamuoyunda güvensizlik yaratmış olmasıydı.

4.2.2 1998-1999 Ekonomik Krizi

Bu dönemlerde meydana gelen krizler daha çok dış etkenlerde meydana gelip Türkiye'yi etkisi altına alan krizlerdendi. Asya ile Rusya'da meydana gelen krizler Türk ekonomisini doğrudan olumsuz etkileyip Türkiye'de de krizlerin çıkmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde meydana gelen ekonomik krizler bu ülkeler ile ticaret

yapan Türkiye'yi de eş zamanlı şekilde krize sürüklemiştir. Ülkedeki olumsuz gelişmelerden değil de dış faktörlerden kaynaklı bir kriz olduğu için Türkiye bu krize hazırlıksız yakalanmıştır ve bir anda ekonomi olumsuz gidişata doğru sürüklenmiştir.

4.2.2.1 1998-1999 krizine neden olan gelişmeler ve krizin etkileri

1997 yılının ikinci yarısında meydana gelen finansal kriz Güneydoğu Asya ülkelerinden öncelikle Tayland daha sonra ise Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Japonya'ya sıçrayarak hem dünya hem de finans piyasalarının dengelerini bozmuştur. Kriz öncelikli olarak bir finans krizi şeklinde ortaya çıkarak bölge ülkelerine yönelik uluslararası fon akımlarının aniden yön değiştirmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu, bölgesel krizin ulusal krize dönüşmemesi için bir dizi önlem alınmıştır. Bu önlemler arasında kısıtlayıcı para politikaları, bütçe açıklarının kapatılması ve yerli para değerlerinin düşürülmesi şeklinde IMF tipi istikrar programları, enflasyonu düşürmek ile birlikte ekonomik durgunluğa neden olarak bir süre sonra makroekonomik dengelerin tekrar bozulmalarına neden olmuştur (Koç, 2010). Belirli bir altyapı sağlanmadan bir anda karar verilerek alt yapısız uygulanan istikrar programları kısa dönemde faydalı olduğu kanısına varılsa da uzun dönemde alt yapı eksiklikleri kaynaklı olumlu gidişatları daha da olumsuz yönlere doğru götürmektedir. Burada da olduğu gibi aniden kısıtlana para politikaları, alt yapı sağlanmadan yapılan finansal kısıtlamalar sonucunda kısa vadede enflasyon düşürülmüş gibi görünse de uzun vadede daha büyük sorunlara neden olmuştur.

1997 yılında Tayland'da başlayarak Asya'ya yayılan bu kriz de Asya ülkeleri devalüasyon kararı ile birlikte rekabet avantajı ile birlikte ihracatı arttırmışlardır. Bu durum Asya krizinin Türkiye'ye doğrudan etkisi olarak sayılabilmektedir. Asya krizin dolaylı etkileri ise kendi ihracatını artırırken özellikle rakip ülkelerinin ihracatlarını olumsuz etkilemesidir. Bu dönemde ülkedeki büyüme hızındaki azalış nedeni ile ülkelerin dış ticaret hacimlerinde azalışlar meydana gelmiştir. Aynı zamanda kriz döneminin yükselen piyasalarda yarattığı tedirginlik nedeni ile Türkiye'nin uluslararası piyasalarda borçlanma maliyetleri artmıştır. Ayrıca bu durum vadelerin kısalmasına neden olmuştur. Asya krizi nedeni ile yabancı yatırımcılar Türkiye'den çekilmişlerdir. Ancak bu dönemde Türkiye'den çıkan sıcak para diğer dönemlerdeki krizlerde çıkan paralar miktarına göre daha az olması sebebi ile Asya krizinin Türk ekonomisini daha az etkilediği kanısına varılmıştır (Boran,

2006). Çünkü diğer zamanlarda meydana gelen ve Türkiye'yi dolaylı yoldan etkileyen diğer krizlere kıyasla bu kriz daha az olumsuz etki bırakmıştır.

Krizin ardından Türkiye'de ekonomide meydana gelen daralma ve yüksek faiz oranları nedeni ile problemlili ve donuk kredilerde artışlar meydana gelmiştir.1998 yılının ikinci yarısı ile birlikte ülke ekonomisi küçülmeye girmiştir. Meydana gelen krizin ülke siyasal istikrarsızlıkla da birleşmesi ile birlikte, finansal piyasalarda dengeler bozulmuş bu durum, faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Dışarılara sermaye çıkışları yüksek faiz oranları ile ancak önlenebilmiştir. Uluslararası ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler nedeni ile yurtdışında sağlanan kaynakların sınırlandırılması, ekonomik faaliyetlerin özellikle sanayi sektörlerindeki daralmalara bağlı olarak yavaşlamaya başlaması nedeni ile bankaların aktif oranları bozulmaya başlamıştır. 1998 yılı ile birlikte artan riskler nedeni ile bankaların karlılık performansları da olumsuz etkilenmiştir. (Koç, 2010). Bu şekilde meydana gelen olumsuzluklar büyük küçük ülkenin tüm sektörlerine etki altına almıştır. Bazısında büyük kayıplara neden olurken bazı alanlarda ise hissettirmeyecek kadar küçük etkiye sebep olmuştur.

4.2.2.2 Krizin sonuçları ve alınan önlemler

Krizin hızlı bir şekilde dünyaya yayıldığı ve Türkiye'yi de etkisi altına hızlıca aldığı bu ortamda iktidardaki hükümet, enflasyonu denetleme programı hazırlamış ve 1998 yılında yürürlüğe koymuştur ve yılın ortasında da IMF ile yakın izleme anlaşması yapmıştır. Program, temelde maliye politikaları ve doğrudan para arzının denetlenmesi yolu ile beklenen enflasyonun %50 olacağı hedefi ile yürürlüğe girmiştir. Gerçekten de yılın başından itibaren uygulanan kararlı politika sayesinde fiyat artışları 1997 yılının biraz alt seviyelerine inmiştir (Kazgan, 2011). Uygulanan bu kararlı politika sayesinde ülke ekonomisi yavaş yavaş kriz öncesi dönem seviyelerine gelmeyi hedeflemiştir.

Çizelge 4.2: GSMH ile TEFE ve TÜFE Yıllık Artış Hızı (%) (1997-2003)

Yıl	GSMH	TEFE	TÜFE
1997	8.3.	81.7	85.7
1998	3.9	71.8	84.6
1999	-6.1	53.1	65.0
2000	6.1	51.4	54.9
2001	-9.2	61.6	54.4
2002	7.7	50.1	45.0
2003	5.9	26.1	25.5

Kaynak: Gülten Kazgan,2013

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi alınan kararlar ile ülke ekonomisi olumlu yönde seyre girmiştir.

1999 yılı sonu itibari ile IMF ile Stand-by Anlaşması imzalandı ve bankacılık özel bir yapıya kavuşarak bankacılık denetleme ve düzenleme kurulu (BDDK) kuruldu. Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere bu anlaşma ile Merkez Bankası enflasyonu düşürme politikası uygulamaya başladı. Anlaşmaya göre IMF'ye verilen iyi niyet mektubuna istinaden sıkı maliye, para ve kur politikası uygulanacağı ve siyasi iradedden destek alınıp enflasyonun düşürüleceği taahhüt edildi. Niyet mektubunun kamuoyuna açıklanması mali piyasalarda olumlu tepkilerle sonuçlandı (Koç, 2010) Halkında güveninin kazanılması ile birlikte olumlu seyir bir süre daha devam etmiştir. Ne kadar yüksek oranda olmasa da GSMH oranlarında artışlar meydana gelmiştir.

Çizelge 4.3: Faiz Hadleri, Reel Kur ve Sermaye Girişi / GSMH Oranı (1997-2002)

Faiz Hadleri				
Yıllar	Mevduat (Yıllık)	Hazine Bonosu	Reel Kur 1995=100	Sermaye Girişi / gsmh
1997	96.6	126.7	115.9	4.5
1998	94.6	123.1	120.9	0.2
1999	46.7	131.5	127.3	2.5
2000	45.6	38.3	147.6	4.7
2001	62.5	96.2	116.3	-9.7
2002	48.2	63.8	125.4	1.1

Kaynak: Gülten Kazgan,2013

GSMH oranlarında istenen oranda sağlanmasa da kayda değer bir büyüme sağlanırken, enflasyon hedefinde %50 oranı tutturulamamıştır. 1999 yılındaki olumsuz gelişmelerin sıralamasında çok sayıda dışsal etken de yol açmıştır. Bu olumsuz etkenler arasında şiddetli kuraklık ekonomi için çok önemli bir bölge olan Marmara Bölgesi'nde meydana gelen deprem de dahil olmuştur. Bu arada enflasyon biraz daha düşerken yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi kaçan sermayeler ülkeye geri dönerken, hazine bonosundaki faiz oranlarındaki artış bir hayli yükselmiştir. Bununla birlikte düşen GSMH etkisi ile bütçe açıkları oranları yükselmiştir. Bu denli olumsuzluklar iş hayatında da ortaya çıkmaya başlanmıştır. Durumlar git gide yine eski kötü haline dönmeye başlamıştır (Kazgan, 2011). 2000'li yıllara doğru bankacılık sektöründe olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bankalara olan güven azalınca vatandaş paralarını yastık altına koymaya başlamıştır. Tam her şey yoluna girdi derken daha bir kriz atlatılmadan ikincisi kapıya gelip çattı.

4.2.2.3 Enflasyonla mücadele programı

Ülkemiz ekonomisinde fiyatlar genel seviyelerindeki artışları önlemek, kronikleşen cari işlemler açığı problemini giderebilmek ve büyümeyi sağlamak amacı ile Uluslararası Para Fonu'na başvurmuş ve 1999 yılının Aralık ayında fon ile yapılan Stand by Anlaşması sonucunda ülkedeki ekonomik istikrarın sağlanması için gereken politika önlemlerini belirlemiştir. Bu bağlamda; enflasyonu düşürmek, sürdürülebilir

bir mali dengeyi sağlamak, ekonominin büyüme potansiyelini arttırmak, beklentileri olumlu kılmak, ödemeler dengelerini sürdürülebilir kılmak, faizler üzerindeki risk primini azaltmak, daha etkin ve adil kaynak dağılımını sağlamak gibi amaçlar belirlemiştir (Ay, Erdoğan &Uysal, 2016) .

Bu amaçlar doğrultusunda faiz, para, kur politikalarına eşgüdümlü olarak 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılı sonunda ise %7 seviyelerine enflasyon oranlarını düşürmek hedeflenmiştir. Bu 3 yıllık enflasyonu düşürme hedef politikası 3 temel unsura dayanmaktadır. Bunlardan ilki sıkı maliyet politikası bir diğeri enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası ve sonuncusu ise enflasyonu düşürmeye odaklı kur ve para politikası uygulamasıdır (Günal, 2016).

Yürürlüğe giren IMF destekli enflasyonu düşürme programı 2000 yılının ilk yarısında olumlu sonuçlar meydana getirmiştir (Türkoglu, 2014). Bu program kamuoyunun da desteği ile Kasım 2000 yılı ortalarına kadar uygulanmıştır. Bu programa kamunun ve piyasaların genel desteği sürer iken bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar artmaya başladı. Bu yıllarda meydana gelen üst üste sorunlar nedeni ile programa olan güven azalmıştır ve faizler bir anda hızlıca yükselmeye başlamıştır. Ama ne yazık ki Kasım 2000 krizine alınan önlemler engel olamamıştır. (Günal, 2016).

4.2.3 2000 Kasım ekonomik krizi

Türkiye’de 1998-1999 yılları bir hayli sıkıntılı geçmiştir. Bu sözü edilen dönemde bütçe açıkları artmış, devlet borçlanma faizleri bir hayli yükselmiştir. Ekonomik büyüme oranı yaşanan depremde etkisi ile bir hayli düşmüştür (Veziroğlu, 2004). Bu dönemde yaşanan krizlerin diğer kriz türleri gibi birçok sebebi vardır. Ayrıca bu yaşanan Kasım 2000 krizinin bankacılık sektöründe meydana gelen zayıflamadan ortaya çıktığı sık sık söylenmektedir.

4.2.3.1 2000 Kasım krizine neden olan gelişmeler ve krizin etkileri

Türkiye ekonomisinde uzun yılların savurganlığı, bunları önleyebilecek yapısal reform hareketlerinin olmaması, ülkedeki kontrol mekanizmalarının istenilen şekilde çalışmaması sonucunda enflasyon oranları giderek artış göstermiştir. Döviz, faiz ve enflasyon üçgeninin açılması, dış ticaret açığının giderek büyümesi iç ve dış borç taksit ödemelerinin giderek artmalarına sebep olmuştur. Ülkedeki son on yıla bakıldığında küçülmeler, daralmalar, körfez krizi, Rusya Krizi, Asya krizi, depremler

yaşanmış ve ülke bu durumlardan çok yıpranmıştır. (Koç, 2010). Bu durumlardan daha az zarar görmek için çeşitli önlemler olsa da yinede kötü gidişata engel olamamıştır.

22 Kasım krizi finansal tabanlı bir kriz türü olup baş aktörü ise bankacılık kesimidir. Zaten finansal piyasalarda mevcut dönemde sarsıntılar mevcut iken bunun üzerine de bankacılık kesiminin bu ateşi körüklemesi üzerine kriz patlak vermiştir. Kasım 2000 yılından önce ülkedeki özel bankaların çoğunluğu dikkat çekmekteydi. Bu özel bankaların birçoğunun kendi şirketlerinin sermaye ihtiyaçlarını en ucuza karşılama istekleri bankacılık sektörünün yapısını bir hayli zayıflatmıştır. Yükselen faiz oranları yabancı sermayeleri ülkeye çekmiş, bu durum ise bankaların yurtdışından borçlanarak kamu açıklarını finanse etmelerine sebep olmuştur. Bankaların açık pozisyonlarını kapatma çabaları, özel ve kamu bankalarının borçlanma telaşlarına girmesine sebep olmuştur. Bankaların hızla artan likidite ihtiyaçları nedeni ile yüksek faiz ile likidite arayışı içine girmesi nedeni ile döviz taleplerinde artış olurken bir yandan ise yabancı bankalar Türkiye'deki hisselerini satarak Türkiye'den çıkmaya başlamışlardır. Burada Merkez Bankası'nın en büyük hataları arasında piyasanın bu içinde bulunduğu kötü anda likidite ihtiyacını zamanında karşılamamış olmasıdır (Yılayaz, 2011). Merkez bankasının piyasaya geç likidite ihtiyacını karşılaması sonunda ülke ekonomisi bir hayli sarsılmıştır.

Kasım 2000 krizinin nedenlerine bakılacak olunur ise bu nedenler şunlardır (Turan, 2011):

- Halk Bankası ve Ziraat Bankası görev zararları, 1999 yılından 2000 yılına kadar hızlı bir şekilde yükselerek 19 milyar dolardan, 21 milyar dolara yükselmiştir
- Kamu kesimi borç stoku /GSMH oranı aşırı şekilde yükselerek %45'ten, %62'ye oranlarını bulmuştur.
- Kamu bankaları görev zararları/GSYİH oranları %8.2'den,% 11.4'e yükselmiştir.
- Kamu bankaların açık pozisyonları, diğer bir deyiş ile döviz gelir- gider farkları 18 milyar dolara çıkmıştır.
- Döviz cinsinden bankaların açık pozisyonları 20 milyar doların üzerine çıkmıştır.
- Niyet mektubundaki vaat edilen özelleştirmeler zamanında gerçekleştirilmediği için 780 milyar dolar Dünya Bankası Kredisi askıya alınmıştır.

- 2000 yılı boyunca TL'nin aşırı değerlenmesi, petrol fiyatlarında meydana gelen aşırı değerlenme ve euroda meydana gelen değer kayıpları ödemeler dengesi bilançosunu olumsuz etkilemiştir.
- 1999 yılında meydana gelen depremin de maliyeti 15 milyar dolar bir kayba neden olmuştur.
- Faiz oranlarının Ocak-Ağustos dönemlerinde hızla düşmesi sonucunda küçük ve orta büyüklükteki bankaların hazine kağıtlarını satmaları, karlılık oranlarını azaltmış, kasım sonu itibari ile de likidite krizi ile karşı karşıya kalınmıştır.

Yukarıdaki nedenlerden de anlaşıldığı gibi Türkiye'de 2000 yılı sıkıntılı geçmiştir.

Aralık 1999 yılında ülkemizde IMF destekli ve üç yıl süreli bir enflasyonla mücadele programı yürürlüğe konmuştur. Bu program çerçevesine alınana kararlar şu şekilde sıralanmaktadır (Avcı, 2012):

- Döviz kuru ve para politikalarının yeniden belirlenmeleri
- Faiz dışı bütçe dengelerinin fazla vermesi
- Özelleştirme, sosyal güvenlik ve tarım alanlarında yapısal reformların gerçekleştirilmesi

Yukarıda alınan önlemler ile enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Alınan bu önlemlerden de anlaşıldığı üzere enflasyonun temel kaynağının kamu açıkları olduğu ayrıca bu açıklarında sebeplerinin finans yönetiminden kaynaklandığı kanısına varılmıştır. Bu neden ile bu açıkların kapatılması için bir dizi önlem alınmaya çalışılıyordu. Bu neden ile bir taraftan vergi gelirlerinin arttırılması, diğer taraftan ise kamu harcamalarının kısılmasına yönelik tedbirler alınmıştır (Yılayaz, 2011). Programın da genel amacı bu tedbirler üzerine kurulmuştur.

Kasım 2000'de kurlarda meydana gelen hareketlilik finansal baskı endekslerine şiddetli bir baskı yapmamıştır. Fakat TL 2000 yılında sürekli değer kazanmıştır. Döviz rezervlerinde meydana gelen erimeler finansal baskı endekslerini yukarı doğru sıçratmışlardır (Yörük, 2008). Aşağıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere finansal baskı endeksine göre kriz vardır kanısına varılabilmektedir.

Çizelge 4.4: 2000 Yılı Kasım Ayı TCMB Brüt Döviz Rezervi (Milyar Dolar)

Tarih	Brüt Döviz Rezervi (Milyar Dolar)
06.10.2010	24.530
13.10.2010	24.839
20.10.2010	24.239
27.10.2010	23.249
03.11.2010	24.256
10.11.2010	23.583
17.11.2010	24.433
24.11.2010	21.583
01.12.2010	18.942
08.12.2010	19.624
15.12.2010	19.823
22..12.2010	19.934
29.12.2010	19.635

Kaynak: Metin Yörük,2008

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi kasım ayı başlarından aralık ayının sonlarına kadar döviz erime miktarı yaklaşık olarak 5 milyar dolar civarında olmuştur. Bu duruma faiz oranlarındaki artışlarda eklenmiştir. Faiz oranlarında meydana gelen değişmeler aşağıdaki tabloda görülmektedir.,

Çizelge 4.5: İnterbank Gecelik Faiz Oranları

2000 yılı (Günler)	Repo Piyasası Gecelik Faizi (%)
01 Kasım	44.4
10 Kasım	29.7
15 Kasım	91.8
22 Kasım	153.4
28 Kasım	199.5
01 Aralık	727.0
04 Aralık	1,275.2
15 Aralık	63.0

Kaynak: Metin Yörük,2008

Hızlı bir şekilde faiz oranlarında artışlar meydana gelmiştir. Bu artışlar kasım ayı başlarından itibaren aralık ayı ortalarına kadar keskin ve hızlı bir şekilde yukarıya doğru artışlar göstermiştir.

Faiz oranlarında meydana gelen bu hızlı artışlar nedeni ile aktif toplamının çoğunluğu hazine kağıtların da olan ve bunları repo işlemlerinde kullanan bankacılık kesimini büyük bir sıkıntıyla karşı karşıya bırakmıştır.

4.2.3.2 2000 Kasım krizinin sonuçları ve alınan önlemler

Bu krizin ortaya çıkış nedenleri birçok tartışmaya konu olmuştur. Bu konuda yapılan tartışmalardan bazı ortak noktalara ulaşılabılır. Bunlar şu şekilde özetlenebilmektedir (Koç, 2010):

- Bu kriz bir likidite krizidir. Likiditeyi bulan kesim dövize hücum etmeyip, tam tersi olarak her yılsonunda meydana gelen döviz talebinin yarattığı likidite sıkışıklığı, en sonda döviz taleplerinde bir sıkışıklığa neden olmuştur. Krizin en yüksel seviyelerde seyrettiği dönemlerde bile gerçek kişilerin döviz taleplerinde herhangi bir artış meydana gelmemiştir.

- Meydana gelen bu likidite krizinin çıkışına neden olan temel konu bankalarla ilgili yapılacak düzenlemelerin çok kısa bir sürede gerçekleşeceği olgusu sonunda beklentiler meydana gelmiştir.
- Krizin kamu kesimi tarafından yanlış teşhis edilerek yanlış çözüm yollarının aranması
- Yanlış tedavi nedeni ile faizlerde beklenen düşme yerini çok yüksek düzeylerde faiz oranlarına bırakmıştır.

Bu krizin temel sebebi olarak bankacılık sektöründe meydana gelen likidite sıkıntısını göstermek hiçte yanlış olmayacaktır. Bu kriz her ne kadar faiz oranlarının yükselmesi ile başlasa da bankacılık kesiminin döviz talebinin meydana getirdiği likidite ile meydana gelen bir krizdir. Ellerine likidite olanlar dövize hücum etmemişlerdir. Çünkü krizin en çok hissedildiği dönemlerde bile gerçek kişilerin döviz taleplerinde artışlar meydana gelmemiştir. Bu likidite krizine neden olan temel nokta ise bankacılık alanında gerekli düzenlemelerin kısa sürelerde gerçekleşeceği beklentisinin, bankaları karşı karşıya bıraktığı bir problemdir. Ayrıca kamu otoritelerinin krizi yanlış teşhis etmeleri ve faiz oranlarının makul düzeylerde dengelenebilme hareketlerinin engellenmesi durumu faiz oranlarını daha da yükseltmiştir (Yörük, 2008). Bu gibi birçok olumsuz durum ülkeyi daha da kötü durumlara sürüklemişlerdir.

Kriz sonrasında alınan önlemleri şu şekilde sıralamak doğru olacaktır (Koç, 2010):

- Uluslararası kuruluşlardan alınan mali destek ve mevcut uygulanmakta olan programın güçlendirilmesi ile mali piyasalarda hakim olan tedirginlik bir nebze olsa giderilmiş, kısa vadeli günlük çözümler üretilerek bu sayede krizin derinleşmesi engellenmiştir.
- Bankacılık kanunlarına kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Bankacılık alanında mali ve idari özerkliği sahip düzenleyici ve denetleyici bir otorite olan Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu (BDDK) oluşturulmuştur.
- Daha öncesinde Hazine ve T.C. Merkez Bankasını arasında paylaşılan bankaların denetlenmesi ve düzenlenmesi görevi tamamen BDDK'ya bırakılmıştır.

- Finansal sisteme istikrar kazandırmak, TMSF ve kamu bankalarının sistem içinde bir istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarma amacı ile bir dizi önlem alınmıştır. Ayrıca özel bankaların daha sağlıklı bir yapıya kavuşmaları ve devletin bu bankalara yüklediği maliyetleri azaltmak için önlemler alınmıştır.

Kasım krizin bir diğer olumsuz yanı ise Türkiye'ye sermaye girişlerinde yaşanmıştır. 1999 yılında Türkiye'ye giren sermaye miktarları 817 milyar dolar iken bu rakam 2000 yılında 1.3 milyon dolara gerilemiştir. Sonuç olarak her ne kadar kriz atlatılmış olarak gözükse de IMF ile yapılan programa olan güven azalmıştır. Faiz oranları gerek iç gerekse de dış piyasalarda yükselmiştir. Kasım 2000'de başlayan kriz Şubat 2001 yılına kadar ertelenmiş. 19 Şubat 2001 yılında ise ipler kopmuş ve Türkiye Cumhuriyet tarihinin en ağır krizi ile karşı karşıya kalmıştır (Koç, 2010). Aynı zaman da bu kriz çıktığı sıralarda ise ülke bir istikrar programı uygulamaktaydı.

4.2.4 2001 Şubat ekonomik krizi

Kasım krizi sonrasında IMF ile yapılan anlaşmalar sonucunda ortaya konulan yardım paketleri sonucunda piyasalar bir nebze olsun rahatlamıştır. Bu anlaşma ile Türkiye ek vergiler, ek harcama kısıtlamaları, tarımsal destek programlarında radikal değişim ve kesintiler, temel bazı hizmet ve mal piyasalarında ek liberalizasyonlar, finans sektörlerinde yeniden yapılandırılmalar olmak üzere bir çok konuda taahhüde girmiştir. Bununla birlikte hükümet bankacılık sektörüne yeniden güveni sağlamak amacı ile mevduat sahipleri ile birlikte, yabancı kreditorlere de garantilerin sağlanacağı yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Yavuz, 2006). Hükümet güveni kazanmak adına bu çeşit önlemlerde bulunmuştur.

2001 yılı Ocak Süresine, MB'nin ilk belirlenen hedeflerinin üzerinde faizler vermesi ile birlikte faizler tekrardan düşmeye başlarken, bu istikrar ile birlikte faiz oranları %100'ün altına doğru inmiştir. Faiz oranlarının düşmesi ile birlikte TCMB'nin, Net İç Varlıklar (NİV) üzerine konulan azami sınırı yeniden azaltmak amacı ile IMF ile anlaşma sağlamış olması, kasım krizi ile 2001 yılının haziran ayında geçerli olacak azami sınıra indirilmesi faizlerin düşme kabiliyetlerini bir hayli zayıflatmıştır. Tarihinin en büyük borç geri ödemesine hazırlanan hazine, 20 Şubat'ta yaptığı iç borç ihalesinin vadelerini düşürmeye rağmen gerekli talebi toparlayamamıştır. Bununla birlikte yaşanan siyasi çatışmalar da krizin hızlanmasına sebep olan

nedenler arasında sayılmaktadır (Yörük, 2008). Bu sebeplerin hepsi bir araya geldiğinde kriz kapıyı çalmış demektir.

4.2.4.1 2001 Şubat krizine neden olan gelişmeler ve krizin etkileri

2000 Kasım krizinden çok kısa bir süre sonra meydana gelen ikinci kriz, ekonominin kırılğan bir yapıda olması ve siyasi krizlerin tetiklemesi ile meydana gelmiştir. Politikalar da meydana gelen belirsizlik ve reel ekonomide meydana gelen sıkıntılar nedeni ile devalüasyon beklentileri artmış ve bununla birlikte yeni bir kriz ortamı görülmeye başlanmıştır. Zaten tedirgin olan piyasalar 19 şubat 2001'de Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı'nda Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında yaşanan gerginlik nedeni ile piyasaların programa olan güvenlerin kaybetmelerine ve yeni bir kriz durumunun çıkmasına neden olmuştur (Yılayaz, 2011) . Bu kadar kısa sürede iki krizin yaşanması piyasaları alt üst etmiştir. Ve yeniden bir döviz krizi yaşanmıştır.

Çizelge 4.6: 1995-2001 GSMH Büyüme ve İşsizlik Oranları

	Büyüme %	İşsizlik
1995	8.0	7.3
1996	7.1	6.3
1997	8.3	7.2
1998	3.9	6.7
1999	-6.1	7.4
2000	6.3	6.5
2001	-9.5	8.4

Kaynak:2.ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008

1995-2001 yılları arasında büyüme oranları %2.5 iken, işsizlik oranları %7.1. düzeylerindedir. Bu dönemde büyüme istihdam arasındaki ilişkinin belirsizliği artmıştır. Büyüme oranlarındaki dalgalanmalardan bağımsız olarak görünse de işsizlik oranları yalnızca 2001 yılı sonrasındaki önemli krizden sonra % 7 seviyelerinden % 8.4 seviyelerine yükselmiştir (2. Ulusal İktisat Kongresi).

Halkın şubat ayı ile birlikte dövize hücum etmesi döviz kuru üzerindeki baskıları arttırmıştır. Merkez Bankası bu durumu engellemek amacı ile piyasaya müdahalede bulunarak 22 şubat itibari ile döviz kuru çapasını yürürlükten kaldırarak, dalgalı kura geçmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda Merkez Bankası rezervleri 5 milyar doların üzerinde azaltarak ekonomide dalgalı döviz kura geçme kararı ile birlikte dolar kuru 688 TL'den 962 TL'ye yükselmiştir (Görsoy, 2009). Bu hızlı yükseliş ile zaten bozulan piyasa dengeleri daha da sarsılmıştır.

Krizin çıkması neden olan sebepler şu şekilde sıralanabilmektedir (Görsoy, 2009):

- TL'ye olan taleplerin yurtiçi faizleri artırması
- Spekülasyonlar ile birlikte piyasalarda gelişen tedirginliğe paralel olarak bankaların, açık pozisyonlarını kapatma eğilimlerinin TL'ye olan talepleri arttırması,
- Elleriinde hazine bonusu bulunduran bankaların yükselen faiz oranları ile birlikte risklerinin artması
- Sabit döviz kuru uygulaması nedeni ile aşırı değerli TL'nin yol açtığı cari açıklar.

Yukarıda sayılan bu sebeplerden ötürü kasım ayı itibari ile ülkeden büyük sermaye çıkışları yaşanmaya başlamıştır. 1999 yılının Ocak-Temmuz dönemlerinde meydana gelen cari açık 206 milyon dolar iken 2000 yılı aynı dönemde bu rakamlar 5912 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Kasım 2000 krizi ile karşılaştırmak gerekir ise şubat 2001 krizi daha ciddi boyutlarda ortaya çıkmıştır. Kriz öncesi dönemde rekabet şartlarına ayak uyduramayan bankaların bide iyi yönetilemedikleri için ciddi şekilde sorunlar ile karşılaşmışlardır. Finansal yapıda meydana gelen zayıflıklar, vade süreleri, yurtiçi kredilerin maliyetleri ve bu kredilerin dağıtılmasına yönelik sorunlar, bankacılık açık pozisyonlarının bu sıkıntılı döneme denk gelmesi gibi şansız bu durumlar bankaların finansal yapılarıdaki kırılganlıklarını arttırarak kriz ortamını yaratmıştır. Bütün bu olumsuzluklara ek olarak da kamu devredilmesi piyasalar üzerindeki baskıları daha da arttırmıştır (Görsoy, 2009). Hem dış hem de iç etkenler ülkeyi büyük bir kriz ortamına sürüklemiştir.

Şubat 2001 yılına gelindiğinde hazine ihalesi öncesinde meydana gelen olumsuz gelişmeler, uygulanan 2000 Enflasyonu Düşürme Programı'na olan güven tamamen

ortadan kalkmıştır. Ve kasım ayı itibari ile artan milli kırılganlık etkisi ile doğrudan Türk lirasına karşı bir atak meydana gelmiştir. Ekonomide ortaya çıkan likidite sıkışıklıkları özellikle kamu bankalarının aşırı derecede günlük likidite ihtiyaçları nedeni ile de ödemeler sisteminin kilitlenmelerine neden olmuştur. Hükümet ise ne kadar eski programın devam ettiğini söylese de ekonomide yeni bir dönem başlamıştır. Eski program yürürlükten kalkmıştır. Bu durumda IMKB endekslerini 10000'den 7000 seviyelerine geriletmiştir. Dünya Bankası Başkan Yardımcı'larından Kemal Derviş ülkeye yardım için davet edilmiş. Ve daha sonra başbakan ile yapılan görüşme sonrası Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevine getirilmiştir (Koç, 2010). Burada sayılan tüm sebepler Şubat 2001 krizi tetiklemiştir. Bu krizin etkileri de diğer krizlere göre daha ağır olmuştur. Ülke ekonomisi de meydana gelen bu kriz karşısında olumsuz gelişmeler nedeni ile tepkiler vermeye başlamıştır.

Meydana gelen krizin etkisi ile döviz kurları şubat ayının ilk on günü içerisinde % 40 oranında artmıştır. Bu durum karşısında daha fazla bu durumla mücadele zorlaşınca 22 Şubat günü döviz kuru çapası sona ererek kur dalgalanmaya bırakılmıştır. 1 ABD Doları 685,000 TL'dan 1,000,000'nun üzerinde seyretmiştir (Engin, 2007). Piyasa bu durum karşısında bir anda tepki vermiş ve dolar bir anda hızlı bir şekilde yükselişe geçmiştir.

Çizelge 4.7: Merkez Bankası Haftalık Rezerv Düzeyi

Şubat Krizi	Brüt Döviz Rezervi
05.01.2001	25,097
12.01.2001	26,593
19.01.2001	26,143
26.01.2001	25,691
02.02.2001	25,928
09.02.2001	26,565
16.02.2001	27,943
23.02.2001	22,581
02.03.2001	21,521
09.03.2001	21,529
16.03.2001	20,060
23.03.2001	19,170
30.03.2001	18,445

Kaynak:M. Büşra Engin,2007

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi krizin başladığı dönem itibari ile brüt döviz rezervlerinde azalışlar meydana gelmiştir. Bu azalışlar kısa sürede hızlı kayıplara neden olmuştur. Kriz öncesi dönemde 25 seviyelerinin üzerinde olan brüt döviz rezervleri kriz meydana geldikten sonraki dönemde 18 seviyelerine kadar gerilemiştir.

4.2.4.2 Krizin sonuçları ve alınan önlemler

Türkiye'deki bu kötü gidiş sonrasında 22 Şubat günü döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır. Piyasalarda bir anda ödeme sistemlerinin çöktüğü, mali piyasaların kilitlendiği aynı zamanda TCMB'nin döviz rezervlerinin kaybetmemesi için kredi yayınladığı bir ortamda bile dövize olan talep düşmeden devam etmiştir. Kriz sonrasında en kapsamlı istikrar programı bile rafa kaldırılmıştır. Kurlar dalgalanmaya bırakılmış ve ulusal para % 90 oranında değer kaybetmiştir. Mali

sisteme olan güvenin kırılması sonucunda bu kötü durum bir yandan bankaları diğer yandan ise halkı dövize yönlendirmiş ve bu nedene ile de döviz piyasasındaki bu düzensiz seyir, fiyatların ne olacağı konusundaki istikrarsızlıkları arttırmıştır. Ödeme sistemlerinin bozulması nedeni ile yabancı kaynaklarda eriyerek kısa vadeli borçlar ödenmeyecek duruma gelmiştir. Finansal piyasalara olan güvenin azalması aynı zamanda reel sektörleri de etkileyerek birçok firmayı iflasın eşiğine getirmiştir (Yörük, 2008). Bu kriz sonrası birçok sektör olumsuz etkilenmiştir.

Şubat 2000 ve Kasım 2001 krizlerini ortak bir değerlendirmeye almak gerekir ise Türk bankacılık sektörü 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında finansal piyasaları önemli şekilde etkileyecek olumsuz bir kriz yaşanmıştır. Yaşanan bu kriz, bankacılık sektörünün farklı kanallarına farklı şekillerde yansımıştır. Yükselen faiz oranlarına bağlı olarak vade uyumsuzluğu olan bazı bankaların fon zararları artmıştır. Bankaların portföylerin de bulunan menkul kıymetlerin değerleri önemli ölçüde düşmüştür. Kriz döneminde yapılan devalüasyon sebebi ile dalgalı kur sistemine geçilmesi ile birlikte yüksek açık pozisyonlarla çalışan bankaların, önemli miktarlarda kambiyo zararları ortaya çıkmıştır. Ayrıca kriz ile birlikte ekonominin de daralması sonucunda takipteki alacakların yükselmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda ise bazı bankalar sektörden çekilmek zorunda kalırken bazıları ise Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na devrolmuştur (Yılayaz, 2011). Bu kötü gidişat birçok bankanın faaliyetine son vermiştir

Çizelge 4.8: 2001-2008 Yıllarında Türkiye’de Banka Sayıları

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Mevduat Bankları	40	38	34	34	33	32	32	32
Özel Sermayeli Bankalar	22	20	18	18	17	14	11	11
Kamu Sermayeli Bankalar	3	3	3	3	3	3	3	3
Yabancı Sermayeli Bankalar	15	15	13	13	13	15	18	18

Kaynak: Nagihan Yılayaz,2011

Tabloda Türkiye’deki 2001-2008 yılları arasındaki banka türleri ve bu yıllar arasındaki değişimini göstermektedir. 2000 ve 2001 krizi sonrasında birçok özel sermayeli bankaların azaldığı görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi kriz sonrası birçok özel banka kapanmıştır. Kamu bankalarının ise bu yıllar ise 2003 yılı itibari ile azalış göstermiş fakat 2005 yılı itibari ile bu azalış artışa doğru yönelmiştir (Yılayaz, 2011). Bu yaşanan iki kriz bankacılık sektörü üzerinde büyük kayıplara neden olmuştur.

Şubat 2001 krizi ardından Mayıs 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanması konusunda kararlar alınmıştır. Ekonomik alanda bu kararlara başvurulmuştur.

4.2.4.3 Güçlü ekonomiye geçiş programının hedefleri, uygulanması ve sonuçları

Şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizi önce faizlerin daha sonra da döviz kurunun hızlı bir şekilde yükselmesi daha sonra da borsa endekslerinin çöküşü ile de zirveye ulaşmıştı. Yaşanan bu durumlar sonrasında hükümet TCMB’deki tüm döviz rezervlerini satışa çıkarsa da döviz kuruna müdahale edemeyeceğini anlayınca kuru

dalgalanmaya bırakmıştır. İstikrar programı devam etseydi döviz kuru Temmuz 2001 yılında zaten dalgalanmaya bırakılacaktı. Döviz kuru birkaç hafta içinde devamlı değişkenlik göstererek %50 oranlarında değişmiştir. Bu durum karşısında hükümet ekonomik programı değiştirip yeni bir program hazırlayacağını ilan etmişti. Ve IMF ile yapılan görüşmeler ve Stand-by Anlaşması ile birlikte 14 Nisan 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş (GEGP) adı altında oldukça kapsamlı yeniden yapılanma programı ilan edilmiştir. Daha önceki program gibi GEGP’de IMF’nin önerileri doğrultusunda hazırlanmıştır. Aynı zamanda bu program IMF’nin 18-20 milyar dolar kadar dış kaynak desteğini de arkasına almıştır (Şahin, 2002). Bu program ötekilere göre daha güçlü hedeflere sahipti.

Öncelik ile güçlü ekonomiye geçiş programı ilk olarak 15 kanunun çıkarılmasına dayanıyordu. Bu kanunları kısaca sıralamak gerekir ise şu şekilde sıralanabilir (Kurtoğlu, 2012):

- Merkez Bankası Kanunu’nda değişiklik,
- Borçlanma Kanunu,
- Kamulaştırma Kanunu,
- Kamu bankaları ve işletmeciler KİT’lerin görev zararlarına ilişkin iyileştirmeler,
- Daha önce kapatılanların dışında, Turgut Özal döneminde kurulan 15 bütçe 2 bütçe dışı olmak üzere toplam 17 fonun kapatılması ile alakalı kanunlar,
- Merkez Bankası ile alakalı kanunlar,
- Kamu İhale Kanunu,
- Bankalar Kanunu’na ilişkin değişiklikleri kapsayan kanun,
- İş Güvencesi Kanunu,
- Ekonomik ve Sosyal Konsey Kanunu,
- Şeker Kanunu,
- Türk Telekom Kanunu,
- Tütün Kanunu,
- Sivil havacılık konusundaki değişikliklere ilişkin kanun,

- Tabii Gaz kanunu

Yukarıdaki maddelerden de anlaşıldığı gibi aslında amaçlanan her alanda yenilik yapılması idi. Bu neden ile her alanı ilgilendiren kanunlar çıkarılması hedeflenmiştir.

Bu programın temel amacı kur rejiminin terk edilmesi nedeni ile ortaya çıkan güven bunalımını ve istikrarsızlığı ortadan kaldırarak, kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılması için alt yapıyı sağlamaktır (Koç, 2010). Bu konuda çeşitli önlemler alınmıştır.

Bu program kamuda şeffaflık ve hesap verilebilirlik, bankaların yeniden yapılandırılması, reel sektörle sağlıklı işler kurması, kamunun finansal dengeye ulaşması ve bununla birlikte mali kesimin yeniden yapılandırılması konuları üzerinde de durmuştur (Kazgan, 2013).

Bu program özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında mali piyasalarda, özellikle bankacılık sisteminde yarattığı olumsuz gelişmeler dikkate alınarak üç aşamalı olarak öngörülmüştür. Merkez Bankası'nın yeni görev tanımı ve bankacılık sistemine karşı alınacak önlemler ile kriz ortamından çıkarılması, faiz ve döviz kurlarına istikrar sağlamak amacı ile ekonomik aktörlere orta vadeli bir perspektif hazırlamak ve son amaç olarak ise de istikrarlı bir büyümenin sağlanması için oluşturulmuştur (Taşar, 2010). Bu plan ekonominin bütünü iyileştirmek için ortaya çıkarılmıştır. Her alanda yenilik ve iyileştirme esas alınarak hazırlanmıştır.

Çizelge 4.9: GEGP'nin Çerçevesi

GEGP Unsurları	Hedef	Uygulama Araçları	Uygulama Sonuçları
Yapısal Yenilemeler	Merkez Bankası'nın özerkliği ve piyasa ekonomisinin düzenlenmesi	Merkez Bankası kanunu,doğal tekellere ve ağ endüstrilerine yönelik düzenleyici kanun yasaları	Telekomünikasyon,Tütün,Şeker Üst kurullarının oluşturulması
Bankacılık Sistemi Reformları	Sağlam bankacılık sisteminin rasyolarının oluşturulması	Bankacılık Kanunu	BDDK'NIN Kurulması,TMSF'ye işlerlik Kazandırılması
Faiz ve Kambiyo Politikaları	Yatırımcılar için orta vadeli perspektif sağlanması	Kur Sistemleri	Dalgalı Kur sistemine Geçilmesi,yönetimliDalgalanma,Örtülü Kur Çapasının Uygulanması
Ekonomik Büyüme Stratejileri	Sıkı maliye politikası,Anti-enflasyonist yaklaşım,istikrarlı ekonomik büyüme	Yüksek oranlı(%6) Faiz dışı fazla,cari açık/milli gelir oranının kontrolü ve finansmanı	Düşük kur politikası ile oluşan cari açığın dış borçlanma rakamlarına yansımaları

Kaynak:M.Okan Taşar, 2010

Bu uygulanan ekonomik planlar ile hemen her alanda iyileştirme yapılmıştır.

Türkiye'de peş peşe yaşanan iki önemli kriz sonrası ekonomi iyice dibe çökmüş, borsa dibe vurmuş, faiz oranları fırlamış, bunun yanı sıra mal ve hizmet fiyatları uluslararası piyasalara göre ucuzlamasına neden olmuştur.

Fakat 2001 krizinin yalnızca Türkiye'de yaşanmış olası krizin istikrar programları sayesinde sıkı bir para politikası uygulanarak kriz öncesi dönemde meydana gelecek yüksek enflasyon oranlarının ortaya çıkmasını engellemiştir. Buna göre piyasada olabildiğince az TL bulundurularak Türk parasının değeri korunmaya çalışılmıştır.

Her ne kadar ortaya attığı politikalar ile kısa vadede olumlu sonuçlar ortaya çıkarsa da GEGP net makro-ekonomik hedefler ortaya koyamadığından krizlerden kaynaklanan belirsizlik ortamından çıkılmasına yardımcı olamamıştır. GEGP artan işsizlik durumlarına bir çözüm getirememiştir. Döviz kuru politikası dışında içerik olarak 2000 yılı programından çokta farklı olmamakla birlikte Türkiye'yi içinde bulunduğu durgunluk ve yüksek enflasyon ortamından çıkarmaya yeterli olamamıştır (Koç, 2010). Bu programın ne amacı ne kadar orta ve uzun vadede köklü değişim ve dönüşüm olsa da bu hedefleri gerçekleştirememiştir.

4.3 2008 Küresel Ekonomik Krizi

Dünya'da 2007 yılında başlayarak hızlı bir şekilde yayılarak tüm dünyayı etkileyen küresel kriz hemen hemen tüm dengeleri değiştirmiştir. Bu yaşanan küresel kriz 1929 yılında yaşanan büyük buhran dahil şimdiye kadar yaşanan tüm krizlerden çok daha farklı bir kriz olup, dünyada şimdiye kadar yaşanan ilk küresel krizdir. Bu küresel krizin iki önemli olayı ortaya çıkardığı görülmektedir. Bunlardan ilki, küresel kapitalizmin ülke çıkarları söz konusu olduğu zamanlarda ulusallaşma karşında yenik düştüğüdür. Yani ülkeler kendi çıkarları söz konusu olduklarında ekonomik ve siyasi kararlarında devletçilik yanları daha ağır basmaktadır. Kriz zamanlarında özellikle gelişmiş ülkelerin piyasalara müdahaleleri, kurtardıkları ve devletleştirdikleri kurumlar bunların bir göstergeleridir. Bu süreçler sonunda birçok ülke özellikle ABD, ülkedeki en büyük mali kurumların birçoğunu kontrol ediyor olacaklardır. Bir diğer unsur ise önümüzdeki dönemlerde ABD dolarının serbest düşüşünün devam edecek olması bu neden ile de dünyanın uluslararası rezerv para birimi olma özelliğini çok büyük ölçüde kaybedecek olmasıdır (Öztürk&Gövdere, 2009). Kriz sonraki dönemde hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Çünkü bu kriz diğer krizler gibi olmayıp tüm dünyayı etkileyen bir küresel krizdir. Ve sonucunda ise tüm dünyadaki düzen olumlu veya olumsuz şekilde değişecektir.

4.3.1 Küresel krize sebep olan gelişmeler

ABD'de ilk kıvılcımları yaşanan 2008 küresel krizinin alt yapısında iki temel neden bulunmaktadır. Bunlardan birinci daha 1970'lerde bir resesyona 1930'larda büyük buhran mirasına şekil veren düzenlemeyi ortadan kaldırma gibi bir girişimde bulunulduğu zaman meydana gelen psikolojik altyapı sorunudur. İkincisi ise 2004

yılında Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'nun oy birliği ile aldığı karar neticesinde ABD'de en büyük aktif toplamları beş milyarı aşan bankaları, üstlenecekleri bir borç toplamı sınırlandırarak bir düzenlemeden muaf tutmasıdır. Bunun devamı ise hızlı bir şekilde meydana gelmiştir. Finansçılar yeni fakat bir hayli riskli yatırımlar yapmaya başlamıştır. Banka ipotekleri parçalanarak türev ürünlere dönüştürülmüştür. Yani değerleri başka varlıklardan meydana gelen yeni varlıklar ortaya çıkarılmış. Bu kriz hızlı bir şekilde ABD'yi etkilemiştir. 2008 yılı sonunda bir milyon, 2009 yılı sonunda ise üç milyon ABD'li evini kaybetmiştir (Kurtoğlu, 2013). Bu kriz ABD başlangıcı olarak tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmıştır. Kriz önceleri gelişmiş ülkelerde kendisini gösterir iken daha sonraki dönemlerde gelişmiş veya gelişmemiş durumuna bakılmaksızın tüm dünya bu krizden az ya da çok etkilenmiştir (Türkoğlu, 2014).

Dünya'da finansal krizi başlatan ilk kıvılcıklar, ABD'de meydana gelen mortgage sistemine dayalı konut sektörü ile onun arkasındaki türev olaylara dayanan karmaşık yapının ve finans kuruluşlarının yaşadığı hızlı, büyük ve sert çöküş olmuştur (Elele, 2009). Bu sebepler ile kriz hızlı şekilde tüm dünyaya yayılma göstermiştir.

ABD ekonomisinde 2007 yılında başlayan yüksek konut kredilerinden kaynaklanan sorunların endişeleri, finansal piyasalarda etkilerini göstermeye başlamışlardır. Konut finansal şirketleri ve kredi veren bankaları etkileyen bu durumlar, büyük zararlara neden olmuştur. Kredi ile çalışan şirketlerin sıkıntıya girmesi ile borsada büyük düşüşler yaşanmıştır. ABD'de yaşanan küresel krizin temelinde tut-sat (mortgage) piyasasında kaynaklanan sorunlar mevcuttur (Koç, 2010). Bu sorunlarla başlayıp büyümeye neden olmuştur.

1929 krizi ile benzerlik gösteren 2008 krizinin bu krizden bazı farkları vardır. Bu farklar şu şekilde sıralanabilmektedir (Yılayaz, 2011):

- 1929 krizi, 1929 yılı Ekim ayında ABD'de başlayan borsa krizi tüm dünyaya yayılarak reel sektör üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Fakat 2008 krizi, 2008'de ABD'de Mortgage kredilerinden kaynaklanmış ve türev piyasaların büyümesi ancak yeterince düzenleme yapılmaması nedeni ile dünyayı etkilemiştir.

- 1929 krizi nedeni ile ABD’de faiz oranları artarken bu durum İngiltere ve Almanya’yı etkilemiştir. Fakat 2008 krizinde tüm ülkeler merkez bankaları piyasaları likidite etmiş ve faiz oranları düşmüştür.
- 1929 krizinde borsa endeksi bir yıl içinde %47 oranında değer kaybetmiş, 2008 krizinde ise borsa endeksi, 9 Ekim 2007’deki seviyesinden 27 Ekim 2008’e kadar %42 oranında değer kaybetmiştir.
- 1929 krizinde batan banka sayısı 5000 civarında iken 2008 yılında bu rakam 20 olmuştur.

Finansal piyasalarda bir domino etkisi yaratarak tüm dünyaya yayıldığı gibi ülkemize de hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bu kriz finansal sektörden ziyade reel sektörü etkisi altına alarak işsizlik oranlarını arttırmıştır.

4.3.2 Krizi nedenleri ve dünya piyasalarına etkileri

2008 dünya ekonomik krizi ilk olarak 2007 yılının şubat ayında görülmeye başlamıştır. İlk aylarda dünyayı etkileyecek kadar büyük bir kriz olarak görülmesine de zaman geçtikçe krizin büyüklüğü artmıştır. Ve ağustos ayına gelindiğinde kriz derin bir hal almıştır. 2008 Temmuz alına gelindiğinde Fannie Mac ve FreddieMac’nin fonlarının sıkıntı içine düştüğü konusunda söylentiler ortaya çıkmaya başlamıştı. ABD’de Mortgage piyasası yaklaşık olarak 10 trilyon dolarlık büyümeye ulaşarak, dünyanın en büyük piyasası olmuştur. Fannie Mac ve Freddie Mac fonları ise 5 trilyon dolar ile ülkedeki konut kredilerinin yarısına sahipti. Fakat hisse senetleri hızlı bir şekilde değer kaybederek son 16 yılın en düşük seviyelerine inmiş ve hisseler yılbaşından bu yana yaklaşık olarak %92 oranlarında bir değer kaybı yaşamıştır (Boztaş, 2013). Hiç kimsenin beklemediği bu düşüş piyasaları alt üst etmiştir. Herkeste bir panik hali ortaya çıkmıştır.

ABD Merkez Bankası kendi kendine yarattığı canavarın meydana getirdiği yıkıcı sonuçları görüp kontrol edemeyeceğini anlayınca çareyi hızlı bir şekilde faiz oranlarını indirmekte buldu. Mart ayında iskonto faiz oranlarını yüzde 3.5’lerden 3.25’lere ve aynı zamanda referans faiz oranlarını 3’den 2.25’e çekme kararına rağmen ise piyasalardaki ev kredisi-mortgage faiz oranları düşmeyerek Mart 2008 yılında ortalama olarak 5.5. seviyelerinde kalmıştır. FED iş işten geçtikten sonra Ekim 2008 yılında faiz oranlarını yüzde 1 seviyelerine indirse de büyük global krize engel olamamıştır (Kurtoglu, 2014).

Önce konut fiyatlarının artması, daha sonrada bu fiyatların kendiliğinden düşmesi ipotekli konut kredisi alanları zor duruma düşürmüştür. Önceleri konut fiyatlarının yükselmesi onları iflas durumlarından kurtarıyordu. Aldıkları kredileri ödeme zorlukları yaşadıkları zaman kolaylıkla evlerini satabiliyorlardı. Sattıkları fiyatlar aldıkları fiyatlardan yüksek olduğundan dolayı borçlarını kolaylık ile ödeyebiliyorlardı. Başka bir konuda, konutların değerleri konut fiyatları yükselirken konut kredisine gerekli olan teminatların üzerlerine çıkabiliyor olmalarıydı (Boztaş, 2013). Bu durum daha sonra daha da tehlikeli bir hal almaya başlamıştı. İnsanlar devamlı kredi ile ev almaya başlamış ve borçlarını ödemede zorluk çekmeye başladıkları zaman evlerini satarak hem borçlarını kapatmış hem de üzerinden kar etme boyutlarına gelmiştir. Bir süre sonra ABD kontrolsüz konut kredileri vermeye başlamıştır.

Önceleri Mortgage kredileri ağırlıklı olarak ödeme konusunda zorluk çekmeye yüksek gelirli müşterilere tahsis edilmiş bir uygulama idi bu uygulamaya "Prime Mortgage" uygulaması adı verilmekte idi. Fakat daha sonraları bu krediler daha düşük gelir gruplarına da verilmeye başlanmış ve bunun adına "Subprime Mortgage" (yüksek riskli krediler) adı verilmeye başlanmıştır. Başlangıçta bu gidişatta hiçbir sorun olmadan sistem tıkır tıkır işlemeye başlamıştı. Sadece dar gelirli kullandıkları" yüksek riskli krediler" hacmi 1.5 trilyon dolar civarında idi. ABD Merkez Bankası'nın (FED) faiz oranlarını arttırması konut piyasalarında durgunluğa neden olmuştur. Konut satış fiyatları ve kira gelirlerinin düşmesi nedeni ile kredi borçlarını düzenli şekilde ödeyemez duruma geldiler (Koç, 2010). Aslında bu durum bir balona benzetilebilmektedir. Yani önce her şey yolunda seyrinde devam ederken balon hiçbir urumdan habersiz şişmeye başlar balon şişer şişer sanki her şey yolunda gibi herkes bu durumdan bir hayli hoşnut durumdadır. Ne zaman balon artık balon şişemeyecek kadar büyük duruma gelir veya bu balonu bir neden ortaya çıkarıp patlatırsa herkes o zan durumun farkına varır.

Burada da durum bu örnektekinden farklı değildir. FED tarafından faiz oranında meydana gelen artış nedeni ile balon patlamış dengeler alt ve üst olmuştur. Önce konut fiyatlarında meydana gelen artış hızının, daha sonrada fiyatların kendinin düşmesi, satın aldıkları konutları teminat göstererek ipotekli konut kredisi alanları zor duruma sokmuştur. Önceden konut fiyatlarında meydana gelen artış kişileri iflas etmekten kurtarıyordu, aldıkları kredileri ödeme zorluğuna düşüklerinde ise

kolaylıkla evlerini satarak kendilerini kurtarıyorlardı. Çünkü satış fiyatları alış fiyatlarından yüksek olduğundan dolayı aradaki farklarla borçlarını kapatıyorlardı. Bu durum bu alanda faaliyet gösteren finansal kurumları zor duruma sokmuştur. (Özatay, 2016). Bu avantajlı durum sadece konut fiyatları yüksek iken geçerli konumda idi. Aksine konut fiyatları düştüğünde gidişat ne durumda olacak diye kimse düşünmemiştir. Çünkü bu durum herkese çok cazip gelmeye başlamıştır. Ta ki konut fiyatları düşmeye başlayınca tehlike çanları da çalmaya başlamıştır. Artık durum tam tersine dönmeye başlamıştır.

Konut fiyatları düşmeye başlayınca ödeme kabiliyetleri düşük olan gelir grupları kredileri ödemelerde zorlanmaya başlamıştır. Borçlar ödenmeyince evlere teker teker el konmuştur. El koyanlar bu konutları nakde çevirmek isteyince konut fiyatları daha da düşmüş bu durum bir kısır döngü halinde devam etmiştir. Piyasalar bu durumdan bir hayli etkilenmiştir. Bu krizin hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılması küreselleşme olgusunun bir sonucudur. Bu kriz bir mortgage krizi olarak ne kadar ABD’de başlasa da doğurduğu sonuçlar itibari ile tüm dünyaya yayılan bir likidite krizi meydana getirmiştir.

İşsizlik ve yoksulluklar hızlı bir şekilde artması, büyümenin yavaşlaması veya ekonomik daralmanın meydana gelmesi, dış ticaret dengelerinin bozulması, yabancı rezervin olumsuz etkilenmesi, döviz kurlarında büyük ve değişkenli hareketler, bütçe açıklarının büyümesi, dünya ticaretinde sert azalmalar gelişmekte olan ülkelerde özel sermaye girişlerinin büyük oranlarda ülke dışına çıkması, finans kurumlarına olan güvenin azalması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır (Kutluay, 2011). Bu sonuçlar ekonomik krizin küresel krize çevrilmesi ve tüm dünyaya yayılmasının sonuçlarıdır. Nerdeyse tüm ülkeler bir şekilde krizden etkilenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler de bu zararlar daha da belirgin hissedilmiştir. Bu ülkelerde sıcak paralar ülkeyi krizden dolayı bir anda terk edince sonucunda ekonomilerinde küçülmeler ortaya çıkmıştır.

Bu meydana gelen küresel kriz, küresel finans sistemini derinden etkilemiş, birçok finansal kurum iflas eşiğine gelmiş ya da iflas etmiştir. İflas etmeyen kurumlar veya bankalar ise çok zor durumlarda kalmışlardır. Bu durum sonrasında finansal kurumlar arasındaki güven azalmış ve belirsizliklerde önemli ölçüde artmıştır. Bu durum sonucunda ise ülkeler arası sermaye akımları azalmıştır (Kutluay ,2011). 2008 küresel krizinin de dünya piyasalarına etkileri bu şekilde olmuştur.

4.3.3 Krizin Türkiye ekonomisine etkileri

Türkiye ekonomisinde küresel krizin etkileri 2008 yılında ortaya çıkmaya başlamıştır. Tüm dünya ile ticari ve finansal bağları bulunan Türkiye'yi bu küresel kriz olumsuz yönde etkilemiştir. Hem iç talep hem de dış talepte gerilemeye bağlı olarak Türkiye'de ithalat, ihracat, üretim ve işsizlik oranları olumsuz yönde etkilenmiştir. Piyasalarda meydana gelen daralmalar, sıkıntılar, Türkiye'yi etkilediği gibi diğer dışa açık ülkeleri de etkisi altına almıştır. Bu durum sonucunda krizden etkilenen ülkelerin, Türkiye'den mal taleplerinde azalmalar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda da Türkiye'nin de diğer ülkelerdeki mal taleplerinde azalmalar meydana gelmiştir. Kriz nedeni ile yatırımcıların gelişmekte olan ülkeleri terk etmesi nedeni ile yüksek cari açığı buluna Türkiye bu durum karşısında zor duruma düşmüştür (Koç, 2010). Hiç beklenmedik bir anda ülkede meydana gelen sıcak para çıkışları ülkeyi zor duruma sokmuştur. Türkiye dışa açık bir ülke olduğu için bu küresel krizden bir hayli etkilenmiştir.

Çizelge 4.9: 2002-2007 GSMH Büyüme ve İşsizlik Oranları

	Büyüme %	İşsizlik
2002	7.9	10.3
2003	5.9	10.5
2004	9.9	10.3
2005	7.6	10.3
2006	6.0	9.9
2007	4.5	9.3

Kaynak: 2.ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008

Türkiye ekonomisi 2001 yılına gelindiğinde şiddetli bir kriz yaşamıştır. Bu kriz sonucunda GSMH %9.5 oranında küçülürken, işsizlik oranları ise %7-8'lerden %9-10 oranlarına yükselmiştir. Yaşanan bu olumsuz gidişatlar ardından toparlanma sürecine giren Türkiye ekonomisi yüksek büyüme oranlarına ulaştı. Ancak ekonomide meydana gelen bu parlak durumlar işsizlik rakamlarına yansımamış. 2002-2007 yıllarında % 6.9 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi aynı dönemde

%10.1 oranında işsizlik yaşandı. 1995-2001 yılları arasında daha yüksek büyüme oranları beraberinde yüksek işsizlik oranlarını da getirdi (2.Ulusal İktisat Kongresi).

Bu krizin karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Boztaş, 2013):

- Meydana gelen küresel ekonomik kriz tipik bir para krizidir. Türkiye sermaye hesabını serbestleştirdiği 1989 yılından bu yana para krizi ile eşleşmeyen tekil bir bankacılık krizi yaşanmamıştır. Bu neden ile daha önceleri ikiz krizlerin meydana gelmeleri, hükümetin bu krizi algılamasını ve buna karşı önlem almasını geciktirmiştir.
- Dünya ekonomik konjonktürü ve bu konjonktür evresindeki sermaye akımlarının bileşim, hacim ve oynaklığı, yerel krizin evrimini ve şiddetini etkileyen önemli faktörler arasındadır. 2008 küresel krizinin büyük ölçüde hasıla kayıplarına yol açmasının sebepleri, elverişsiz dış konjonktür ile çok yakından ilgilidir.
- Türkiye’de meydana gelen 1950-1980 arasındaki dönemlerdeki para krizleri, genel bir eğilim olarak orta dönemli çevrimin iniş evrelerinde meydana gelmiştir. 2008 küresel krizi de bu örüntü ile uyumludur.
- Sermaye akımları ile meydana gelen dış şokun en büyüğü 43.2 milyar dolar olarak bu kriz ile meydana gelmiştir.
- Ayrıca 2007 yılında cari açık/GSYH oranının rekor düzeylere ulaşması ve aynı zamanda açıkların önemli ölçülerde, borç oluşturan akımlarla finanse edilmeye çalışılması bu krizi tetikleyen en önemli sebepler arasında sayılabilmektedir.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşıldığı gibi Türkiye bu krize çok hazırlıksız şekilde yakalanmıştır. Bu neden ile krizden kurtulması ve aldığı hasarları onarması bir hayli zaman almıştır.

2008 küresel krizinin Türkiye’ye olumsuz etkilerini özetlemek gerekir ise; yabancı sermaye girişlerinin yavaşlaması kısa vadeli yabancı fonlarda meydana gelen dış kaçışlar, fon akışlarının azalması sonucunda bankaların uzun vadeli ve ucuz kaynak teminini sınırlandırması, bankaların kredi açma koşullarını sıkılaştırması, kredi verme durumlarında daha temkinli ve daha seçici davranması nedeni ile reel sektörde meydana gelen kredi akışının yavaşlaması, yatırım harcamalarının iç ve dış talepteki düşüş nedeni ile azalması, dış talepte meydana gelen azalmadan dolayı ihracatın azalması, tüketici beklentilerinin olumsuz yönde değişmesi sonucunda iç talepte meydana gelen azalma, iç ve dış talepteki azalma nedeni ile ekonomide durgunluk ve

daralmalar, kapasite kullanım oranlarının düşmesi, istihdam seviyelerinde meydana gelen azalma, işsizlikte meydana gelen ciddi oranlardaki artmalar (Elele, 2009). Bu küresel kriz Türkiye'yi bu neredeyse her alanda zora sokmuş ve büyük kayıplara neden olmuştur.

Meydana gelen küresel krize karşı Türkiye'de de bir dizi önlem alınmıştır. Bu neden ile 1 Ekim 2008-31 Ağustos 2009 dönemleri arasında kamu otoriteleri tarafından bir dizi önlem alınmıştır. Bu alınan önlemler Merkez Bankası tarafından alınan piyasa önlemleri, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme kurumu tarafından alınan bankacılığın içinde bulunduğu çıkmazdan refaha ermek için alınan önlemler ve hükümet tarafından alınan hem para politikası hem de maliye politikası ile ilgili önlemlerdir (Elele, 2009). Bu alınan önlemler ile her alanda yenilik yapılmıştır. Biraz uzun sürse de krizin açtığı yaralar kapatılmaya çalışılmıştır.

Meydana gelen küresel krize karşı Türkiye ekonomisinde alınan önlemleri şu şekilde sıralayabiliriz (Ertuğrul, İpek & Çolak, 2010):

- Vadesi gelmesine rağmen ödenmeyen tüm vergi alacaklarının taksitlendirilmesidir.
- Türklerin mevcut yurtdışındaki paralarının Türkiye'ye getirilmesine yönelik çalışmalara başlanmasıdır.
- Halk bankası kanalı ile sanayici ve esnaflara yeni kredi imkanları sağlamaktır.
- Mevduatlara güvence verilme yetkisi TMSF'den alınarak Bakanlar Kuruluna verilmiştir.
- Hisse senetlerinin alım ve satılımda uygulanan stopaj oranlarının % 0'a indirilmesidir.
- KOSGEB kanalı ile KOBİ'lere faizsiz krediler vermektir.
- SSK işveren primlerinde 5 puanlık indirim uygulanmasıdır.
- Exim bank kredilerini arttırarak sermayelerini güçlendirmiştir.
- Merkez bankası bankacılık sistemine kaynak sağlamak amacı ile döviz mevduat münzam karşılıklarını düşürmüştür.

4.3.4 Krizin sonuçları ve alınan önlemler

2007 yılı ortalarında başlayan ABD emlak piyasalarında başlayan ardından da para ve sermaye piyasalarına hızlıca yayılan bu kriz bazı mali kuruluşların iflaslarına neden olmuştur. Daha sonraki yıllarda reel sektör üzerine de hızlıca yayılmıştır. Bu süregelen kriz sonucunda ortaya çıkan güven kayıpları neticesine küresel ekonomiler ciddi şekilde uzun yıllar boyunca daralma eğilimlerine girmiştir. Bu krizin reel sektör üzerindeki etkileri 2009 yılı itibari ile daha da belirgin hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak pek çok gelişmiş veya gelişmekte olan ülke resesyona girmiş ekonomik yavaşlama küresel ölçekte daha çok belirginlik kazanmaya başlamıştır. Gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerde krize karşı ne kadar önlem alınsa da ortaya çıkan güven kayıpları neticesinde ekonomik aktiviteyi küresel ölçekte yavaşlatarak büyüme oranlarını belirgin bir şekilde azalmıştır (Öztürk&Gövdere, 2009). Bu azalma neticesinde ülkelerde ekonomiler olumsuz yönde seyre girmiştir.

Kriz öncelikle ABD’de başladığına göre ABD’nin aldığı önlemler krizi atlattmakta önemli adımlar sayılabilmektedir. ABD ve AB’nin 2008 krizinden sağlıklı ve az bir kayıpla çıkması ve bir sürdürülebilir bir büyüme yakalaması atılan doğru adımlarla mümkündür. Tıpkı 1870,1929 ve 1973 krizlerinden çıktığı gibi. Bunun içinde öncelikli olarak işgücü verimliliğini hızlı bir şekilde arttıracak, tıpkı dijital teknolojiler gibi bir yeniliğin meydana gelmesi gerekmektedir. Nasıl 1929 Büyük Buhranından çıkış büyük ve köklü yatırımlar sayesinde olduysa aynı şekilde bu global krizden çıkış güçlü bir alt yapı kurulması ile meydana gelecektir (Akalin, 2014). Bu ABD’de başlayan güçlü hareket diğer ülkelere de hızlıca yayılacaktır.

Yaşanan ekonomik kriz finansal koşullar yanı sıra yatırım ve tüketim harcamaların azalmasına da neden olmuş ve artan tasarruf eğilimlerinin etkisi ile de iç talepte sert bir daralmaya neden olmuştur. Sonuç olarak ne kadar önlem alınsa da 2009 yılı ile birlikte küresel krizin olumsuz etkileri daha da belirgin hale gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde alınan tüm ekonomik önlemler küresel bazda bir ekonomik iyileşmenin gerçekleşmesi için yeterli olmamıştır. İktisadi faaliyetlerin küresel ölçekte hızlı bir şekilde azalması neticesinde büyüme oranları da hızlı bir şekilde gerilemiş, bu yavaşlama neticesinde ortaya çıkan hızlı işsizlik artışı ekonomik alanda ciddi bir baskıya neden olmuştur. Bu konuda olumlu gidişata yönelik bir beklentiler

piyasalarda gözükmemektedir. Hatta tam tersine yaşanan bu olumsuz gidişata bakılarak, iktisadi alanda alınan önlemlerin yavaş ilerlemesi, kredi piyasalarında meydana gelen sorunlar ve istihdam alanında koşulların olumsuz gitmesi neticesinde kriz sonrası toparlanmaların kademeli ve oldukça yavaş olacağını göstergesi olarak akıllarda kalmıştır (Öztürk&Gövdere, 2009). Bu gidişata bakılarak söylenecek en net sonuç 2008 krizi ne kadar ABD’de sadece bir emlak krizi olarak başlasa da kısa sürede tüm dünyaya yayılarak hem reel hem sermaye piyasalarında tamiri uzun zaman alan ekonomik kayıplara neden olmuştur.

5 SONUÇ

20. yüzyılda gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı en önemli ekonomik sorunlar arasında finansal krizler yer almıştır. 1980 öncelerinde dış borç sıkıntısı ve ödemeler dengesi şeklinde meydana gelen finansal krizler, 1980 sonralarında gelişmekte olan ülkelerde para birimlerinin konvertible hale getirilmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle 1980 sonrası daha da sık karşılaşılan finansal krizler, yerel finansal sistemden (özellikle bankalardan) kaçış ve dövize hücum şeklinde meydana gelmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çok daha fazla yıkıcı etkileri beraberinde getirmiştir.

Finansal krizlerin etkilerini azaltmada, literatürde uygulanması önerilen önlemler şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Kur limitinin belirlenmesi ve kriz ortamlarında kurların sabitleştirilmesi,
- Reel piyasalar ve sermaye piyasaları için ayrı kurların belirlenmesi,
- Uluslar arası bankacılık gözetiminin ve denetiminin artırılması,
- Kriz ortamlarında finansal işlem piyasalarının kapatılması,
- Uluslararası işbirliği ile gerçek olmayan kur değişimlerinin önlenmesi,
- Uluslar arası erken uyarı sistemlerinin kurulması,
- IMF garantili borçlanma kolaylığı,
- Finansal sektör reformunun bütün üye ülkelerde tamamlanması,
- IMF'nin yeniden yapılandırılması; her ülkenin makroekonomik özelliklerine göre istikrar programları tahsis ederek dönüşümleri sağlamak,
- Şeffaflık, yolsuzluklar ile mücadele ve daha iyi ve açık kamu yönetimi için dünya çapında girişimlerde bulunmak,
- Uluslar arası bir borç mekanizması kurarak bir çok ülkenin borç ertelemelerini, bu mekanizma aracılığı ile uygulamalarını imkan tanınması,

Yukarıda sayılan bu önlemler ve daha da fazlası ile finansal krizlere karşı alınabilecek çıkış yolları üretilmelidir. Alınan bu önlemler ile kriz ortaya çıksa da en azından etkisi azaltılmaya çalışılabilir.

1980 sonrası zaman diliminde Türkiye ekonomisinde dünya ile entegre olmak olarak tanımlanan serbest piyasa ekonomisi kuralları ışığında derin bir strateji farklılığına gidilmiştir. Sermaye hareketlerinin 1989 yılında serbestleşmesi bu politikaları açıklar niteliktedir ve bununla birlikte ekonomi tamamı ile dışa açık bir görünüm kazanmıştır.

Türkiye ekonomisinde İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında meydana gelen istikrarsızlıklar, 1946 devalüasyonu ile giderilmeye çalışılmıştır. O dönemden sonra günümüze kadar geçen süre zarfında istikrarsızlıklar konjonktürel bir dalgalanma ile devam etmiştir. 1958, 1970 ve 1980 ekonomik istikrar programları arasında onar yıllık dönemlerin bulunması bir tesadüf değildir. 1980 sonrasında daha sık yaşanmaya başlanan ekonomik krizler, ekonomi üzerinde bir çok olumsuz sonuçlar doğurmuş, bu kriz dönemlerinden sonra krizin bir etkisi olarak hızlanan enflasyon yıllarca ülkenin ekonomi gündeminde yer almıştır.

1980'li yıllar ile birlikte iktidara gelen bütün Cumhuriyet hükümetleri, istikrarlı bir büyümeyi ve ekonomilerde istikrarı sağlamayı hedeflemişlerdir. Bu amaç için yürürlüğe koydukları istikrar programları bir süre sonra etkisini yitirmiş ve her şeye yeniden başlamak zorunda kalınmıştır. Bu dönemler Türkiye ekonomisi için kaybedilmiş yıllardır. 14 Nisan 2001'de açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı IMF'nin vermiş olduğu büyük destek sayesinde enflasyon tek haneli rakamlara inmiştir.

1980 sonrasında meydana gelen köklü yapısal değişim sonucunda Türkiye ekonomisinde meydana gelen 1994 krizi başta olmak üzere, 1997 Güneydoğu Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 2000-2001 Krizleri ve 2008 Global krizleri ana çalışma konusu olarak ele alınmış, oluşum kökeni olarak ülke ekonomisinin yapısından kaynaklı ve dış etkenlerden kaynaklı olarak çıkış noktası açısından iki grupta sınıflandırılmıştır.

Bu bağlamda 1994 ve 2000-2001 krizleri kapsam alanı olarak bankacılık ve para krizleri olarak adlandırılırken, 2008 Global ekonomik krizi ise parasal kriz klasmanında ele alınmaktadır.

Ekonomik krizler etki alanlarına göre sınıflandırmak gerekir ise ulusal krizler, bölgesel krizler ve küresel krizler olarak ayırmak mümkündür. Bu bakımdan 1994 krizleri ve 2000 ve 2001 krizleri ulusal kriz sınıfında yer alırken, 1997 Güneydoğu Asya ve 1998 Rusya krizi bölgesel kriz sınıfında iken ve 2008 yılında ABD’de başlayan kriz küresel kriz olarak adlandırılmaktadır.

Sermaye hareketlerinin serbestleştiği bir ortamda 1994 ve 2000-2001 krizleri ülke ekonomisinden kaynaklanan krizlerdir. Bu dönemlerde kriz öncelerinde büyük oranda kısa vadeli sermaye girişleri yaşanırken, kriz sonrası dönemlerde ise büyük oranlarda sermaye çıkışları yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak da TL büyük oranlarda değer kayıpları yaşamıştır.

Yaşanan bu kadar kriz sonrasında artık oluşabilecek krizlere karşı önlemler alınması gerekmektedir. Bu alınan önlemler arasında bulaşıcı nitelikteki uluslar arası krizlere de karşı konulması gerekmektedir. Meydana gelen krizleri önlemek için yapılacaklar arasında ödemeler dengesini ve finans sektörünü sağlıklı tutmak gerekmektedir. Ödemeler dengelerinin sağlıklı olması makroekonomik politikalar, özellikle ile kısa vadeli sermaye hareketleri ve sağlıklı döviz politikaları konusunda çok dikkatli olunması gerekmektedir.

Bu çalışmada 1980 sonrası Türkiye’de sermaye tabanlı krizler ve sonuçları üzerinde durulurken krizlerin nedenleri, etkileri, sonuçları sadece Türkiye’de değil diğer ülkelerde meydana gelen krizlerin Türk ekonomisini nasıl etkilediği sonuçlarının neler olduğu ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu neden ile ilk önce krizlerle ilgili kavramsal açıklamalara yer verilmiştir. Bununla birlikte krizin nedenleri, etkileri ve sonuçları bir bütün halinde incelenmiştir.

Kriz dönemleri içinde bulunduğu ulusal ve uluslar arası ortam bakımından farklılıklar gösterebilmektedir. Yani 1994, 2000-2001 krizleri ülke ekonomisinden kaynaklandığı gibi, 1997 Güneydoğu Asya, 1998 Rusya ve 2008 Global krizleri ise dış şoklardan kaynaklanmaktadır.

Krizlerin çıkış nedenleri ülke ekonomilerinden de kaynaklansa dış şoklardan da kaynaklan da kaynaklansa tüm kriz dönemlerinde GSYİH büyüme oranları büyük ölçüde düşerken, bu neden ile ekonomi daralmıştır. Türkiye’de meydana gelen tüm krizlere bakıldığında hepsinin sonucunda büyüme oranları büyük miktarda azalmıştır.

Kriz dönemlerinde işsizlik oranlarına bakıldığında 1994 yılında işsizlik oranlarında herhangi bir yükselme olmaz iken hatta belli oranda düştüğü gözlenmektedir. Fakat diğer kriz dönemlerinde ise bu oranın yükseldiği gözlenmiştir. Aynı zamanda kriz dönemleri enflasyonist bir eğilimlerin yaşandığı dönemlerdir. 1994 kriz döneminde enflasyon %100'ü aşmıştır.

Krizlerin yaşandığı dönemlere bakıldığında reel güven endeksi oranlarında tüm kriz dönemlerinde önemli oranda düşüşler yaşandığı görülmüştür. 1990'dan 2010'a kadar olan dönemde en düşük endeks 2008 Global krizin meydana geldiği zaman ortaya çıkmıştır. Kriz koşullarının aşılmasında ekonomik birimlerin ekonomiye olan güvenin yeniden sağlanması önemli bir ayrıntıdır. Dış ticaret verilerini incelediğimizde ithalatta azalmalar meydana geldiği görülmektedir. Bu zamanlarda tüketim ile birlikte ekonomide de meydana gelen daralma sonucunda ithalat miktarları azalmıştır. Fakat ihracat oranlarına bakıldığında ise de krizlerin ülke ekonomisinden kaynaklandığı ve dış şoklardan kaynaklandığı durumlarda ihracat oranları farklılık göstermektedir. 1994, 2000-2001 dönemlerinde krizler ülke ekonomisinden kaynaklandığı zamanlarda ihracat oranları artarken, aksine krizlerin dış şoklardan kaynaklandığı zamanlarda ise ihracat oranları önemli ölçüde azalmıştır. Ülke ekonomisinden kaynaklanan kriz dönemlerinde dünya ekonomilerinde bir küçülme meydana gelmediği için ihracat oranlarında azalmalar meydana gelmemektedir. 1994,2000-2001 krizlerinde iç taleplerde meydana gelen düşüşler yurt dışına mal ihracatı ile bir şekilde telafi edilirken, dış şoklardan kaynaklanan krizlerde ise dünya ekonomilerinde de durgunluklar yaşanmış bu neden ile dış talep yani ihracat aşağıya doğru çekilmiştir. İhracatların ithalatları karşılama oranları ise de kriz öncesi dönemlere göre artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranlarının arttığı fakat ithalat oranlarının azaldığı kriz dönemleri ekonomik daralmaların meydana geldiği dönemlerdir.

1989 sonrası meydana gelen finansal serbestleşme sonrasında kriz dönemlerinde sermaye hareketlerinde ani şekilde hacim ve yön değişiklikleri yaşanmış, aynı zamanda krizler sermaye kanalı yolu ile harekete geçmişlerdir.

Bu çalışma 1980 sonrası Türk ekonomisinde sermaye tabanlı krizler ve sonuçlarını, krizlerin nasıl ortaya çıktığını, kriz teorilerini ve istatistiki veriler çerçevesinde ortaya koymuştur. Krizlerin sadece ülke ekonomilerinden kaynaklı olmadığı aynı zamanda da dış şoklar tarafından da meydana geleceği üzerinde durmuştur.

24 Ocak Kararları ile birlikte artan piyasa sürecine paralel olarak bankacılık sektöründe hızlı dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bankacılık sektörünün temel sorunları arasında mevduat, öz kaynak ve kredilerin yetersizliği, az sayıda büyük-çok sayıda küçük bankaların varlığı, kamu bankalarının hakimiyeti ve aynı zamanda yüksek görev zararları, para ikameleri ve açık pozisyon artışları, denetim eksiklikleri ve devlet nedenli sorunlar şeklinde ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri, finansal nitelikte krizler olmalarına rağmen, bu meydana gelen krizlerin temelindeki asıl nedenler Türkiye’de gittikçe artan kamu borçlarının meydana gelmesidir. Bu duruma ek olarak zayıf ve iyi denetlenmeyen bankacılık sektörü, ödemeler bilançosu ile ilgili olarak ta; gitgide artan cari açıklar, sıcak para kaçışları, spekülatif saldırılar sonucunda rezervlerde meydana gelen azalma gibi kendini gösteren problemler, kamu sektörlerinde meydana gelen yolsuzluklar, siyasal istikrarsızlık gibi çeşitli nedenler krizlerin altında yatan sebeplerdendir. Bu meydana gelen krizlere çeşitli önlemler alınıp istikrar programları oluşturulmuştur. Bu programlardan ilki Enflasyonu Düşürme Programıdır. Bir diğeri ise 2001 krizinden sonra oluşturulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıdır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte ekonomide var olan temel sorunlar ele alınarak bu sorunlara kalıcı çözümler üretmek hedeflenmiştir. Ve bu konuda bir dizi önlemler alınmıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programı bir süre sonra bankacılık sektörünü kurtarma programına dönüşmüş ve bu konu bakımından bir çok kararlar alınmıştır. Ekonomik istikrarı düzenli bir şekilde tekrar var etmek için ilk önce yapılması gerekenler, toplumun kaybettiği güven duygusunu tekrardan aşılıyarak, bu doğrultuda yeni ve çağdaş kurumsal yapılar oluşturmak, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformlar ortaya koymak, makroekonomik politikaların enflasyon ile mücadele de etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir bir büyüme zemininin temin edilmesi ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin düzenlenmesi şeklinde hedefler belirlenmiştir.

Ekonomilerin küçülmeleri büyük krizlerin ortak özellikleridir. 2008 Global krizi ne kadar ABD’de başlamış olsa da tüm dünyayı kısa bir sürede etkisi altına almıştır.

Tüm dünya ve aynı zamanda Türkiye’de global ekonomik krizin etkilerini azaltmaya yönelik yüksek maliyetli önlem paketleri hazırlanarak bu kötü durumdan çıkış yolları

aranmıştır. Alınan önlemler ve aynı zamanda meydana gelen belirsizlik ortamının 2009 yılı sonu itibari ile etkisini yitirmesi ile birlikte tüm dünya genelinde toparlanma yoluna gidilmiştir. Bu olumlu gidişat sonucunda ekonomik göstergelerde düzelmeler meydana gelmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye’de süre gelen ekonomik sorunlar yaşanan krizlerin temel sorunlarını oluşturmaktadır. Değişken ve yüksek enflasyon oranları, büyüme hızında meydana gelen daralmalar, kamu kesimi borçlarının gereğinden fazla yüksek olması gibi sebepler Türkiye’de meydana gelen krizlerin ortak paydasını oluşturmaktadır. Bu temel sorunlar nedeni ile ülke ekonomisinin krize girmesine hem de bir başka ekonomide meydana gelen krize karşı ülke ekonomisi daha duyarlı hale gelmektedir.

Krizi önlemek amacı ile sadece kısa vadeli önlemler değil aynı zamanda uzun vadeli de ve kalıcı önlemler alınmalıdır. Her kriz birbirinden farklı sebeplerden dolayı meydana geldiği için bir önceki krizde alınan önlemler bir diğer kriz döneminde yeterli olamamakta ve her krizin ortaya çıkışı farklı olmasından dolayı ülkeler kendilerini krizin içinde bulmaktadır. Bu neden ile krizin ne zaman ve ne şekilde ülkelerde meydana geleceği belli olmadığından dolayı sağlam ve güçlü bir ekonomi politikasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Adanur,S.** (2012) .*Türk Bankacılık Sisteminde 2001 Krizi Ve 2008 Finansal Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Ve Finans Programı , İstanbul,Türkiye
- ATO.** 2005.AnkaraTicaretOdası. KrizlerTarihiRaporu2005: Ankara
- Akahn,G.**(2014). Türkiye’de Piyasa Ekonomisi ve Küresel Kriz. Ankara: Orion Yayınları
- Akın,T**”Türkiye’de Finansal Liberalleşme Ve 1994-2001 Krizlerinin Karşılaştırılması”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı,Bursa 2009,s.33
- Alpago, H** (2002). IMF Türkiye İlişkisi.İstanbul: Ötüken Yayınları
- Arıcan, E** (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları ve Türkiye. İstanbul: Derin Yayınları
- Ardıç,H** 2004,”1994 Ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerin Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketliliğin İncelenmesi ‘’, TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara
- Avcı, P.**(2012). *2008 Küresel Krizinin Türk Bankacılık Sektöründeki Finansal Oranlara Etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Edirne.Türkiye
- Ay,A, Erdoğan & Uysal, D,** (2016), ‘‘Türkiye Ekonomisi Ders Notları’’, İstanbul Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
- Başol ,K.** (2012). Türkiye Ekonomisi. Türkmen Kitapevi :İstanbul
- Birdal,İ.**(2014).” İşletmelerde Kriz Yönetimi’’, *Ders Notları* , İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul,
- Boran,G.**(2006).*Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Krizleri Ve Türkiye*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı,Adana,Türkiye.
- Boztaş,F.**(2013).*2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türkiye İşgücü Piyasalarına Etkileri*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkiler Anabilim Dalı, Sakarya,Türkiye
- Cebeci, E** 2001, ”İkibinbir Yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, No: 4, s.20

- Cura,S.**(2005). *Kriz Ekonomileri Ve Çözüm Yolları :IMF İstikrar Programları* , Muğla Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Tartışma Tebliği Serisi II , 2004-2005, 03.02.2005,Muğla
- Çelikel, A** 2007, “Para Krizleri: Türkiye’ de Yaşanan Krizlerin Değerlendirilmesi”,*İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2,s.6
- Çelebi, E** 2001,“ Türkiye’de Devalüasyon Uygulaması: 1923-2001”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*,cilt 2, Sayı 1
- Dalgar, H, Kalkan,A&Kalkan,Y**2012,“Ekonomik Krizlerin Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri:İngiltere- Türkiye Karşılaştırması”,*Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı 3
- Danışoğlu,A**2007,“Para Krizleri: Türkiye’de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi”,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 2007-2,s.5
- Demirkan ,E&Ener,M**2003-2004,“IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”,*Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, sayı,1/1.2.s.86
- Demirtaş ,H** 2000, “Kriz Yönetimi”, *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Sayı 2, s.362
- Doğan, S.** (1996). IMF Destekli İstikrar Programları ve 1980 Sonrası Türkiye Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Erkekoğlu,H & Bilgili,E** 2005,“ Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori Ve Uygulaması, *Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, Sayı 24,s.15
- Elele,O.**(2009).*Küresel Kriz Ve Türkiye*,İstanbul: Grapis Matbaa
- Eğilmezi ,M.** (2016). Küresel Finansal Kriz. Remzi Kitapevi:İstanbul
- Engin,B** 2007“Gelişmiş Ve Yükselen Piyasalarda 1990 Sonrası Görülen Finansal Krizler Ve Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,s.51
- Erdoğan,B.**(2006).*Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kahramanmaraş,Türkiye.
- Ertuğrul, C ,İpek, E & Çolak,O** (2010),“Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Akademik Fener Dergisi*, Sayı 13 s.45
- Erdoğan,S & Orhan, O,** (2013). Para Politikası.Ankara: Palme Yayınları
- Erdönmez,P** 2003“ Türkiye ‘de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma ‘’, *Bankalar Dergisi*,Sayı 47 , s.38
- Eroğlu,B.**(2012).*2008 Küresel Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri* .Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Manisa.Türkiye.

- Ertürk,E**(1991).*Para İkaməsi*.Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları
- Evirgen,D** 2004’’Arjantin Krizinin Nedenleri-Sonuçları ve Türkiye Karşılaştırması’’*,Mevzuat Dergisi*,Yıl 7, Sayı 77
- Eyüp,B**(2005).*Finansal Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Yıldız Teknik Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı,İstanbul,Türkiye.
- Ezer,F**(2005),’’1929 Dünya Ekonomik Buhranı Ve Türkiye’ye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme’’*,Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*,2005
- Ferhan, Emir.**(2004).*Finansal Kırılganlık Ve Reel Sektör Performansı:500 Sanayi İşletmesi Üzerinde Bir Uygulama*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul,Türkiye
- Gökalp,P.**(2012)’’2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türkiye ‘de İstihdam Üzerindeki Etkileri’’Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
- Kazgan, G.** (2013). Tanzimat’tan 21. y.y.’a Kadar Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kazgan,G.**(2013).Türkiye Ekonomisinde Krizler(1929-2009). İstanbul :İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, , 4.baskı Ağustos 2013,s.1,2
- Güney,S.**(2012).*Örgütsel Davranış* ,Ankara:Nobel Yayınları
- Gürsoy,M.**(2009),*Ekonomik Ve Finansal Krizler Dünü Ve Bugünü*,İstanbul:MG Yayınları,
- Günay, M,** (2016), Parasal Gelişmeler: Merkez Bankası ve Para Politikası Uygulamaları, İstanbul Üniversitesi Ders Notları
- Güven Delice,**’’FinansalKrizler:Teorik ve Finansal Bir Çerçeve’’*, Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı20, Ocak Haziran 2003
- Hacıhasanoğlu,B** (2005)*Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye İçin Önemi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi ,Ankara.Türkiye.
- Karabıçak,M** 2010, ‘’ Küresel Krizleri Tetikleyen Nedenler ve Türkiye Boyutu’’ , *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Derisi* ,Cilt 15, Sayı 3, s.18
- Karagöz,K&Ergül,S**(2010),’’Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Kaynakları:Ekonometrik Bir Değerlendirme’’*Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*,c 15 sayı 2,
- Kapar,R** 2012,’’Ekonomik Krizlerin Çalışanların Sağlığı Ve Güvenliği Üzerindeki Etkileri’’*, Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt 34, Sayı3, s.74
- Kaykaç,O.**(2013).*Türkiye ‘de Ekonomik Krizlerde Para Politikası Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edibali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı , Bilecik,Türkiye.

- Koç,Ş.** (2010). *Cari Açık , Borçlanma Ve Büyüme Bağlamında 1990 Yılından Sonra Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kocaeli,Türkiye.
- Köse,A, Şenses F & Yeldan, E.** (2003). İktisat Üzerine Yazılar 1. İstanbul: İletişim Yayınları
- Krugman,P,**(2010).Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü. Çev. Neşenur Domanıç ,İstanbul: Literatür Yayınları
- Korkut, B.** (2015). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009.Ankara : İmge Kitapevi
- Koyuncu, M & Şenses,F** 2004, ‘’ Kısa Dönemli Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri’’, *ERC Working Papers In Economics ,Yıl 4 ,Sayı 13,s.3*
- Kurtoğlu,R.**(2012).Türkiye Ekonomisi. Ankara: Sinemis Yayınları
- Kurtoğlu,R.** (2013).Küresel Para Savaşları Ve Davranış Ekonomisi: Nörofinans. Ankara: Orion Yayınları
- Kurtoğlu,R.** (2014). Küresel Ekonomik Kriz Ve Yeni Dünya Düzeni, Ankara:Orion Yayınları
- Kurtoğlu,R(2015).**Psiko-Siber Savaş;ParaOyunu,İstanbul:Asi yayınları
- Kutluay, D** (2011).*1980 Sonrası Ekonomik Krizlerin Karşılaştırmalı Bir Analizi:TürkiyeÖrneği*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.Türkiye .
- Küçük,F & Bayuk, N** 2012,‘’ Kriz Ortamında Bir Başarı Faktörü Olarak Çalışanların Kurum İmajı’’, *Yaşar Üniversitesi Dergisi, Yıl 2, Sayı 7, s.797*
- Mışkın,F.**(2000). *Finansal Piyasalar Ve Kurumlar*,(Çev. İlyas Şıklar,Ahmet Çakmak ve Suat Yavuz,İstanbul:Bilim Teknik Yayıncılık
- Mikail ,M** (2010)‘’Ekonomik Kriz Ve KOBİ’ler ‘’,*Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi, Sayı 1,s.166*
- Öniş,Z**’’Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları:Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’ye Karşılaştırmalı Bir Bakış’’,Ekim 2002,<http://file.v.org/Files/Pdf/neo-liberal-kuresellesmenin-sinirlari-ziya-onis-2002.pdfseta> s.5
- Özçuban,A**(2007). *Türkiye’de Finansal Krizler Ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması: 1994 ve 2001 Krizlerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Konya 2011,Türkiye
- Özatay, F.** (2016). Finansal Krizler Ve Türkiye. İstanbul: Doğan Kitap
- Serdar Öztürk,S&Gövdere,B**2010,‘’ Küresel Finansal Kriz Ve Türkiye Ekonomisine Etkileri’’,*Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,C.15, Sayı 1 ,s.378*
- Şahin,H.**(2002).Türkiye Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitapevi

- Taşar,M.**2010, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:3,Sayı:1,s.81
- Turan,Z.**2011, "Dünyadaki Ve Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri Ve Ekonomik Kalkınmaya Etkileri", *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, cilt 4 ,Sayı 1, s.58
- Üçgöz,S.**(2005).*IMF İstikrar Programları Ve Ekonomik Etkileri:Latin Amerika Ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırılması*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.Türkiye.
- Üstün,Ö**(2007).*Bankacılık Krizleri Ve Türk Bankacılık Sistemi*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kocaeli,Türkiye
- Veziroğlu,A.**(2004).*Finansal Krizlerin Mali Piyasalara Ve Kurumlara Etkilerinin Analizi*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.Türkiye
- Yavuz,S** (2006).*1990 -2002 Yılları Arasında Ekonomik Krizlerin Türk Ekonomik Sistemine Etkileri*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi ,Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı , Niğde,İstanbul.
- Yay,T ,Yay,G&Yılmaz,E** .(2001).*Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*.İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Yörük,M.**(2008).*2000 ve 2001 Yıllarında Türkiye'de Yaşanan Finansal Krizlerin Kamu Maliyesine Etkileri ve Uygulanan İstikrar Programları*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı,İstanbul ,Türkiye.
- Yürelki,Ö.**(2004).*Ekonomik Krizler Açısından Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri Ve Türkiye Örneği*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta ,Türkiye.
- Yeldan,E** (2013). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İletişim Yayınları: İstanbul
- Yılayaz ,N** 2011" 2008 Küresel Finansal Krizinin Türk Kamu Maliyesine Etkileri " , Yüksek Lisans Tezi , Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı , AfyonKarahisar,
- Parasız,İ.**(2002).*Enflasyon, Kriz Ayarlaması*.Bursa:Ezgi Kitapevi
- Türkoğlu,F.**(2014). *Ekonomi İle İlgili Her şey*. İstanbul: Optimist Kitap

İNTERNET KAYNAKLARI

- Ziya Öniş,Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları:Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF'ye Karşılaştırmalı Bir Bakış'',Ekim 2002,<http://file.v.org/Files/Pdf/neo-liberal-kuresellesmenin-sinirlari-ziya-onis-2002.pdf>seta s.5

ÖZGEÇMİŞ

İpek Cahide TOYDEMİR, 1991 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlköğretimi Mecidiyeköy İlköğretim Okulu'nda, lise öğrenimini Mecidiyeköy Lisesi'nde tamamladı. 2009 yılında girdiği Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünden 2013 yılında mezun oldu. 2014 yılında girdiği İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, İşletme Yönetimi Bilimi Yüksek Lisans Bölümünü 2016 yılında bitirdi.

İyi derecede İngilizce ve Microsoft Office Programlarını bilmektedir. Halen Garanti Bankası'nda çalışmaktadır.